

Innehåll

Förord	5
Argument i repris	7
<i>Författare: Jan Christofferson</i>	
Inledning: syfte, urval och metod	7
Syfte	10
Urval och metod	10
Praktisk läsanvisning	11
Censur	13
Omdebatterade filmexempel	13
Sökarna	15
Cape Fear	19
Schindler's List	23
Extremvåld och splatterfilm	25
Braindead	35
Motorsågsmassakern	37
”Copycat-teorier” och Natural Born Killers	41
Mer debatt om filmvåld - verkligt våld	47
Henry, en massmördare	51
Man Bites Dog/C'est arrivé près de chez vous	
kontra Under belägring	53
Allmän censurdebatt	55
Kommentar	62
18-årsgräns på biograf	65
Kommentar	72
TV-våld	75

Våld på TV i allmänhet	75
Nyhetsvåld	86
Våldsamma barnprogram	91
Pornografi	107
Våldspornografi	107
Barnpornografi	114
Kommentar	119
Datorspel, TV-spel och BBS-nät	121
Kommentar	132
Slutsatser	135
606 artiklar	139
<i>Författare: Carin Daal och Evalena Tholin</i>	
Debatten om våldsskildringar och dess nyhetsvärde	140
Debattens utseende	143
Täckningen av debatten	144
Debattens innehåll	149
Debattörerna och deras syn på medievåldet	153
Slutsatser gällande debattens utseende	156
Betydelsen av ny information för debattens position på medieagendan	157
En ingående beskrivning av debattens tre toppar	158
Slutsatser gällande betydelsen av ny information för debatten	165
Andra agendors påverkan på debattläget	166
Sambandet mellan de olika agendorna	167
Påverkans effekterna över tid	169
Slutsatser gällande andra agendors påverkan på medieagendan	172
Sammanfattning	174

Förord

Mediernas makt och inflytande i samhället är omfattande, och medierna benämns ibland "den tredje statsmakten". När det gäller pressdebatten om "våld i media" har ämnet i många år tillhört dem som stått högt på dagordningen.

Våldsskildringsrådet har bl.a. till uppgift att följa marknadsutvecklingen på medieområdet och förmedla kunskap om detta. Hur denna marknadsutveckling gestaltar sig är delvis beroende av hur medieväldsförhållandena skildras i pressdebatten. Hur reflekterar tidningarna vad som sker och vad som tänks i samhället? Hur påverkas opinionen och beslutsfattandet av vad tidningarna skriver?

Våldsskildringsrådets biträdande sekreterare Jan Christofferson står som huvudförfattare till denna skrift, en dokumentation och analys av pressklipp om medieväld under åren 1991-1994, en period som vi nu har ett visst perspektiv över. Hans rapport ger en detaljerad beskrivning av de argument som förekommit, vilka ämnen som dominerat och vilka grupper som deltagit i debatten. Att som läsare jämföra debatten under dessa år med dagens debatt om medieväld är en intressant utmaning. Vad har förändrats, har någon fördjupning skett, vilka ämnen finns inte med - då och nu? Frågorna återstår för läsaren att fundera över.

Utöver Christoffersons rapport innehåller skriften en mer kvantitativ undersökning av pressdebatten under samma period, utförd av två f.d. studerande vid Sociologiska institutionens avdelning för Medie- och kommunikationsvetenskap vid Lunds universitet, Carin Daal och Evalena Tholin. Deras bidrag utgörs av slutkapitlet i den uppsats de skrev 1995, "Debatten om

medievåldet - svenska tidningsartiklar studerade ur ett agenda-setting perspektiv”. Deras utgångspunkt har varit pressens agenda-setting, dvs. vilka ämnen som får mest utrymme i pressen, när och varför. Vad föranleder t.ex. att medie-våldsdebatten blossar upp? Har den samband med politiska beslut inom området, eller av enskilda våldsdåd i samhället? Genom tabeller och diagram beskriver de den pressdebatt som Christofferson skildrar i skriftens huvuddel.

Våldsskildringsrådet vill tacka författarna för deras bidrag som tillsammans bildar en både djup och bred bild av hur debatten sett ut. Förhoppningsvis kan skriften väcka insikt om vilka frågor som fått det största utrymmet - men också tankar om vilka ämnen som inte fått belysning och därför borde prioriteras i framtidens debatt om detta viktiga och laddade ämne.

Christina Linderholm

Ann Katrin Agebäck

Argument i repris

Av Jan Christofferson

Inledning

Den grundläggande fråga som ligger bakom diskussionen kring våldsskildringar i rörliga bilder (film, video, TV, dataspel och TV-spel) är om de ger upphov till reellt våld och i sådana fall i vilken utsträckning. Till detta kommer följdfrågorna: På vilket sätt påverkar de? Är "underhållningsvåld" farligare än dokumentära våldsskildringar? Finns det "riskgrupper", ungdomar som är särskilt känsliga för påverkan? Forskningen inom området är omfattande, ändå finns det inga definitiva svar. Ett av problemen är att resultaten tenderar att vara motsägelsefulla och polemiska mot varandra.

Det är inte svårt att anta att barn inte mår bra av att se våldsskildringar i någon större utsträckning, särskilt inte bilder avsedda för vuxna. Att även vuxna tar intryck av vad de ser i form av fiktivt våld är inte heller osannolikt. Huruvida en sådan påverkan är skadlig och i sådana fall i vilken utsträckning, är en betydligt svårare fråga.

Vad som ytterligare komplicerar frågan är att människan förefaller att ha ett behov av våld och att det fiktiva våldet i viss mån även kan ge ett välbefinnande. En sådan sida av det mänskliga psyket kan inte ignoreras. Det återkommande argumentet från dem som skildrar våld i rörliga bilder "vi skulle inte göra sådant om det inte fanns en publik", kan tyckas vara cyniskt men har ändå en ofrånkomlig relevans. Det innebär att även om man kunde visa upp bevis på att fiktivt våld är skadligt såväl för vuxna som för barn, så kvarstår faktum att behovet av våld tycks vara djupt rotat i människan.

Trots dessa svårigheter har den sociologiska medieforskningen i bl.a. Sverige kunnat påvisa vissa påverkanssamband vad gäller barn och exponering för medieviolens. Den hittills mest överskådliga sammanställningen av sådan forskning är boken *Våld från alla håll* (Brutus Östlings förlag Symposion, 1993) under redaktion av Cecilia von Feilitzen, Michael Forsman och Keith Roe. Antologin presenterar olika perspektiv på forskningen kring medieviolens betydelse och påverkan.

I det här sammanhanget är det två resultat av den sociologiska medieforskningen som är särskilt viktiga. Dels att "tittandet på underhållningsviolens tycks förklara högst 5-10 procent av barns och ungdomars aggression över tid (ett till tio år), medan minst 90-95 procent av aggressionen beror på andra faktorer i psyke och yttre livsvillkor [...] underhållningsviolens spelar alltså på lång (liksom kort) sikt endast en bidragande roll och kommer in som en svag förstärkning i ett komplicerat nät av andra långt viktigare förhållanden"¹. Dels att det inte finns något mekaniskt orsak-verkanförhållande mellan underhållningsviolens och våldsbrott.

Ovanstående slutsatser punkterar stora delar av pressdebatten kring dessa frågor, eftersom den ofta försöker finna enkla samband och förklaringsmodeller. Tidningarnas (framför allt kvällspressens) inriktning på braskande löpsedlar och uppseendeväckande nyheter tenderar också att ge en skev bild av verkligheten. En annan aspekt är att informationsflödet i världen har utvecklats enormt bara de senaste fem åren. Detta har lett till att det är lätt för tidningarna att sammankoppla brott i ett land med liknande brott i andra länder, vilket ger intryck av att vi befinner oss mitt i en snabbt eskalerande brottsepidemi. Medieviolens anges ofta som en viktig orsak till detta. Den här typen av samband var mycket svårare att se för

¹ Våld från alla håll, sid. 27.

tjugo år sedan. I dag, då vi med några sekunders fördröjning vet vad som händer i andra delar av världen, har de ökade möjligheterna i vissa fall visat en bild som inte överensstämmer med verkligheten.

De senaste fem åren har också inneburit en liberalisering av synen på våldsskildringar och vem som skall bära ansvaret för vilka som ser dem. Under 1970- och 1980-talet då diskussionen kring dessa problem intensifierades var Statens biografbyrå (den svenska filmcensuren) relativt sträng i sin bedömning av vad som fick visas på biograferna. När videon fick sitt genombrott i Sverige i början av 1980-talet fanns det överhuvudtaget inga lagar för kontroll av videogram, vilket innebar att det var möjligt för vem som helst att hyra filmer som var långt grymmare (kannibal-, zombi- och splatterfilmer) än vad som fick visas på biograf (och i TV). TV-programmet Studio S gjorde 1980 den dåvarande regeringen uppmärksam på detta vilket ledde till den första "videovåldslagen". Lagstiftningen kring videogram har med åren modifierats².

Under 1990-talet har videomarknaden förlorat sin dominans till förmån för det alltmer utbyggda kabel-TV-nätet vilket kan vara en av orsakerna till att biografbyråns granskning av biograf-filmer har blivit mer liberal. Kabel-TV har fört med sig att tillgången på hårda våldsskildringar har ökat, och att ansvaret för kontroll av vem som ser vad har skjutits över från "staten" till framför allt föräldrar.

Syfte

² För en kort historik och redogörelse för de regler som finns i dag för videogram, se *"Konsumentinformation om videogram - Finns den?"*, av Ann Katrin Agebäck 1992, nr 4 i Våldsskildringsrådets skriftserie, samt *"Kontroll, granskning och censur av film"* 1993, nr 6 i Våldsskildringsrådets skriftserie.

Syftet med följande översikt är att ge en inblick i hur pressdebatten kring medievåldet gestaltade sig under åren 1991 till 1994; vilka frågor som har fått mest uppmärksamhet, hur pressen behandlat frågorna och vilken typ av argument som förekommit. Vid genomgången av materialet visade det sig att debatten är väldigt likformig oavsett vad den utlöses av och vid vilken tidpunkt den förekommer. Samma argument och resonemang återanvänds om och om igen. Det känns därför viktigt att uppmärksamma detta för att ge perspektiv på problem som kan te sig nya och skrämmande varje gång de aktualiseras.

Urval och metod

Materialet som ligger till grund för denna översikt har tagits från Våldsskildringsrådets pressklippssamling mellan åren 1991 till och med 1994. Rådet använde sig av en pressklippsservice som sökt efter text som på ett eller annat sätt behandlar: ”debatt om filmcensur”, ”data och TV-spel med inslag av våld och brutalitet”, ”våldsskildringar i rörliga bilder”, ”Rådet mot skadliga våldsskildringar” (vilket är rådets formella namn) samt ”Våldsskildringsrådet”. Det samlade materialet har sedan sorterats i ämneskategorier. Därefter har en kvantitativ bedömning gjorts: vad har det skrivits mest om? Om endast ett fåtal artiklar tar upp en viss fråga, så har den frågan ställts åt sidan. Detta innebär att texten redogör för de mest omdebatterade aspekterna på våldsskildringar mellan åren 1991 till 1994.

Praktisk läsanvisning

För att underlätta läsningen har uppenbara skriv- och syftningsfel i artiklarna korrigerats. Artiklarnas innehåll har dock inte förvrängts.

I den löpande texten är filmtitlar och titlar på data- och TV-spel kursiverade. TV-program markeras med citationstecken. Observera att detta inte gäller citaten, där olika varianter blandas.

Om textavsnitt i en artikel har tagits bort, markeras detta med [...]. I de fall där detta förekommer, har strävan varit att ingreppen inte skall påverka artikelns budskap eller mening.

Artiklar presenteras oftast i form av blockcitat som markeras med indragen vänstermarginal. Eventuell författare anges tillsammans med tidning och publiceringsdatum inom parentes efter citatet. Kortare citat förses med citationstecken och källa anges då i notform nederst på sidan.

Kommentarer och förtydliganden infogas ibland i citaten och är då försedda med hakparentes [].

Censur

Omdebatterade filmexempel

Statens biografbyrå är Sveriges enda censurmyndighet. Den inrättades 1911 för förhandsgranskning av film för offentlig visning. Av naturliga skäl har biografbyrån varit kontroversiell under hela sin historia, men det är framförallt under senare år som dess existens har ifrågasatts på ett mer grundläggande plan. Det har delvis att göra med den kraftiga ökningen av antalet mediekanaler de senaste tio åren. När biografbyrån inrättades fanns bara en kanal, nämligen biografen. Biografbyråns beslut hade därför en mer definitiv effekt (det som förbjöds var helt enkelt omöjligt att se) än de har i dag. Diskussionen kring biografbyrån har under senare år varit koncentrerad på frågan om det är rätt av samhället att reglera vad vuxna människor skall få att se. Åldersgränser för barn har däremot varit allmänt accepterade.

Ett vanligt argument i pressdebatten bland dem som vill avskaffa vuxencensuren är att biografbyrån släpper våldsskildringar i ”stora” filmer med hög budget, medan liknande scener i lågbudgetproduktioner klipps bort. Fram till 1991 fanns en instruktion för biografbyrån, som enkelt uttryckt sade att den skall ta speciell hänsyn till filmer som kunde förväntas vinna konstnärligt erkännande (instruktionen tillkom i slutet av 1960-talet, bl.a. med anledning av ingrepp i Ingmar Bergmans och Vilgot Sjömans filmer). Denna instruktion föreföll länge vara helt okänd för många av vuxencensurens motståndare och är viktig att poängtera.

I vilken mån denna instruktion efterföljts kan vara svårt att fastställa. Klart är dock att en film som Pier Paolo Pasolinis *Salò* (1975) som innehåller många extremt grymma tortyr- och förnedringsscener inte skulle ha släppts utan denna instruktion. *Salò* har därför använts som exempel på biografbyråns, enligt dess kritiker, godtyckliga bedömning av film. I dag gäller lagen om granskning och kontroll av filmer och videogram (1990:886). Enligt denna lag får framställning i en film eller ett videogram eller en del därav inte godkännas för visning, om händelserna skildras på sådant sätt och i sådant sammanhang att framställningen kan verka förråande. Vid bedömningen skall särskilt beaktas om framställningen innehåller närgångna eller utdragna skildringar av grovt våld mot människor eller djur, skildrar sexuellt våld eller tvång eller skildrar barn i pornografiska sammanhang. Detta är vad biografbyrån har att arbeta efter. Lagens inbyggda vaghet ger biografbyrån viss bedömningsfrihet och gör den även flexibel för attitydförändringar i samhället, vilket samtidigt förorsakar en stor del av den kritik som förs fram mot biografbyråns agerande. Exempel på vad som uppfattades som inkonsekvens återkommer ständigt i denna översikt: de många artiklarna om förbudet av den belgiska *Man Bites Dog/C'est arrivé près de chez vous* och klippen i *Henry, en massmördare*, jämförs med behandlingen av den amerikanska actionfilmen *Under belägring* och den nyzeeländska *Braindead*. I flera av de fall som tas upp här menade de kritiska rösterna att biografbyråns beslut motsade lagens lydelse om ”på sådant sätt och i sådant sammanhang att framställningen kan verka förråande”.

I debatten om vuxencensur i Sverige diskuterades 1991-1994 några filmer särskilt ingående: *Sökarna* av Daniel Fridell och Peter Carriers (Sverige 1993), *Cape Fear* av Martin Scorsese (USA 1991), *Braindead* av Peter Jackson (Nya Zeeland 1993), *Man Bites Dog/C'est arrivé près de chez vous* av Rémy Belvaux (Belgien 1992), *Under belägring* av Andrew Davis (USA 1992), *Henry, en massmördare* av John McNaughton

(USA 1986), *Motorsågsmassakern* av Tobe Hooper (USA 1974) som släpptes på video 1994, *Natural Born Killers* av Oliver Stone (USA 1994) samt *Schindler's List* av Steven Spielberg (USA 1993). Behandlingen av frågan om åldersgräns på *Schindler's List* har inte med vuxencensur att göra men tas ändå upp då diskussionen kring den varit snarlik den kring de andra filmerna.

Debatten har till stor del varit en polemik och polarisering mellan två grupper. På ena sidan står filmvetare, kulturjournalister och andra experter på området film. Dessa tenderar att förespråka föräldraansvar och personligt ansvar i motsats till en statlig kontroll av vad som skall få visas. På andra sidan står människor utanför "underhållningsbranschen": psykologer, forskare, föräldrar och "allmänheten" i vag mening som är för en statlig kontroll. För att undvika värdeladdade termer som censurmotståndare respektive censurförespråkare kommer dessa två grupper i det följande att kallas *förespråkare av personligt ansvar* respektive *förespråkare av samhälleligt ansvar*. Dessa två beskrivningar skall tolkas utan värderande innebörd. Som en tredje part i polemiken, mitt emellan de två andra grupperna, står Statens biografbyrå som vill avskaffa vuxencensuren, men som ändå måste följa gällande instruktioner och lagar.

Sökarna

Vad gäller *Sökarna* finns speciella omständigheter. Den lanserades som en antivåldsfilm och fick finansiellt stöd från dåvarande ungdomsministern Inger Davidson (kd) för uppföljning i skolorna, där den skulle visas i förebyggande och avskräckande syfte. Biografbyrån hade dock ansett vissa scener förråande och klippte bort cirka fyra minuter inför biografpremiären:

Efter moget övervägande har vi anmärkt på tre extra grova våldsscener³ i filmen som vi anser kan verka förråande på det sätt som står i lagen. Vi fann dem inte tillräckligt motiverade i sammanhanget, förklarar direktör Gunnel Arrbäck på Statens biografbyrå.

Den motiveringen håller inte filmens regissör Daniel Fridell med om: -Hela filmen vi har gjort har bara ett syfte - att avskräcka till ett sådant här våldsbeteende. Hur fan ska en kille som är på väg åt det kriminella hållet kunna ta varning och känna igen sig i filmen nu, när det viktigaste och mest avskyvärda inte finns med? Skådespelaren Thorsten Flinck, som spelar skurken Tony, håller med: -Nu klipper man bort scener där Tony verkligen visar vilken vidrig typ han är. Då kanske ungdomarna tycker att min snubbe är ganska hip istället, med sin pistol, sina stålar och sina schysta kläder. (Aftonbladet 1993 03 23)

Filmens producent Kaska Krosny är upprörd. -Det här är ett försök att återuppliva sitt eget existensberättigande, säger Kaska Krosny. Det är som om den sista striden står nu. [...] -Kaska Krosny vet inte vad hon talar om, säger Gunnel Arrbäck. Skulle hon följt vårt arbete under de senaste åren skulle hon förstå att vi arbetar för att förändra censuren av biografilm. Som det är nu följer vi bara svensk lag. (Dagens Nyheter 1993 03 25)

Det är ovanligt att svenska filmer censureras. Statens biografbyrå har inte klippt i en inhemsk film sedan 1974, då bitar av "Thriller - en grym historia" ansågs alltför opassande för landets biobesökare. (Värmlands Folkblad 1993 03 25)

³ De tre extra grova våldsscener som omtalas är "kraftig gruppmiss-handel av man", "misshandel, oralsex, vattensprut mot kvinna" samt "blodig skallning av man". Ur biografbyråns beslut 1993 02 23.

Biografbyrån klipper inte ofta i svenska filmer. Gunnel Arrbäck: -Senast jag var med om det var i "Ninja mission" i början av 1980-talet. (Expressen 1993 03 24)

Här följer några kritikerreaktioner på *Sökarna* som ger en bild av de komplikationer som filmens tänkta "antivåldsstatus" i kombination med vad filmen innehöll gav upphov till:

Peter och Torun Hammar, Urban Johansson och Mia Turos menar att filmen "Sökarna" konserverar gamla fördomar och skapar nya genom att glorifiera våld och föra fram en negativ kvinnoosyn [...] Men filmen är också ett åskådliggörande av en människosyn baserad på regissörernas egna erfarenheter. [...] Machoattityderna och den motbjudande kvinnoosynen finns redan överallt omkring oss [...] Om nu "Sökarna" verkligen skall visas för skolungdomar som en upplysningsfilm, så är det viktigt att diskutera den i det sammanhang den är en funktion av. [...] Annars är det stor risk att den reduceras till det subkulturella underhållningsvåld artikelförfattarna uppfattat den som. (Lars Berglund, Dagens Nyheter 1993 04 08)

Det är inte särskilt svårt att göra gällande att *Sökarna* är en dålig film. Som framgått av flera av de recensioner som föregått filmens premiär är *Sökarna* fylld av brister: "Tafatt regi och gott om klichéer" (SvD), "Hjärtlösa porträtt i våldsfilm" (DN), "Amatörmässig moralism" (Arbetet) summerar rubrikerna. Och visst är det lätt att kritisera *Sökarna*. Berättelsen är rapsodisk, ryckig och spretig. Trots att tempot är högt känns filmen seg redan före halvtid. Den är ett stilmässigt haveri [...] Men att låta sig nöja med ett sådant avfärdande vore fel. Det intressanta med *Sökarna* är inte i första hand huruvida det är en bra eller dålig film - som film betraktad. Det är företeelsen *Sökarna* och reaktionen på denna som är intressant. Inte minst med

tanke på att många, många ungdomar trots, eller kanske tack vare, recensionerna kommer att se filmen. (Mattias Bengtsson, Svenska Dagbladet 1993 03 27)

Sökarnas status som antivåldsfilm blev omdiskuterad. Det gick till och med så långt att ungdomsminister Inger Davidson (kd) som i kraft av sitt ämbete uppmanade ungdomar att se filmen fick offentliga mothugg från det egna partiet. Riksdagsledamoten Chatrine Pålsson (kd) sade att hon ”skulle ha stoppat hela filmen om jag hade varit närvarande”, vidare ansåg Pålsson att ”man gör sådana här filmer för spänningens skull. Inte för att avskräcka från våld”⁴.

När *Sökarna* skulle ha videopremiär blossade debatten upp på nytt. Svensk Filmindustri hade nämligen beslutat att bortse från biografbyråns beslut (vilket var ovanligt) och släppte videokopian helt utan klipp.

En annan aspekt av debatten kring *Sökarna* är att filmen utsågs till syndabock för det så kallade ”taximordet” (1993 07 23) då en taxichaufför slogs ihjäl. Den tjugoårige gärningsmannen hävdade efter sin dom att: ”På en video blir de slagna medvetlösa, men sen vaknar de upp och reser sig. Jag trodde att det skulle bli så nu också.”. Han tillade: ”Kanske var jag påverkad av filmen ”Sökarna” som jag sett några dagar innan”⁵. Denna typ av syndabockstänkande och enkla orsak-verkansamband är vanliga i pressens skildringar av liknande fall och återkommer vid flera tillfällen.

Cape Fear

⁴ Oskarshamnsnyheterna 1993 03 26.

⁵ Aftonbladet 1993 09 25.

Biografbyrån beslutade att klippa bort elva sekunder ur en våldtäktsscen i Martin Scorseses nyinspelning av *Cape Fear* (originalfilmen spelades in 1961 i regi av J. Lee Thompson, svensk titel: *Farlig främling*). Beslutet överklagades av filmbolaget och frågan skulle komma att avgöras i Kammarrätten. Debatten kring *Cape Fear* gällde framför allt om biografbyrån skall se annorlunda på våldsskildringar i en film av en erkänd regissör med kända skådespelare än på våldsskildringar i en lågbudgetproduktion.

Det är tydligen en domstol som ska in och rota i huruvida Scorseses våldsscen är konstnärligt motiverad eller ej. Det är ju fullständigt absurt. (Göran Linderöth, Dagens Nyheter 1992 02 22)

Jag tror det är ett stort, tragiskt misstag av ett ansvarsfullt samhälle att släppa filmvåldet fritt. Vi har för all del filmcensuren kvar i Sverige. Senast har sex censorer beslutat klippa bort elva sekunder ur Martin Scorseses nya "Cape Fear" såsom "förråande". Men censurchefen har reserverat sig och ärendet skall avgöras i kammarrätten. (Jonas Sima, Expressen 1992 02 05)

Nästa vecka förhandsvisas Martin Scorseses film *Cape Fear* på Statens biografbyrå för specialpublik från kammarrätten. Det är första ärendet sedan filmbolagen i januari 1991 fick möjlighet att överklaga biografbyråns beslut om "censur". Kammarrätten skall avgöra om Statens biografbyrå gjorde rätt när den klippte bort en scen i vilken huvudrollsinnehavaren Robert de Niro biter av en del av ansiktet på sitt offer. (Svenska Dagbladet 1992 02 14)

Kammarrätten beslutade att filmbolaget United International Pictures fick visa "Cape Fear" i oklippt skick. Kammarrätten ansåg, precis som filmcensurerna, att våldet i den speciella scenen var extremt. "Våldet är emellertid skildrat på sådant sätt

och i sådant sammanhang att det på ett tidigt stadium i filmen för betraktaren tydligt markeras att Cady [Robert de Niros rollgestalt, anm.] är fullständigt hänsynslös och psykiskt abnorm”⁶.

Så visade alltså Kammarrätten större förnuft än Statens Biografbyrå, när den släppte filmen ”Cape Fear” utan att som Biografbyrån klippa bort de elva sekunder då ogärningsmannen Robert de Niros hiskliga skurk biter loss en bit av kinden på sitt våldtäktsoffer. (Nils Petter Sundgren, Svenska Dagbladet 1992 03 10)

Den skarpaste kritiken som riktades mot *Cape Fear* rörde filmens kvinnosyn och särskilt dess skildring av våldtäkt:

En man tar ett bett ur en kvinnas kind. Svensk filmcensur ville klippa bort elva sekunder. Men den konstnärliga friheten triumferar och biobesökare får se Cape Fear i sin helhet. Själv häpnar jag istället över det kvinnoförakt som alldeles ocensurerat frodas, ja utgör själva förutsättningen för att det amerikanska samhället står lamslaget inför den psykopatiske hämnarens terror. [...] Våldet frodas på bio-duken och har sin grund i en skrämmande kvinnosyn - men det har ju aldrig med saken att göra. (Birgitta Ney, Svenska Dagbladet 1992 03 12)

Det som chockade mig mest var inte våldsscenerna utan den moral och kvinnosyn som genomsyrar det amerikanska (för det är väl bara där?) rättssamhället. [...] Den 16-åriga flickan kallas promiskuös för att hon har haft tre älskare på en månad! Och om detta hade framkommit i rättegången hade Max Cady sluppit straff för våldtäkt. [...] Man undrar i sitt stilla sinne vad unga killar (och tjejer) får för

⁶ Ur Kammarrättens dom, 1992 03 02.

kvinnosyn efter en sådan film. (Insändare, Expressen 1992 03 19)

Självklart utnyttjar Scorsese Robert de Niros status som cool och replikvass hjälte för att göra Max Cady tvetydig som skurk. Att inte låtsas om det är lika sjukt som att sätta diskussionen om intrigen är ”stringent” eller inte före en debatt om filmens provokationer om kvinnor och sexualitet. Något är fruktansvärt fel med ”Cape Fear” och för att inte upptäcka det måste man nog vara oskuld. (Britta Svensson, Expressen 1992 03 23)

Detta är en grotesk parallell på samma intellektuella nivå som att likställa Carl Bildt med Jean Marie Le Pen, eller för den delen Ingvar Carlsson med Josef Stalin. Max Cady skildras minst av allt som någon sympatisk individ med rätten på sin sida, utan tvärtom som en hänsynslös mördare utan misskund [...] Max Cady framstår inte någonstans som en människa med vare sig juridisk eller moralisk rätt på sin sida, utan fastmer som en skoningslös våldsman. Att finniga tonåringar av hankön på grund av grupptricket att vara tuff låtsas något annat, är Britta Svensson gammal nog att begripa. Innerst inne. (Jan Elvsén, Expressen 1992 03 23)

Cape Fear blev till skillnad från *Sökarna* hyllad av de svenska kritikerna och biografbyråns klipp på elva sekunder möttes av stort missnöje. Skillnaden mellan de två fallen är att protesterna i samband med klippen i *Sökarna* gick ut på att ”budskapet” blev lidande. Vad gäller *Cape Fear* talade kritikerna om ett ingrepp i ”det konstnärliga”. *Cape Fear* gav även upphov till en förvånande och uppmärksammas omvändelse. Jonas Sima, känd filmare och tidigare intensiv censurmotståndare sade i sin artikel med rubriken ”Jag vill bara spy” att:

Scorsese är en betydande filmskapare, i varje fall i formell-teknisk mening, visst, men det är knappast den sorts filmkonst jag vill att min 15-åriga dotter skall bygga upp sitt filmintresse på. Regissörsgeni eller inte, flera av t.ex. Scorseses eller Coppolas berömda verk ger mig blodsmak i själen. Ibland vill man bara spy! (Expressen 1992 02 05)

Att Sima på detta sätt till viss del suddade ut den traditionella uppdelningen mellan "filmfolk" - förespråkare av personligt ansvar på ena sidan och förespråkare av samhälleligt ansvar som till större delen varit människor utanför mediebranschen på den andra, ledde till att han blev hyllad bland förespråkarna av det samhälleliga ansvaret. De såg Sima som en möjlighet att öka tyngden i sin argumentation.

Schindler's List

Schindler's List som handlar om nazisternas förföljelser av polska judar, gavs åldersgränsen 15 år av biografbyrån på grund av realistiska våldsscener. Beslutet överklagades till Kammarrätten av filmbolaget United International Pictures. Kammarrätten fastställde dock 15-årsgränsen. Ärendet gick vidare till Regeringsrätten som beställde ett yttrande från Socialstyrelsen. Socialstyrelsen anslöt sig till biografbyråns bedömning, varefter Regeringsrätten fastställde 15-årsgränsen.

Att *Schindler's List*-fallet blev så uppmärksammat i debatten har naturligtvis med filmens handling och budskap att göra. Spielberg och filmbolaget UIP ansåg att även yngre ungdomar borde få se de grymheter som judarna utsattes för, för att själva dra lärdom och förhindra att detta skall upprepas i historien (detta kan jämföras med de kontroverser som förekom i samband med att svensk TV visade serien "Förintelsen"/"Holo-caust", som ansågs vara grym och olämplig för yngre). Filmbolaget menade vidare att de var tvungna att visa våldet som det gestaltade sig för att ge en korrekt bild av vad som egentligen skedde.

Nedanstående artikel menar att skillnaden mellan det våld som förekommer i *Schindler's List* och det som visas dagligen i svenska nyhetsprogram är obefintlig. Artikeln menar också att filmens budskap är för viktigt för att undanhållas från yngre:

Min snart trettonårige son får inte se "Schindler's List", det har farbror censorn sett till. Däremot har han som alla andra ungar i Sverige kunnat ta del av utvalda vidrigheter från Bosnien, där Gestapoandan marscherar igen [...] En förenkling behöver inte vara en förfalskning, såvida inte någon av de stridande grupperna utpekas som helt igenom ond eller god - och såvida berättaren är beredd att öppet erkänna sin egen osäkerhet och rädsla inför ämnet. Det är

ungefär vad sagoberättaren Spielberg har försökt göra med det i grunden omöjliga material som utgörs av nazisternas utrotningskrig mot judarna. Han hittar en sensmoral i kaoset [...] Publiken dras in i kampen mot ondskans meningslöshet [...] Släpp fri "Schindler's List" för barn under femton, åtminstone i sällskap med vuxna, och gör hellre något åt de skoningslösa skräckmontage som varenda unge kan se flera gånger om dagen och som rättfärdigas med titeln "nyheterna". (Alistair Cochrane, Östersunds-posten 1994 04 08)

Alla var dock inte övertygade om *Schindler's Lists* funktion som något slags vaccin mot nazism och ansåg att spelfilmen, i högre grad än ett "objektivt" dokumentärmaterial, kan manipulera och förstärka verkligheten:

Även om man - som i den aktuella filmen - också bygger på personliga minnesbilder och vittnesmål rör det sig ändå om spelfilm. Regissören har därmed möjlighet att accentuera våldsinslag och verkningsfullt förkroppsliga "ondskan" med utnyttjande av nazismens uniformer och emblem. Intressenterna bakom filmen - företrädna av United International Pictures - vill göra gällande att våldsinslagen behövs för att spegla verkligheten och skapa reaktion mot rasism och våld i dagens värld. Men är denna form av "vaccinering" mot främlingsfientlighet och ondskan verkligen meningsfull och effektiv? Ett alltmer våldspräglad filmutbud har ingalunda bidragit till att minska våldet i samhället och världen [...] I filmer om nazismen och dess gärningar ges sällan eller aldrig en bakgrund i ordets verkliga mening. Att i samband med den berörda filmen tala om "historielektion" måste därför anses missvisande. (Folke Hagman, författare till boken "Media som krigshetsare", Skövde Nyheter 1994 08 06)

Extremvåld och splatterfilm

Extremvåld är en relativt ny term som används som sammanfattande beteckning på filmer där våldet är särskilt grovt eller skildras på ett särskilt närgånget sätt. Under denna beteckning faller bland annat så kallade "splatter-" och "gore"-filmer⁷. Splatter- och gorefilmen har sina rötter i 1960-talet och dess skapare anses vara Herschell Gordon Lewis som gjorde en mängd filmer med talande titlar som "Blood Feast" (USA 1963), "2000 Maniacs" (USA 1964) och "The Wizard of Gore" (USA 1970). Dessa filmer ansågs vara en medveten utmaning mot god smak och kvalitet. Istället för att blunda för resultatet av en våldshandling som en vanlig actionfilm ofta gör (t.ex. James Bond-filmer), inriktar sig splatter- och gorefilmen särskilt på att visa effekten av våldshandlingen i extrem detalj. Målet är att det skall bli "för mycket". Det skulle kunna kallas för det organiska våldet (dvs. en inriktning mot sprutande blod, förruttnelse, styckningar och kroppsvätskor) och dessa filmer nådde snabbt kultstatus bland unga intellektuella i USA. Som begrepp för allmänheten har de en mycket kort historia.

Först på 1990-talet har gore- och splatterfilmer uppmärksamats på bredare front och uppfattats som en egen genre och filmtyp. Det var bl.a. filmer av detta slag som gav upphov till den så kallade videovåldsdebatten på 1980-talet, men då var de bara "videovåld" utan närmare distinktion och nämndes i samma andetag som "karatefilmer".

⁷ Man kan diskutera olika typer av distinktioner mellan dessa två begrepp. Splatterfilmen är kanske, som namnet antyder, mer inriktad på själva blodsprutandet och angrepp på levande människor med knivar och andra stickvapen medan gorefilmer (gore: eg. levrat blod, men har snarare betydelsen "äckel-päckel") förutom sprutande blod, än mer utforskar det kroppsliga, med ruttnande lik, styckningar, perversioner och udda existenser. Det kan dock vara mycket svårt att skilja dem åt, då det inte finns någon definitiv genredimensionering.

Beteckningen extremvåld torde även innefatta våldspornografiska filmer med tortyrinslag och vissa så kallade "bizarrfilmer"⁸, men här bör en viktig skillnad påpekas: I splatter- och gorefilmer, filmer utan särskild inriktning på våld av sexuell natur, rör det sig om specialeffekter medan det i filmer med tortyrsex är "på riktigt"⁹ i så måtto att aktörerna verkligen genomför verksamheten som den visas (till exempel "fistfucking/knytnävssex" och "bondage"). I ett uppmärksammat hovrättsfall bedömdes det att i filmer med fistfucking rör det sig om människor som tränat upp sig för detta ändamål och med hjälp av bedövning kan genomföra det som en "otränad" människa skulle uppfatta som oerhört smärtsamt.

Våldspornografi och andra filmer i "bizarrr"-facket kommer att tas upp under rubriken pornografi, medan detta kapitel ägnar sig åt splatter- och gorefilmer.

Splatter/gorefilmer har i allmänhet en mycket begränsad budget, men är ändå "riktiga" filmer med producent, regissör och skådespelare. Största delen av kapitalet läggs på specialeffekter. Överhuvudtaget kan inte denna typ av film betraktas som lika "underjordisk" som pornografiska filmer¹⁰. Splatterfilmen är dessutom mer belyst till följd av videovåldsdebatten.

⁸ Filmer med kiss och bajs, extremt feta människor, djursex m.m.

⁹ Vad som inte tas upp här som också torde vara extremvåld, är "hakkorsporr" och angränsande filmer om sadistiska experiment i "krigsläger" eller fångelser. Dessa filmer är fiktion i den bemärkelsen att det hela tiden rör sig om "spelat" våld och sex och de kan därför inte sammanföras med det som här menas med våldspornografi, även om de har vissa gemensamma teman.

¹⁰ Det har blivit allt vanligare att "vanliga" filmer använder sig av extremvåldets teman och gestaltning av dessa, t.ex. kannibalism i *När lammen tystnar* och *Delikatessen*, och blodsfontäner i *Natural Born Killers*, m.fl.

Pressdebatten om splatterfilm uppmärksammade bland annat ett fall om vad som skall betecknas som offentlig visning. Föreningen Rockparty i Hultsfred ville anordna en splatterfilmsfestival där man skulle visa ett antal filmer som antingen totalförbjudits av Statens Biografbyrå, fällts som ”olaga våldsskildring” eller som kan betecknas som ”laglösa”¹¹ filmer.

Detta fall diskuterades utförligt i den småländska dagspressen, varvid de regler som gäller för filmvisning i Sverige belystes. Den tänkta splatterfilmsfestivalen inställdes när arrangörerna fått klart för sig att det är förbjudet att för allmänheten visa filmer som censurförbjudits eller inte granskats. Däremot är det tillåtet att visa dem i slutna sällskap och det blev också resultatet.

Ett annat fall som uppmärksammades i tidningar över hela landet gällde en kortfilm på TV. Denna film var enligt upphovsmännen en parodi på de absurditeter som förekommer i splatterfilmer. Filmen hette *The Resurrection of Michael Myers Part III*¹² och visades i Västerås lokala sändningar på TV4 i december 1991. Filmen var det första inslaget på kabel-TV som åtalades i Sverige. Juryn fällde inslaget medan juristerna friade, vilket i yttrandefrihetsmål väger tyngre och filmen frikändes därför. JK överklagade domen till hovrätten som dock fastställde den friande domen. Den främsta anledningen till att detta fall uppmärksammades i pressen förefaller vara att ett

¹¹ En term som Olle Sjögren använder i sin bok *Inte riktigt lagom* (Filmförlaget & Olle Sjögren 1993) som benämning på filmer som inte har granskats av biografbyrån eller som inte har någon fastställd rättsstatus på grund av divergerande tingsrättsdomar.

¹² Titeln är en allusion på mördaren (Michael Myers) i John Carpenters *Halloween/Alla Helgons Blodiga Natt* samt Carpenters debutfilm *The Resurrection of Bronco Billy*. ”Part II” är en drift med de ändlösa uppföljare som filmer typ *Fredagen den 13* genererat. Samtidigt antyder ”part II” att det rör sig om låg kvalitet som inte är menad att tas på allvar.

flertal kända artister och andra personer i underhållningsbranschen medverkade i filmen. Den vanligaste typen av rubriker var t.ex. "Orupfilm åtalad för våld" (Falu-Kuriren 1992 06 02) och "Orups blodiga video stoppas?" (Aftonbladet 1992 01 31). En ironisk detalj i detta fall är att den ansvarige programutgivaren (som är den som kunde ha dömts till böter eller fängelse i högst två år), Tor Sävhammar, var suppleant för kd i kommunfullmäktige. Sävhammar hävdade att om han "på förhand fått klart för [sig] vad programmet skulle innehålla hade [han] stoppat det. De som sänt filmen har gått bakom min rygg"¹³.

När begreppet splatterfilm introducerats i den allmänna debatten, uttalade sig experter på området skräckfilm i allt högre grad för att försöka förklara tjusningen med överdrivna blodseffekter. Här som i andra frågor pekade båda läger på varandras enkelspårighet:

Vad skribenterna i Filmhäftet¹⁴ gör är att gömma sig i biomörkret och vägra se filmen i ett samhälleligt perspektiv. Självklart har de därmed svårt att förstå filmcensuren; för dem är den inget annat än ett filmiskt hinder, en samhällelig inrättning grundad på fördomar. (Curt Bladh, Sundsvalls tidning 1991 06 29)

Riksdagens Våldsskildringsråd har gett ut ett häfte som heter "Min syn på våldet i bildmedierna - reflektioner av sju riksdagsledamöter". Det är kul läsning. Sju politiker beskriver sina möten med filmvåld. Det börjar ofta med "Snövit" och "Barnen från Frostmofjället". Sen går det fyrtio år. Sen ser de "Verktygsmorden" på video i någon riksdagsgrupp. Alla är förstas ute och cyklar, och åt olika

¹³ Aftonbladet 1992 01 31.

¹⁴ Svensk filmtidskrift.

håll. Man blir smått rörd. Det är som att se sin farmor sammanbitet trycka på fel knappar på TV-n. (Bengt Ohlsson, Dagens Nyheter 1993 09 26)

Filmvetaren och kritikern Ronny Svensson framträdde som den främste experten och förespråkaren för våldsamma filmer i denna genre och hamnade i intensiv polemik med Sara Lidman och Doktor Gormander (pseudonym för Gunnar Ohrlander) i Aftonbladet.

Jag tycker inte att man ska censurera film över huvud taget. Det borde vara upp till var och en att bedöma vad man klarar av att se. Tål du inte att se en sak ska du ju inte se den. Däremot tycker jag inte att man ska sätta barn framför vad som helst. (Ronny Svensson intervjuad i Aftonbladet 1991 05 24)

Nåt av det vackraste jag vet är att se en vacker kvinna bli mördad på ett snyggt sätt. Filmvetaren Ronny Svensson sa det i radions Godmorgon världen. [...] italienska filmer är bäst, säger filmvetaren. Där stänker det verkligen och där finns det fantasirikedom [...] Obducenten [i ”styckmordsrättegången”, anm.] brukade titta på The New York Ripper. Sen skar han bort bröstet på den döda flickan enligt domstolen. Men filmvetaren tycker att obducenten överdrev. Vi släpper inte fram blodtörsten inom oss men jag tycker nog att styckmördarna gick för långt, säger han [...] Filmerna är som instruktionsböcker i hur man tar ihjäl en människa, säger filmvetaren. Man får tips hur man ska göra. Nu hoppas han på mera blod. (Doktor Gormander, Aftonbladet 1991 04 07)

Det ligger ingen etisk värdering i mitt uttalande om att mord på kvinnor på film kan vara tilltalande. Jag talade enbart om estetiken vilket framkom tydligt om man lyssnade ordentligt. Som filmvetare uppskattar jag mord-

skildringar på film ur teknisk och inte sexuell synvinkel. Blodtörsten och människans dualitet avfärdar Ohrlander som rent nys [...] Det är tur att vi har Gunnar Ohrlander som vet hur människan är funtad. Ohrlander tror vidare att ”splatter” och starka effekter är något nypåfunnet som förvrider skallen på våra ungdomar och får dem att gå ut och slå ihjäl varandra på gatorna. Inget kan vara mer felaktigt, blodiga våldsskildringar har gestaltats på film i över trettio år. (Ronny Svensson, Aftonbladet 1991 04 21)

Jag skrev bara att jag inte blir kåt av att se kvinnor stympas på bio. Att det antagligen är något fel på mig [...] Och så trodde jag att du antagligen blir kåt av det, Ronny. [...] Det ligger ingen etisk värdering i att gilla styckningar av snygga kvinnor på bio, menar du. Det har inget med moral att göra. Tiderna växlar. För hundra år sen gick imperiebyggarna på infödingsjakt före lunch. Snyggt med blod mot svart hud. Mord på negrer på film kan vara tilltalande, för att travestera dig, Ronny. Sen blev det ju judarna. Försöker bara sätta mig in i hur du tänker, Ronny. Att det skulle vara vackert i princip. [...] Men vafan, kvinnor eller judar eller negrer...njutningarna växlar [...] Du saknar medkänsla, Ronny. Det är inte ditt fel. Små barn saknar också förmåga till inlevelse i andras lidande. Liksom psykopater. Men bli inte arg nu igen. Det ligger ingen moralisk värdering i att påstå det. Jag ser det bara ur rent ”teknisk synvinkel”. (Doktor Gormander, Aftonbladet 1991 04 21)

Vilken publik räknar denne filmvetare med i framtiden? Ska mänskligheten i stort ha uppnått den skyddade tillvaro som Ronny Svensson har så tråkigt i? Eller menar han att de här filmerna är gjorda för världens moderna herrefolk? För piloterna i de kommande krigen med uppdrag att rensa bushen, ”där människoliv är billiga”? De har redan prövats av piloterna i kriget vid Persiska viken. När de sände ned

sina kliniska bomblaster över Bagdad kunde de ju inte se offren. De hade vaga föreställningar om hur det kunde se ut när kroppar sönderslets, hur människor lät när de brann. Piloterna behövde få ”dessa inre fantasier visualiserade” - och hade videon i cockpiten fullmatad med våldsrullar. Piloten kunde trycka på bombutlösaren och på startknappen till ”Hellraiser” utan att en droppe blod sipprade fram ur hans eget finger. (Sara Lidman, Dagens Nyheter 1991 07 15)

[...] i Vietnams djungler begick unga amerikanska pojkar otroliga övergrepp på civilbefolkningen utan att en videoapparat fanns i närheten. [...] Sara Lidmans ständiga kopplingar mellan fiktion och verklighet, som mellan orsak och verkan, är förödande för diskussionen om filmen som konststart [...] Att hon ändå gör detta visar på en total avsaknad av kunskap om filmens historia och uttrycksmedel. [...] Att sedan påstå att ”herrefolkens” bombningar och ekonomiska utsugning av folken i tredje världen skulle stå i något slags relation till estetiska skräckvisioner på filmduken är en befängd tanke som faller på sin egen orimlighet. Sara Lidmans vidare prat om piloter med våldsvideor i cockpiten då de bombade Bagdad bekräftas inte och styrker bara teorin om att hon inte vet vad hon pratar om. [...] Jag medverkade [i samband med ”styckmordsrättegången” och obducentens ”videofavoriter”¹⁵, anm.] för att belysa det faktum att dessa filmer finns i ”var mans ägo” och att det inte nödvändigtvis betyder att en stor del av Sveriges befolkning går runt och är presumtiva

¹⁵ Det visade sig att ”obducenten” hade en liten bok där han rangordnat sina favoritfilmer och beskrivit vilka scener han tyckte var bra. De flesta var filmer som inte granskats av censuren eller som blivit fällda i tingsrätt, till exempel *House by the Cemetary/Quella villa accanto al cimiterio* och *The New York Ripper/Lo squartatore di New York* som är välbekanta i detta sammanhang.

styckmördare. (Ronny Svensson, Dagens Nyheter 1991 07 27)

Avtrubbningen var ett återkommande begrepp i TV:s Svar Direkt (den 10 dec): Att man som storkonsument av filmat våld inte längre identifierar sig med offret. Jag väntade på den andra fasen: inlevelsen med tortören. Att vi kan öva upp våra anlag för grymhet [...] Men grymheten som lockelse nämndes knappt - bara psykopater upplever sånt - enligt filmvetaren Ronny Svensson. [...] Den okrönte experten på filmvåld, Ronny Svensson, uppträdde som en slags överdomare i Öholms program Svar direkt. RS har sett allt som går att få tag i, han ägnar timmar varje dag åt detta tittande och han kämpar för att alla ska få se de här filmade plågorna ”på stor video”. Och varför? Jo för det finns moralanter som tror att det här är skadligt! Och han är själv ett levande bevis på att de har fel! [...] ”Vetenskapen har fastslagit att ingen tar skada!” säger han. Men tänk om de förkättrade moralanterna till största delen består av föräldrar? Ensamstående? Utarbetade? Aldrig utsövda? Pappan till en tonåring som utsatts för gruppvåldtäkt efter mönster av Saturday Night Fever? Den andra: mamma till en pojke som terroriserar kvarteret med Rambokniv...osv. Föräldrar tillhålls att ”ta sitt ansvar” dvs. uppträda som poliser hemma - medan filmgrossisterna talar om sin frihet och hånskrattar åt alla som går att lura. (Sara Lidman, Aftonbladet 1992 02 21)

Oförtrutet driver Sara Lidman frågan med politiska förtecken: Vi på ”den andra sidan” är imperialiststaten USA:s lakejer som förråar ungdomen genom att hylla vålds- och skräckfilmer. [...] Känslor och kunskap går inte alltid hand i hand vilket SL är ett levande bevis för. En socialt störd tonårings bärsärkagång i en förort förklaras med ”för mycket Rambo”. Gruppvåldtäkter begås på grund av ”discofilmen” Saturday night fever. Var finns det per-

sonliga ansvaret? Varför ska ALLTID filmen få ta ansvaret för människans onda handlingar? SL undrar om jag känner till ondskan som ruvar inom oss. 99 procent av alla skräck- och våldsfilmerna behandlar detta tema med mer eller mindre lyckat resultat. Redan 1920 gestaltade John Barrymore människans dualitet i filmen *Dr Jekyll and Mr Hyde*. (Ronny Svensson, Aftonbladet 1992 03 19)

Mordet på en kvinnlig taxichaufför nyligen begicks av några ynglingar som i övrigt var välanpassade. En av dem förklarade i rätten att man åtagit sig uppdraget ”som en kul innetypgrej”. [...] I vår del av världen är reklamen och filmerna avgjort de starkaste trendsättarna. Ronny Svensson vill ha det till att våldsfilmerna aldrig kan påverka någon - den som mördar i verkligheten är bara psykopat. Här skiljer sig vår människosyn absolut. Jag tror att vi alla påverkas av allting. Och en alldeles för stor del av det man kunde kalla för samhällsklimatet utgörs idag av reklam för våld. Försäljningen av vapen och ramboknivar är för omfattande. När mord på beställning blir ”en kul innetypgrej” har vi svaret från en ungdom utsatt för hjärntvätt. Dom är inga psykopater. [...] han [Svensson, anm.] saknar omdöme. För honom är en skräckfilm detsamma som en tragedi. Vilket missförstånd! (Sara Lidman, Aftonbladet 1992 03 19)

Polemiken mellan Gormander och Svensson uppmärksammades samtidigt av andra skribenter:

Att kvinnohusaktivister blir upprörda över splatterkulturen är kanske mindre förvånande; de som dagligen kommer i kontakt med misshandel och förföljelser i verkligheten kan nog ha svårt att begripa varför företrädesvis yngre män är fascinerade av ritualiserade våldssorgier i den filmiska fiktionens värld. Vad som är mer förvånande är att en känd kulturradikal, doktor Gormander i Aftonbladet, nedlåter sig

till en fänig polemik mot skräckfilmsfanatikern Ronny Svensson [...] Tyvärr är det hela nog så banalt att det delvis handlar om en generationsmotsättning. De yngre cineasterna är väl förtrogna med skräckfilmen och dess konventioner, medan de äldre förfasar sig. Sedan tvingas man åter konstatera att de moraliska övertoner som återkommer i film- och videodebatten verkar vara reserverade för dessa relativt unga medier. (Göran Linderöth, Dagens Nyheter 1991 05 11)

Debatten om extremvåld har till viss del haft en exklusiv prägel. Det har polemiserats utan större medverkan från allmänhetens sida. Detta framstår än mer tydligt om man jämför med debatten kring det TV-sända våldet, där allmänheten är representerad i mycket högre grad. De insändare som förekommer i debatten kring extremvåldet är ofta från specialintresserade (ungdomar) med särskilda kunskaper på området. De talar om det fiktiva extremvåldets positiva effekter, medan andra kulturskribenter anser att filmer med extremvåld är meningslösa och förkastliga.

Termen extremvåld talar om att det rör sig om iscensättningar som ligger bortom det mer accepterade underhållningsvåld som förekommer i "mainstreamkulturens" filmer. Extremvåld handlar också mer om aparta drifter och bisarra avvikelser än det "vanliga" underhållningsvåldet, vilket gör att det ter sig subversivt på ett mer direkt plan än det tillrättalagda "mainstreamvåldet".

Braindead

Braindead av Peter Jackson var den första renodlade splatter/gorefilm som passerat biografbyrån utan klipp och visats på svenska biografer. Det bör samtidigt nämnas att den i splatterhänseende anses vara bland de mest extrema filmer som gjorts. Tidigare har de få splatter/gorefilmerna tagits upp för

granskning närmast undantagslöst försetts med totalförbud. Därför väckte det stor uppmärksamhet när *Braindead* släpptes fri av censuren. Liksom i pornografiska filmer är handlingen i splatter/gorefilmerna underordnad dess specialitet, vilket ger svårigheter att finna ett ”budskap” eller ”mening” i filmerna. För biografbyråns del, med direktivet om sätt och sammanhang, har detta dock ingen betydelse för beslutet, vilket man skulle kunna tro. Biografbyråns motivering till frisläppandet var att det rörde sig om makaber humor så överdriven att den omöjliga kunde tas på allvar eller ligga till grund för efterapningar:

Kvantitetsmässigt har jag nog aldrig sett maken till extremvåld, säger filmcensur Erik Wallander [...] *Braindead* är enligt våra filmgranskare en så otrolig och orealistisk historia att den inte i lagens mening ”kan verka förråande”, det kriterium som utgör grund för censurans ingrepp. (Svenska Dagbladet 1993 07 09)

”*Braindeads*” groteska effekter lämnar inte åskådaren i något som helst tvivel om att detta är en iscensättning på celluloid av så överdrivet slag att den inte kan tas på allvar. (Jan Elvsén, Sydsvenska Dagbladet 1993 08 19)

Folk får armar, ben och huvud avslitna. Bröstkorgar slits ur kroppar, liksom fortfarande slående hjärtan. En figur mals ner i en hushållsassistent, en annan får skallen ordentligt intryckt med en trädgårdstomte. Med mera, med mera. Det var längesedan jag satt i en så skrattande, jublande och applåderande publik [...] när Lionel på slutet mejar ner en 50-60 zombies med en motorgräsklippare tills bioduken är så blodröd den kan bli, tror jag bestämt att publiken fick orgasm.[...] *Braindead* är ett förbannat blodigt mästerverk! (Pidde Andersson, Nordvästra Skånes Tidningar 1993 08 07)

De som upprördes över frisläppandet kunde vare sig se det humoristiska i överdriven blodspillan, eller det lämpliga i att biografbyrån behandlar lemlästningar annorlunda i vissa filmer. Erik Wallander påpekar dock ovan att biografbyråns uppgift är att klippa bort de våldssekvenser som kan anses "förråande". Frånsett detta och med tanke på att så många filmer i *Braindeads* genre totalförbjöds under 1980-talet, torde frisläppandet av *Braindead* snarare vara ett exempel på och en effekt av den ökade liberalisering som skett i samhällets syn på fiktivt våld. För bara tio år sedan hade *Braindead* varit otänkbar som biograffilm.

Motorsågsmassakern

Motorsågsmassakern är den film som har fått bära videovåldets stigmata mer än någon annan. När TV-programmet Studio S 1980 visade valda delar ur filmen innebar det inte bara att "videovåldsdebatten" utbröt i alla media utan även, paradoxalt nog, att videon fick sitt definitiva genombrott i Sverige. Det har länge diskuterats huruvida filmen oförskyllt fått sitt rykte som den vidrigaste av de vidriga. Det faktum att få har sett filmen i sin helhet har lett till att debatten kring just denna film tenderat att vara tämligen förvirrad.

Motorsågsmassakern blev totalförbjuden två gånger under 1980-talet men släpptes efter cirka 50 sekunders klipp i april 1994. Biografbyråns argument för frisläppandet var bland annat att filmen knappast kunde anses som särskilt rå i jämförelse med vad som nyligen släpptes utan klipp, som exempel nämns bl.a. *True Romance* av Tony Scott (USA 1993). Dessutom uppfattar biografbyrån filmen i sig annorlunda idag än på 1980-talet. I en insändare påminde en läsare om vad biografbyråns direktör Gunnel Arrbäck hade sagt om filmen i samband med totalförbudet 1980: "Filmen har en förråande inverkan på publiken. Hela tonen och stämningen är rå och cynisk samt

visar ett totalt människoförakt.”¹⁶. 1994 kallade biografbyrån den rentav för en ”parodi på skräckfilm”¹⁷. En annan motivering till biografbyråns agerande sade Arrbäck vara den ”allmänna samhällsutvecklingen och den ökade allmänna toleransen inom alla medier.”¹⁸. Detta agerande av biografbyrån upplevdes av många som inkonsekvent och olämpligt.

Det har visst blivit någon sorts idé här i Sverige att vuxna människor är fullständigt opåverkbara. Ta det senaste, lös-släppandet av den fruktansvärda filmen ”Motorsågs-massakern”, som har gått igenom filmcensuren för att hyras ut fritt i videobutikerna. Det verkar som att är man bara över 15 år så kan man få se vilken skit som helst. (Insändare i Aftonbladet 1994 04 16)

Stoppa den extrema våldsfilmens Motorsågs-massakern. Det är helt orimligt att filmcensuren frisläpper denna film som hittills varit totalförbjuden. [...] Släpps denna meningslösa våldsfilm fri blir det en signal till dem som gör dessa filmer att öka våldsscenerna ännu mer. (Insändare i Jönköpingsposten 1994 04 19)

Jag blir så förb-d när jag läser i VLT 15 april att filmen Motorsågs-massakern får visas efter två korta klipp samt med en åldersgräns på 15 år. (Insändare i Vestmanlands Läns Tidning 1994 04 28)

Här i Sverige släpps ”Motorsågs-massakern” fri [...] av den släpphänta Gunnel Arrbäck på Statens biografbyrå. [...] Frisläppandet av ”Motorsågs-massakern” är alltför illavarslande för att förbigås med tystnad. (Cecilia Steen-Johnsson, Arbetet 1994 04 30)

16 Vestmanlands Läns Tidning 1994 04 28.

17 Aftonbladet 1994 04 15.

18 Aftonbladet 1994 04 16.

Bland majoriteten av filmkritikerna var frisläppandet populärt om än alldeles för sent fattat, vilket rubriker som t.ex. ”Ett begrepp som känns passé i dag”¹⁹ talade om.

Ett intressant inslag i samband med frisläppandet av *Motorsågsmassakern* var att ett antal videobutiker på eget initiativ bojkottade den:

Motorsågsmassakern är en skitfilm, som inte fyller någon funktion. Bengt-Göran Ståhlgren, ägare av videobutikskedjan All-Video, tänker bojkotta den nu frisläppta våldsfilmens *Motorsågsmassakern*. -Filmen har förstört så oerhört mycket för videobranschen, säger han. [...] -Jag anser inte att filmen hör hemma i någon videobutik. Filmerna vi hyr ut håller alltid någorlunda kvalitet och går ut på att roa folk och ge dem lite spänning. Meningslöst och ohämmat våld fyller inte den funktionen säger Bengt-Göran Ståhlgren, All-Video. (Skaraborgs Läns Tidning 1994 05 25)

Inte heller Morgan Brattberg på Ålleberg Center kommer att ha filmen: -Shell tar in våra filmer centralt, men det finns inget intresse för att ta in en sådan film, som dessutom är tio år gammal. Tore Gunnarsson på Flash har inte heller han några funderingar på ”*Motorsågsmassakern*”: -Den har alldeles för dåligt rykte och än så länge är det ingen som frågat efter den. (Falköpings Tidning 1994 05 26)

Flera videobutiker i Malmö bojkottar den tidigare totalförbjudna filmen *Motorsågsmassakern* som nu frisläppts. Kungsans VD Kaj Persson motiverar beslutet: -Vi gör det för att den här filmen står som symbol för videovåldet. (Idag 1994 05 18)

¹⁹ Mats Johnson, Göteborgsposten 1994 07 20.

Trovärdigheten i dessa uttalanden bedömdes dock av flera filmkritiker och övriga förespråkare av personligt ansvar som ganska låg:

Tre av videouthyrarna i Malmö tänker inte köpa in *Motorsågsmassakern* (1974, Filmco) som nyligen blev frisläppt av censuren med smärre klipp. De tar avstånd från våldet i filmen, påstår de i ett pressmeddelande. Detta är förstås ingenting annat än hyckleri. Denna självsanering är gjord helt utan konsekvens och linje, tomma och icke förpliktigande ord tagna ur luften.[...] jag efterlyser en konsekvent hållning. Butikerna formligen badar i blodiga, våldsamma och grymma filmer, bra som dåliga. Här görs normalt ingen urskillnad men "Motorsågsmassakern", som faktiskt är en modern klassiker och har en plats i Museum of Modern Arts filmarkiv, den kan vi inte hyra var som helst. (Martin Andersson, Sydsvenska Dagbladet 1994 05 28)

Jag kan acceptera att videouthyrare tar ställning och stoppar filmer. Det tyder på ett visst mått av ansvar (även om kunderna omyndigförklaras och därmed blir lidande). Malmöbutikerna [...] tar alltså avstånd från vad man kallar "onödigt videovåld". Ädelt, kan tyckas. Nästa steg kanske blir att butikerna tar avstånd från onödigt dåliga filmer? Eller onödigt svartvita filmer? Onödigt gamla filmer? (Kai-Anders Nilsson, Arbetet 1994 05 21)

"Copycat-teorier" och Natural Born Killers

Mycket av tidningarnas rapportering innehåller enkla sammankopplingar mellan filmer, TV, video eller dataspel och agg-

ressivt beteende i verkligheten. Teorin är att fiktivt våld ger upphov till verkligt våld. Oftast talar man om en ackumulerad effekt av våld på film, TV och video som resulterar i större våldsbenägenhet hos människor i verkligheten.

Framförallt i kvällspressen dras dock resonemanget längre. Man menar att vissa filmers handling direkt imiteras av människor i verkligheten. I USA har sedan en tid termen ”copycat crime”²⁰ använts för att beskriva ett sådant fenomen. Det hävdas att det finns filmer som är extra farliga och har så starkt inflytande över människor, att vissa individer mer eller mindre omedvetet härmar dem. De skulle utöva en slags hypnotisk makt på sin publik²¹.

En film som fick stor uppmärksamhet vad gäller förmågan att påverka och inspirera till brott var Oliver Stones *Natural Born Killers* som hade svensk premiär den 28 augusti 1994. Filmen släpptes av den svenska censuren utan klipp. Filmen gjorde anspråk på att satirisera över massmedias fascination för och upptagenhet av våld och mördare. Filmen handlar om två ungdomar, Mickey och Mallory, som ger sig ut på en mordraid i USA. TV får upp ögonen för dem och vill ha ”autentiska” bilder på deras framfart vilket i det långa loppet leder till att de filmar faktiska mord.

Biografbyråns motivering till frisläppandet överensstämde med Stones intentioner. De uppfattade filmen som en överdriven satir:

Filmer som speglar våldsamma ungdomars hänsynslösa framfart lockar storpublik. I Oliver Stones senaste film

²⁰ Termen används även som en beskrivning på de fall då en brottsling härmar andras brott.

²¹ I ett särskilt kapitel tas barnprogram upp. Också där har mycket av debatten handlat om direkta kopplingar mellan fiktivt våld och verkligt våld.

Natural Born Killers spelar dödandet huvudrollen. -Det är en mycket våldsamt film med mycket grovt våld, säger Gunnel Arrbäck, chef för filmcensuren på Statens biografbyrå. Men mängden våld eller mängden blod som sprutar är inte intressant. Det avgörande är hur det sätts in i ett sammanhang. [...] -Det avgörande för oss är om vi finner en rimlig motivering för det våld som förekommer i filmen, säger Gunnel Arrbäck. (Arbetet 1994 10 26)

Filmen är barnförbjuden och får alltså ses av ungdomar från 15 år. **Vilken effekt tror du att filmen kan ha på den yngsta publiken?** - I den här formen närmast en känsla av övermättnad. - Vi bedömer inte filmens moraliska budskap, fortsätter hon, utan om våldet kan verka förråande och leda till att publiken ställer sig upp i bänkarna för att heja och hurra. **När TT såg filmen skrattade och applåderade många i publiken när mordandet var som mest intensivt.** - Vi kan ju inte utfärda några garantier för någonting, bara göra en allmän bedömning, svarar Arrbäck. Vi kan inte heller ta hänsyn till om en liten grupp enstaka individer möjligen går ut och härmar det som finns i filmen. Vi måste göra en bedömning av hur en generell publik i en viss åldersgrupp reagerar. **När samhället blir våldsammare ökar alltså er tolerans mot filmer med grova våldsinslag?** - I någon mening är det så. (Intervju med Gunnel Arrbäck, Sydsvenska Dagbladet 1994 10 28)

Många menade att filmen inte avskräckte från ett våldsamt beteende utan snarare uppmuntrade ett sådant:

Warner Brothers kunde inte ha valt ett sämre tillfälle att låta Oliver Stones nya film "Natural Born Killers" ha premiär. Eller bättre? Nu hamnar den rakt in i debatten om underhållningsvåld som följt på femåriga Siljes tragiska död i Trondheim. Redan före premiären går Brottsoffer-

jourernas riksförbund ut och ”tar bestämt avstånd från att sådana här filmer visas”. [...] det osannolika händer i ”Natural Born Killers” att två massmördare är det ballaste som skådats sen Robert De Niro rakade huvudet i ”Taxi Driver”. Oliver Stone försöker ursäkta sitt tilltag genom att hänga på en fånig historia om en sensationslysten journalist. Men försöken till ”kritik” och ”satir” är bara påklistrade. I själva verket är det Oliver Stone som rakt på, utan skam, visar upp två massmördare, med 52 liv på sitt samvete, som hjältar. Det de gör rättfärdigas på olika sätt, de håller filosofiska utläggningar om sitt kall att mörda, de är helt enkelt födda till det - natural born killers. Man bara baxnar. Hela filmen igenom väntar man på nåt som får bubblan att spricka, som visar att detta är två psykopater och inte två balla typer, men det händer aldrig. (Britta Svensson, Expressen 1994 10 28)

Själv varudeklarerar Stone Natural Born Killers [...] som en satir. Hans i och för sig skickligt och konsekvent genomförda MTV- och reklamfilmsestetik kan dock lika väl uppfattas som ren spekulation [...] Och när Stone på en presskonferens [...] dillar om att kärleken övervinner våldsdemonen och vecklar in sig i kvasifilosofiskt katharsisresonemang, ekar det ihåligt. Hans likgiltighet för dem som offras - 52 döda - i brottslingarnas ”reningsprocess” ger förstås filmen en moralisk slagsida och Natural Born Killers kan kritiseras för att vara lika kommersiell som den mediekultur han påstår sig kritisera. (Bo Ludvigsson, Svenska Dagbladet 1994 09 12)

Vissa organisationer uttalade sig om hur en film som *Natural Born Killers* kan sammankopplas med det verkliga våldet:

Den är totalförbjuden på Irland. Här hemma har ”Natural Born Killers” väckt en upprörd debatt om våldet i film och TV. Knappt två veckor före premiären i Södertälje varnar

Per Svensson, förbundssekreterare i Brottsofferjourenas riksförbund, för filmen. - Filmen är ett frosseri i mord, säger Per Svensson. Allt som allt går 54 människor åt. - Och det som är allra allvarligast är att man gör mördarna till hjältar. [...] - Jag är ganska övertygad om att de ungdomar som konsumerar mycket våld kan påverkas av filmen på ett felaktigt sätt, säger Per Svensson. [...] - Och jag tycker det är skrämmande att filmcensuren släppt igenom filmen helt oklippt! **Har du själv sett den film du kritiserar så hårt?** - Nej, det har jag inte, men vi har fått många telefonsamtal från allmänheten som reagerat på filmen. En person som sett filmen utomlands berättade att han mått dåligt ett antal månader efteråt. **Kommer du att se filmen?** - Jag vet inte om jag har lust att utsätta mig för det. (Laholms Tidning 1994 11 01)

Filmen är en hyllning till våldet. Att den är kritisk förstår inte alla. Det säger Per Hultman, 23, gatuvårdare på Non Fighting Generation. - De som är "bad guys" skildras häftigt, och de goda dåligt. Det är lätt att få fel bild, och lätt att bli påverkad. **Vilka konsekvenser kan "Natural Born Killers" få?** - Den kommer att vara en bidragande orsak till ökande gatuvåld. (Aftonbladet 1994 10 28)

Rapporter från USA om brott begångna efter mönster i *Natural Born Killers*, ledde till att de kritiska rösterna resonerade enligt "copycat-crime"-teorin²²:

17-åriga Nathan Martinez blev besatt av Oliver Stones våldsamma "Natural Born Killers". Till slut kunde han inte längre skilja mellan film och verklighet. I söndags dödade han sin styvmor och sin halvsyster när de låg och sov. - Hans klasskamrater har berättat att han ville bli som

²² Jämför även med *Sökarna* och "taximordet", sid. 18.

mördarna i filmen, säger Jim Potter vid Salt Lake City-polisen. (Aftonbladet 1994 11 02)

”Natural Born Killers” anses ha inspirerat till tio mord, därav sex i USA. En fjortonåring i Texas, känd för att vara våldsfixerad, sade, efter att ha sett filmen, att han ville döda någon. Offret blev en sextonårig flicka. (Dagens Nyheter 1994 10 29)

De två ungdomarna, Eric Elliot, 16, och Lewis Gilbert, 22, har företagit en färd från Ohio mot västkusten och deras väg kantas av mordoffer och blod. Minst fyra personer har dödats, tre av dem försvarslösa åldringar [...] Nu debatterar hela USA ungdomarnas mordturné som är en kuslig parallell till filmen Natural Born Killers [...] Filmskaparen förklarar att han ville göra en satir om ungdomar på mordturné genom USA. Nu har hans film blivit verklighet [...] Deras framfart är en illustration till hur film och verklighet blandas. [...] Vågar vår egen filmcensur sätta stopp för eländet om filmen når Sverige? Tillåt mig tvivla. (Isabel Björnberg. Insändare i Aftonbladet 1994 09 14)

Insändaren ovan fick stor respons. De som argumenterade mot Stones film kunde inte uppfatta den som satir, men flera ansåg att det satiriska draget var tydligt och att man inte kan beskylla filmen för att orsaka verkliga mord:

Jag skulle vilja kommentera Isabel Björnbergs insändare om parallellen mellan Oliver Stones senaste film ”Natural Born Killers”, två ungdomars mordraid i USA och hennes krav på censur [...] varför åkte de runt och mördade efter att ha sett just den filmen om de inte var lite galna redan INNAN? (Insändare i Aftonbladet 1994 09 22)

Mot bättre vetande kastar jag mig in i insändardebatten om filmvåld nu på grund av Oliver Stones rosade ”Natural

Born Killers”. Jag upphör aldrig att förvånas hur folk inte bara i Sverige hela tiden kopplar ihop våld ute i samhället med det underhållningsvåld som beskrivs i bio- eller videofilmer. Det är absurt att lägga skulden på filmen, när det i själva verket har andra, mer djupliggande orsaker. (Insändare i Aftonbladet 1994 09 24)

Isabel Björnberg skrev på den här sidan att våldsfilmerna inspirerar ungdomar till brott. Men du glömde att tala om att 10-åringar i USA har skjutvapen och så länge det går så lätt att få tag i vapen och så länge vapenlobbyn i USA får som den vill kommer våldet att öka i USA. En annan sak som du inte heller bryr dig om är att i USA råder en enorm fattigdom och misär. Där har du den STÖRSTA gro-grunden till våldet. Skyll inte på våldsfilmerna, det är ett alltför lätt sätt att komma ifrån sitt ansvar. [...] Glöm inte att det är vi vuxna som har ansvar för barnen. Det är vi som ska sätta gränser, ge barnen normer, etik och moral! (Insändare i Aftonbladet 1994 09 25)

Hur denna film med sitt djupa allvar och i grunden pessimistiska kritik av civilisationen har kunnat lanseras som en våldsfilm övergår min fattningsförmåga. [...] Ser att Brottsofferjourernas riksförbund vill förbjuda NBK. Det är ungefär lika klyftigt som att försöka förbjuda Nationalmuseums utställning av Goya. Goyas bilder av våld är på sätt och vis ohyggligare än Stones, eftersom de märkligt nog tycks mänskligare. Har inte hört några protester mot Goya. Oliver Stone behandlar på sätt och vis samma teman som Goya, men Stone använder ju rörliga bilder. Han skildrar sin samtid, precis som Goya skildrade sin. Stone får dock höra att han gjort en våldsfilm. Vilket är ett missvisande och omöjligt påstående. (Anette Kullenberg, Aftonbladet 1994 11 03)

Med grafisk skärpa visar "Natural Born Killers" hur gigantiska samhällsstörningar (till exempel en kärnvapensprängning) i dag erfars på samma nivå som svartsjuka eller dåligt humör. [...] Ett proportionsskifte av rysliga dimensioner har inträffat. Hemma hos tittaren väger en död eller hundra tusen döda lika lätt som en nysning. (Dagens Nyheter 1994 11 04)

Mer debatt om filmvåld - verkligt våld

"Copycat-teorier" applicerades inte bara på *Natural Born Killers*. Även i samband med massmordet i Falun där ett militärt befäl sköt ihjäl sju personer, lyftes en film fram som möjlig orsak och utlösande faktor:

Actionfilmen "Panik i Central Park": en Vietnamveteran tröttnar på alla svek, beväpnar sig och startar ett eget krig mitt i New York. En av Mattias Flinks favoritfilmer. -Han talade om hur man skulle kunna förverkliga den här i stan, säger hans flickvän i ett av polisförhören. (Idag 1994 07 09)

I samband med bland annat morderna i Falun och vad som ansågs vara en våg av "obegripligt grovt våld", förde artiklar och insändare fram det fiktiva våldets nedbrytande effekt i ett mer övergripande perspektiv:

20 års intravenös injicering av amerikanskt medieivåld har nu brutit ner en hel generations mentala hälsotillstånd. Långt effektivare än det tyngsta knark. För detta faktum finns det fortfarande få varningsflaggor hissade. (Stig Aggestad, Folket 1994 06 13)

När inser människorna äntligen vilka fruktansvärda följder dessa våldsfilmerna får? Hur många fler brott skall begås

innan man förstår att dessa filmer måste motarbetas?
(Insändare i Dagens Nyheter 1994 06 20)

Ann-Britt Grünewald, chef för Österåkeranstalten, ser ett klart samband mellan den senaste tidens grova våldsbrott och den våg av våldsvideofilmer som sköljer över butikerna [...] -Allt för starka bilder har självtvättat våra barn [...] - Jag är alldeles övertygad om ett direkt samband mellan bildmakarnas ohejdade exploatering av barnens värld och det nya, "obegripliga" våldet, säger Ann-Britt. [...] -Om man tvivlade förut så gör man det inte efter att ha läst flera hundra levnadsberättelser av fängelsedömda. Som jag gjort. [...] -Genomgående har de som barn varit storkonsumenter av häftiga våldsvideos. (Arbetet 1991 11 20)

Professor Lars Lidberg tror att de sjuka våldsmännen inspirerats av udda och blodiga filmer som visas på kabel-TV. -Jag har tittat mycket på video den senaste tiden. Där ser man mycket av den här typen av konstiga beteenden, säger han. Lars Lidberg är en av Sveriges främsta experter på rättspsykiatri [...] -Filmnet och de här kanalerna har mycket filmer om personer som sysslar med egendomliga ceremonier. Det kan ju inspirera dem med personlighetsstörning. Lasermannens beteende har en direkt förlaga i filmvärlden. Filmen "Ett tufft jobb" handlar om en man som går omkring och skjuter oskyldiga med ett gevär som är utrustat med ett lasersikte. (Aftonbladet 1991 09 13)

För fyra år sedan dömdes Charlie Mülbacher, 25 år, till tio års fängelse för mord. Nu kämpar han för att förbjuda våldsvideos. -Bort med de råaste filmerna och censurera resten, säger han. Vi måste skydda barnen. Själv var han storkonsument av våldsvideo i tonåren. -Videotittandet gjorde mig helt känslökall, säger han. Jag kunde själv vara lika grym som personerna i filmerna utan att det berörde mig. (Idag 1991 11 22)

Många såg dock påståenden om direkta orsakssamband mellan fiktiva brott och verkliga som felaktiga, rent av farliga:

Att skylla våldsbrotten på videofilmer - det är en grov förenkling av verkligheten [...] -Sådana som Ann-Britt Grünewald skadar den seriösa debatten [...] Ingemar Hyllberg har i drygt tre år varit utredare vid Malmöpolisens våldsrotel [...] -Hon har gått på de intagnas förenklade förklaringar. Naturligtvis försvarar jag inte videovåld. Men Ann-Britt Grünewald borde veta att fångar ofta säger det som de tror förväntas av dem. Själv har Ingemar en annan teori om bakgrunden till det vi upplever som en ny våg av skoningslöst våld. -Våldet i hemmen mot barnen. Psykiskt och fysiskt. Här skapas den känslolöshet som barnet som vuxen bär med sig i ryggsäcken [...] Plågade barn finns i alla samhällsskikt [...] -Flickorna reagerar med att skada sig själva. De vänder smärtan inåt. Pojkar riktar sin plåga utåt. Och blir våldsamma [...] Även om "hennes" fångar talar om hur mycket våld de sett som barn på video så är nog sanningen den att de mött ännu mer våld i verkligheten. -Men ingen vill ju framstå som offer. Eller förneka sin sociala tillhörighet. Så man värjer sig och förskönar sin historia [...] det mesta våldet i samhället, det sker inom hemmets fyra väggar. (Arbetet 1991 11 21)

Lika lättsinnig som barndomens lek med döden, men av ett betydligt farligare slag, tycker jag att anstaltschefen Ann-Britt Grünewalds funderingar om orsakerna till våldet i samhället är. Som chef för kriminalvårdsanstalten Österåker [...] framför hon åsikten att råa våldsfilmerna är orsak till verklighetens våld. [...] Att det är en massa smörja som vräks ut som ingen vettig människa borde vara intresserad av att se är en helt annan sak. Därifrån till att ropa på censur är steget långt och vanskligt. Förvisso är film ett

suggestivt medium [...] Å andra sidan har även andra uttrycksmedel påverkat människor i negativ riktning genom århundradena. Goethes den unge Werthers lidande sägs ha orsakat en formlig självmordsepidemi bland unga romantiska män när den kom [...] på sina håll i USA förbjuds vissa böcker (exempelvis finns det stater som anser Kurt Vonneguts böcker vara omoraliska). ”Det är samhällets fel”, sade folk lite slarvigt för 20 år sedan, vare sig de tiggde någon krona eller skulle förklara ett begånget brott. ”Det var videons fel” ska således bli 90-talets förklaring. Gud förbarme oss. (Stephan Linnér, Idag 1991 11 27)

Som framgår av pressklippen fanns det djupa menings-
skiljaktligheter i fråga om filmers skuld till att vuxna och ungdomar begår vissa brott. Detta är intressant om man jämför med debatten om våldsamma barnprogram, som var ett ensidigt angrepp på utbudet såsom varande skadligt. Det var bara när forskare tillfrågades som en viss försiktighet i kopplingar mellan våldsamma barnprogram och våldsamt beteende i verkligheten uppträdde och deras uttalanden föreföll passera obemärkt.

Henry, en massmördare

Diskussionen kring John McNaughtons *Henry, en massmördare* var ett tämligen ensidigt angrepp på biografbyrån från förespråkarna av personligt ansvar. Filmen var en oberoende lågbudgetproduktion som sades sträva efter att visa våldet som det verkligen gestaltar sig. Filmen satte en ära i att inte ge några förklaringar eller erbjuda någon identifikation för åskådaren. Genom att använda sig av en kvasidokumentär metod, utan vare sig kommentarer eller känslöengagemang, hävdade de flesta kritiker att regissören lyckats där andra stupat. Detta blev det främsta slagträet i kritikernas mycket hetsiga angrepp på bio-

grafbyråns relativt omfattande klipp (sju klipp på sammanlagt fyra minuter och 23 sekunder. Filmen var från början 90 minuter).

Censuren gillar våld - men bara när det är underhållning. (Aftonbladet 1992 07 31)

Censorerna pallade helt enkelt inte för en film som visar upp realistiskt våld och som vill få oss att ta ställning till detta - då föredrar man underhållningsvåld av Hollywood-modell. Klippen i Henry är en skandal. (Gunnar Rehlin, Idag 1992 10 30)

För Statens biografbyrå är sådant här givetvis motbjudande. En osminkad film som inte följer de vanligtvis så bekväma mallarna de har dresserats till att följa. En lågbudgetfilm utan konstnärliga attribut som ändå levererar sanningar som helst inte bör sägas högt. (Lars Böhlin, Västerbottens Folkblad 1992 07 29)

i censurens granskning så kan man undra om det kanske är John McNaughtons val att avvisa en stereotyp moral och högpolerade våldseffekter som Statens Biografbyrå kallar förråande. Jag skulle vilja påstå att det är just det som gör Henry, en massmördare till en fruktansvärt obehaglig men meningsfull film. (Sara Arrhenius, Aftonbladet 1992 07 29)

Alla kritiker var dock inte övertygade om filmens kvalitet:

Henry - en massmördare är en off-off-Hollywoodfilm vilket innebär att vissa USA-betraktare automatiskt ställer upp i den hyllningskör som tröttnat på storindustrins poletrade produkter. Det är sålunda ganska taffligt iscensatt och möjligen har detta retat eller lurat den svenska censuren [...] Det är hur som helst inte kvalitet, hur man nu än

definierar sådan. (Hans Schiller, Svenska Dagbladet 1992 07 24)

En regissör har misslyckats om torftigheten endast kunnat förmedlas genom att hela filmen är torftig. [...] regissören har velat något med sin film men tänkt fel och därför misslyckats. (Olle Grönstedt, Nu nr 32/92)

I fallet *Henry, en massmördare* gjorde sig mycket få röster hörda från förespråkarna av samhälleligt ansvar. Det rörde sig nästan enbart om inlägg från förespråkarna av personligt ansvar, vilket antyder att filmen var för smal för att väcka allmänhetens uppmärksamhet. En annan tolkning skulle kunna vara att allmänheten var nöjd med biografbyråns ingrepp.

Man Bites Dog/C'est arrivé près de chez vous kontra Under belägring

Orsakerna till att en ”bred” och påkostad film med våld av underhållningskaraktär som *Under belägring* släpptes, medan ”smala” och problematiska filmer som *Man Bites Dog* och *Henry, en massmördare* censurerades är inte svåra att finna. Det ”glättiga” underhållningsvåldet är helt enkelt mer accepterat i dagens samhälle och utgör en så stor del av bioutbudet i hela världen, att ett censurförbud av en film som *Under belägring* skulle kräva en rigid censurmyndighet. Samhällets uppfattning av vad som anses förråande har också ändrats, vilket har lett till att biografbyrån anpassat sin bedömning därefter. Att detta överensstämmer med verkligheten, kan man påvisa genom att studera reaktionerna på de beslut som diskuteras här. Ingreppen i *Henry, en massmördare* och totalförbudet av *Man Bites Dog* väckte upprörda känslor bland filmvetare och kulturjournalister, men ignorerades till stor del av allmänheten. Frisläppandet av *Under*

belägring upplevdes inte heller som kontroversiellt av andra än de filmvetare och kulturjournalister som nämndes tidigare.

Underhållningsvåld är helt okay. Men om man i en seriös film vill visa fram våld för att diskutera det, då är det fullt och ska stoppas. Åtminstone verkar det vara så Statens Biografbyrå numera resonerar [...] Triangelfilm, som också har "Henry...", fick den belgiska "Man bites Dog" stämplad med ett totalförbud. Det är helt oförståeligt. "Man Bites Dog" är en svart satir, som handlar om massmediernas relation till våldet i samhället och om den symbios som blir det logiska slutresultatet [...] Hur detta kan betraktas som "förråande" är ofattbart [...] Underhållningsvåld som det i "Rapid Fire" och den nya Steven Seagal-filmen "Under Belägring" släpps loss samtidigt som "Man Bites Dog" totalförbjuds. (Gunnar Rehlin, Idag 1992 11 24)

Svenska biografbyrån har med de här besluten [att klippa Henry, en massmördare och totalförbjuda Man Bites Dog, båda från Triangelfilm, anm.] visat att den svenska censuren är ett totalt otidsenligt organ. En film kan förbjudas att visas på svenska biografier samtidigt som precis samma film visas oklippt på kabel-TV eller på video. Samtidigt som man friar spekulativa våldsfilm, stoppar man så kallade seriösa filmer där våldet både har ett sammanhang och där problemställningarna är mycket klara, anser Mattias Nohrborg. - Censurens beslut och agerande börjar bli outhärdligt för ett bolag som Triangelfilm. Vi är helt enkelt förbjudna att erbjuda den svenska biopubliken bra utländska filmer som diskuterar det verkliga våldet, fortsätter Nohrborg och menar att biografbyrån agerar efter en lag som är förlegad, hycklande och odemokratisk. (Dagens Nyheter 1992 10 23)

I sin behandling av två filmer, båda med diskutabla våldsinslag har biografbyrån visat ett förvånande godtycke. En studie av nyzeeländska *Braindead* samt belgiska *Man bites dog* (C'est arrivé près de chez vous) reser nya tvivel om filmcensurans verksamhet. Den förstnämnda finns på repertoaren i oklippt skick, den andra är efter överklagande hos kammarrätten totalförbjuden. [...] Försöker biografbyrån befästa sin roll i en tid då dess existens är hotad, då man inte längre bemästrar en situation med allt mer sublima former av våldspresentation? Jag anser att biografbyrån har urholkat sin auktoritet, frånsagt sig sin estetiska trovärdighet och gjort en valhant eftergift åt masskonsumtionens våldsspekulation. (Jonas Wicktor, Chaplin nr 4 1993)

Allmän censurdebatt

Biografbyråns balansgång mellan olika filmer ledde till angrepp från dess kritiker som ansåg att den var godtycklig i sin bedömning, men att den samtidigt fungerade som en smakdomstol:

[...] När diskussionen kom in på filmcensur påvisade Lundasociologen Ulf Dahlqvist hur godtycklig censuren är i dag. På flera plan tas märkliga hänsyn till ovidkommande faktorer [...] lågbudgetfilmer klipps oftare än prestigeproduktioner, omoraliska filmer där mördaren inte straffas klipps oftare än moraliska och likaså om mördaren saknar uppenbara motiv för sina handlingar. Dessutom vet ingen vad som är att anse som förråande våldsskildring, det höll även biografbyråns utsände Erik Wallander med om [...] filmforskaren Nils-Hugo Geber hävdade då att ju luddigare en lagstiftning är, desto mer makt har den utövande myndigheten. Erik Wallander tillade att han hoppades att filmbranschen skulle få bära hundhuvudet snarare än

censuren i en framtid med 18-årsgräns. - Om branschen då vill klippa filmen för att få den visningsbar för den stora tonårspubliken, då får branschen klä skott för det, inte vi, sa han. (Dagens Nyheter, debattreferat, 1992 12 07)

[...] varför är det bara de negativa effekterna av så kallad våldsfilm som debattörerna intresserat sig för? Märk väl att förekomsten av romantiska filmer med deras förvrängda syn på kärlek och könsroller aldrig har varit argument i en debatt om filmcensur [...] faktum är att filmcensur alltid haft ett stort stöd hos en allmänhet som i filmen sett en större fara för unga människors väl och ve än i någon annan konstform. Och i 80 år har filmcensuren envisats med att peka ut film, som ett manipulativt dåligt sällskap för outvecklade unga individer, hellre än att se den som en samhällspegel och konstform. Men rakbladet som skar igenom ett öga i Buñuels *Den andalusiska hunden* har med tiden setts som konst, ett snitt som bokstavligen ville få våra ögon att öppna sig. Däri ligger den springande punkten, för filmcensuren vill inte få oss att *se* våldet som omger oss i våra verkliga liv. Istället uppmanar censuren oss att blunda. Och för att förstå vårt behov av våld likaväl som vårt behov av censur, krävs en långt mer nyanserad syn på filmen och dess uttrycksmedel än vad Biografbyråns censorer verkar kapabla till. (Mikaela Kindblom, Arbetaren 1991 08 02)

Det senaste numret av "Filmhäftet" har analyserat den svenska filmcensuren ofta inkonsekventa förehavanden [...] Uppenbarligen är inte vigilantefilmerna populära hos våra censorer, särskilt inte om hämnaren är en kvinna. Det understryks av två exempel som skärskådas [...] "Ms 45" och "I Spit On Your Grave". I bägge dessa filmer utkräver en våldtagen kvinna en blodig hämnd [...] Astrid Söderberg-Widding säger rent ut vad saken gäller: "Jag tror att 'Ms 45' bryter mot ett tabu som råder i nästan all

film, nämligen att en person som utsätts för hot inte får bli den som börjar hota andra, speciellt inte en kvinna.” [...] Dessutom ges flera, för våra censorer, pinsamma exempel på hur inkonsekvent paragraferna tillämpas. Inte minst dessa understryker vilken i grunden löjlig kvarleva censuren är från en tid då man på fullt allvar trodde att arbetarungdomen förvildades av att titta på rörliga bilder. Dessutom har danskarna överlevt i mer än tjugo år utan vuxencensur av film. Det kanske vi också skulle klara av. (Magnus Eriksson, Svenska Dagbladet 1991 08 18)

Gunnar Rehlin (filmjournalist) och Gunnel Arrbäck (biografbyråns direktör) var flitiga debattörer i frågan om vuxencensuren:

Lägg ner filmcensuren! Att jag själv har en principiellt negativ inställning till all form av censur [...] är inte det som just nu föranleder ovanstående krav. Det handlar i stället om en rakt objektiv syn på Statens Biografbyrå och det uppenbara faktum att den helt spelat ut sin roll - vilket även de som under åren applåderat dess kulturförstörande verksamhet borde inse. Orsaken till detta är den nya mediasituation vi numera befinner oss i. Där präglas tillvaron inte bara av film och de gamla vanliga TV-kanalerna utan även av nyttillkomna TV-kanaler, kabel-TV och inte minst video. Och detta har sparkat undan benen för filmcensurens verksamhet [...] Statsmakterna slösar pengar på att avlöna några tjänstemän, som i dag klipper sönder filmer som vi inom ett halvår kommer att se oklippta på [...] video. (Gunnar Rehlin, Idag 1992 08 27)

I långa stycken har han [Gunnar Rehlin anm.] helt rätt. En verksamhet där vissa åldersgrupper helt förbjuds att se vissa filmer och där vissa filmer blir nedklippta av statliga tjänstemän känns alltmer omöjlig i den mediasituation vi redan har och där vi säkert bara sett början på utvecklingen

[...] Men det är just i begreppet ”vuxna” som knuten ligger. Vi har världens lägsta vuxengräns. Varken det liberala Danmark, det ännu liberalare Holland eller det - i vissa avseenden - liberala USA definierar 15-åringar som vuxna. Biografbyrån har länge arbetat för att 18 år ska vara gränsen för att skilja barn och ungdomar från myndiga vuxna, som kan klara sig utan vårt förmynderi när det gäller film. [...] det är principiellt rätt att vuxna människor utan förhandsgranskning från staten får ta del av vilka bilder de vill [...] Jag skulle vara glad att slippa uppgiften att förbjuda eller klippa i filmer för vuxna. Däremot tror jag inte att ens Gunnar Rehlin vill avskaffa allt som kan fungera som konsumentupplysning och vägledning, t.ex. rekommenderade åldersgränser, för att i viss mån försöka skydda barn och yngre tonåringar från vissa filmer som ansvariga vuxna ändå anser kan vara skadliga för dem. (Gunnel Arrbäck, Idag 1992 08 27)

Om myndiga vuxna personer vill se filmer där folk äter upp varandra, där kvinnor får bröstet avskurna och där människor har sex med hundar och getter är det OK i princip. Och sådana filmer finns - även om de ingalunda dominerar marknaden, i synnerhet inte den vanliga hyrvideomarknaden i butiker och på bensinstationer [...] Man kan i och för sig mycket väl diskutera om det ska finnas några yttersta gränser för vad ett civiliserat samhälle ska tolerera. Men det är en oerhört svår debatt - och den kan i vissa lägen ha farliga konsekvenser. Å andra sidan har jag personligen inga större svårigheter att acceptera de nuvarande brottsbalksreglerna inom det här området och därmed ha viss efterhandskontroll över vad som distribueras - på samma sätt som för förtal och hets mot folkgrupp. [...] Det finns två helt olika kategorier av åsikter i debatten om filmcensur. Den ena är att yttrandefriheten är omistlig och att varje form av censur - i varje fall för myndiga vuxna - är av ondo. Jag delar i princip den

uppfattningen. Den andra är att man ska lyssna på en folkmajoritet och ta hänsyn till den. I så fall är filmcensuren i Sverige möjligen närmast för tandlös och släpphänt, i varje fall enligt vissa opinioner. Men inte ens en majoritet har alltid rätt; ibland måste vik-tiga principer gå före även starka opinioner. Och det måste slås fast att yttrandefriheten är till för det som folk ogillar - inte för det som är allmänt accepterat och som egentligen inte behöver detta särskilda skydd. (Gunnel Arrbäck, Liberal Debatt nr 3 1992)

Arrbäck's uttalanden uppfattades som kontroversiella:

”Om myndiga vuxna personer [...]”. Det är chefen för Statens Biografbyrå, Gunnel Arrbäck, som på detta frejdiga sätt underkänner den verksamhet hon håller på med. [...] Riktigt övertygad om att den obegränsade friheten är möjlig är hon kanske inte ändå. Inte jag heller. [...] Vad har samhället för skyldighet mot perversionser? [...] Men, säger nu filmcensuren's kritiker, man kan ju ändå inte hindra att de här filmerna produceras och finner sin kundkrets. Är det bättre med underjordiska halv- eller helkriminella film-klubbar? Ja, det är faktiskt bättre. Det är dessvärre så att mycket ljusskyggt förekommer i ett samhälle, men det är inget skäl till att det skall legitimeras. Om det ljusskygga legitimeras mister det också något av den avsky det för-tjänar. Och i ett humant och kultiverat samhälle är det nödvändigt att upprätthålla avskyn för vissa handlingar. Även med hjälp av filmcensur. (Allan Sandström, Blekinge Läns Tidning 1992 07 04)

Biografbyråns behandling av *Cape Fear* anknyter också till ”smakdomstolsdebatten”:

Vi har nu haft statlig filmcensur i över åttio år. Vad har den åstadkommit? Det finns väl ingen statlig myndighet som så

enträget, tydligt och ihärdigt bevisat sin egen meningslöshet. ”Måste blodet spruta som fontäner ur skottsåren? Antydningens mästare som John Ford och Hitchcock behövde inga splattereffekter för att skapa spänning!” skriver Sima²³. Där håller inte Statens Biografbyrå med. Var och varannan Ford-film har haft scener som bedömts som skadliga. Åtminstone en av regissörens filmer, ”Born reckless” (1930), är totalförbjuden (det finns ingen tidsbegränsning på censurens beslut). Nästan tre minuter av ”Larm över prärien” (1949) får inte visas på bio i Sverige. Hitchcock är en av de regissörer biografbyrån gjort mest för att hålla borta från svenska biodukar. Bara under trettioalet ingrep censuren mot fem av totalt åtta Hitchcock-filmer [...] Poängen är att Fords och Hitchcocks censorer hade precis lika mycket underlag för sina åtgärder som Scorseses. På åttio år har ingen lyckats ge censorerna någon sorts fakta till vägledning. Allt bygger på tro. Vi har en hel statlig myndighet som ägnar sig åt rena voodoo-verksamheten. Vi kunde lika gärna hänga upp vitlök i biosalongerna [...] Att man på så lösa grunder får göra ingrepp i filmer i Sverige säger en hel del om filmens status här: den har ingen [...] Inget konstverk kan bevisa sitt berättigande; ”Det sjunde inseglet” lika lite som ”Terror på Elm Street”, ”Cape Fear” lika lite som (en gång totalförbjudna) ”Pansarkryssaren Potemkin”. Det är därför det är så farligt att ge några makt att bestämma vad som får och inte får visas. (Mårten Blomkvist Dagens Nyheter 1992 02 07)

Våldsskildringsrådets dåvarande huvudsekreterare bemötte Blomkvists artikel genom att förklara vilka förutsättningar biografbyrån arbetade efter och vad man undviker genom att ha en statlig censur:

²³ Den artikel av Jonas Sima som citeras diskuteras även på sid. 22.

Ingen har någonsin krävt att biografbyråns verksamhet skall vila på en vetenskaplig grund. Censorerna *skall* basera sina klipp på vad de *tror* i fråga om effekter. Det är så reglerna är skrivna, och precis samma regler finns på många andra områden. Man hamnar inte i en voodoo-verksamhet bara för att man hänvisar till människors allmänna omdömen. Snarare tappar man fotfästet om man hävdar att också själsliga processer (påverkan) vetenskapligt måste bevisas för att vi skall våga tro på dem [...] Jag kan emellertid inte förstå den Blomkvistska tanken att censuren skulle vara ett uttryck för att filmen betraktas som en underlägsen konstart? [...] det som det gällt har ju varit något annat, nämligen *filmens genomslagskraft*. Det var det som var skälet till att censuren en gång infördes och det är fortfarande det vanligaste argumentet för censurens bevarande. Biografbyråns viktigaste uppgift i dag är att ge föräldrar och andra vårdnadshavare stöd och hjälp [...] Många distributörer av vålds- och sexfilmer är i dag ganska tacksamma för att biografbyrån granskar deras filmer. Skälet till det är att de då inte riskerar att i efterhand bli åtalade för olaga våldsskildring [...] Det finns också de som säger att biografbyråns verksamhet i själva verket är ett bättre värn för yttrandefriheten - på filmens område - än ingen censur alls. Varför då? Jo, för då kan andra intressegrupper hållas i schack. I många länder har den katolska kyrkan stigit fram med ytterligt bestämda åsikter om vad som får visas på film. I USA finns det stora mäktiga kvinnoorganisationer som agerar och på andra håll i världen muslimska grupper. De stora producenterna är mycket rädda - av bl.a. ekonomiska skäl - för dessa grupper. (Richard Lagercrantz, huvudsekreterare i Våldsskildringsrådet, Dagens Nyheter 1992 02 15)

Kommentar

Debatten kring filmerna som tagits upp här, samt den mer övergripande diskussionen kring censuren illustrerar de grundläggande motsättningarna. För att sammanfatta problematiken är det lämpligt med en återknytning till den film som startade den moderna videovåldsdebatten, *Motorsågsmassakern*.

De som hävdar att *Motorsågsmassakern* har ett värde använder sig gärna av argument som att Museum of Modern Art i New York har den som en i en utvald skara filmer i sin filmsamling. De som är emot filmen anser att en film som handlar om personer som blir styckade med motorsåg inte kan vara något att sprida. De två argumenten visar tydligt det problem som präglar mycket av censur- och påverkansdebatten. På den ena sidan står förespråkarna av det personliga ansvaret som tenderar att beskriva våldsfilmerna i ordalag som "katharsis"²⁴, "ställföre-trädande lidande", "människans kamp mot den inre ondskan", "fascinationen för kroppens mysterium" osv. På den andra står förespråkarna av samhälleligt ansvar: "*Motorsågsmassakern*". Det låter fruktansvärt. Hur kan något sådant få existera? Skall mina barn kunna utsättas för något som heter "*Motorsågsmassakern*?"

Det förefaller vara omöjligt för dessa diametralt motsatta grupper att föra en rimlig debatt, helt enkelt för att de talar olika språk, de förstår inte alls varandra. Förespråkarna av samhälleligt ansvar kan säga:

"Vi förstår att en trygg person kan klara av att se våldsfilmerna utan att bli påverkad, men vi måste ta hänsyn till och ansvar för de som inte kan skilja på fiktion och verklighet".

²⁴ Att nå själslig rening genom upplevelsen av något tragiskt och obehagligt på ett fiktivt plan. Begreppet användes från början för att beskriva den klassiska tragedins positiva effekt.

Förespråkarna av personligt ansvar svarar då: ”-Man kan inte ha ett system där undantagen styr vad övriga medborgare skall få se”. Och där når debatten ett dödläge som den sällan tar sig ur.

En annan aspekt av censurdebatten är frågan om det nuvarande systemets lämplighet. I vissa fall förefaller det som om svenska folket vill ha en inkonsekvent censurmyndighet. Förespråkarna av samhälleligt ansvar är nöjda när biografbyrån beslutat klippa, detta beslut upprör i sin tur förespråkarna av personligt ansvar. Å andra sidan använder gärna förespråkarna av personligt ansvar biografbyråns beslut som slagträ när det följer deras linje (som i fallet *Braindead*). De kan då mena: till och med biografbyrån anser att en sådan här typ av film inte är farlig, vilket är tänkt att punktera förespråkarna av samhälleligt ansvars argument för att klippa eller förbjuda liknande filmer.

Det framgår också att biografbyråns kritiker ibland inte har riktigt klart för sig vilka premisser biografbyrån arbetar efter, vilket gör debatten mer komplicerad.

Man kan utläsa en tendens bland filmkritiker och kulturjournalister att problematiska, ”opolerade” filmer, bör värderas högre än ”underhållningsvåld” och att biografbyrån inte är kompetent att göra den typen av bedömning. Det blir särskilt tydligt i diskussionerna kring *Man Bites Dog/C'est arrivé près de chez vous*, *Henry, en massmördare*, *Braindead* och *Under belägring*.

Det förefaller dock som om både biografbyrån och dess kritiker anser att ett avskaffande av vuxencensuren skulle lösa många av de gränsdragningsproblem (dvs. inte åldergränser utan snarare ”kvalitetsgränser”) som präglar debatten. Framför allt skulle biografbyrån då kunna undvika den rävsax den befinner sig i för tillfället, där besluten om ingrepp uppfattas som mer eller mindre godtyckliga av den kritiska gruppen. Det går dock

inte att bortse från att en stor del av befolkningen vill behålla dagens censur och till och med skärpa den i vissa avseenden.

18-årsgräns på biograf?

Rådet förordar att de nuvarande åldersgränserna för filmvisning på biografier får finnas kvar oförändrade och att ytterligare en gräns vid 18 år införs. Rådet föreslår samtidigt att vuxencensuren tas bort. Biografbyrån skall inte längre kunna klippa i filmer eller totalförbjuda dem. Den obligatoriska förhandsgranskningen på Biografbyrån bör dock finnas kvar för de filmer och videogram som skall visas offentligt för dem som är under 18 år. Om en film inte lämnas in för granskning skall den automatiskt få en 18-årsgräns. Det förordade systemet är detsamma som i Danmark, med den skillnaden att den högsta åldersgränsen där är 16 år. De nuvarande möjligheterna att ingripa i efterhand mot filmer som överskrider de yttrandefrihetsrättsliga gränserna bör enligt rådets mening vara oförändrade. Rådet har valt att inte föreslå om den nya åldersgränsen vid 18 år skall vara tvingande eller rekommenderad.

Det är sammanfattningen av Våldsskildringsrådets delbetänkande "En gräns för filmcensuren" (SOU 1993:39) som väckte stor uppmärksamhet i pressen. Som föregående genomgång av de mest omdebatterade censurbesluten under 1991-1994 visade, var det sällan besluten om åldergränser som upplevdes som problematiska (bara i fallet med *Schindler's List*). Det som de kritiska rösterna ansåg vara felaktigt är att man i Sverige har vuxencensur. Den högsta åldersgränsen i Sverige går vid 15 års ålder, vilket ger ett skäl att kunna klippa eller totalförbjuda filmer även för myndiga personer.

Ett vanligt argument för att förändra censuren är att medieutvecklingen sprungit ifrån det nuvarande systemet. Ålders-

gränser på bio har förlorat sin betydelse eftersom det bara är en bråkdel av all film som i dag ses på biograf. Det har tidigare förekommit förslag om att höja åldergränserna för att undvika vuxencensur, men det var först i och med Vårdsskildringsrådets delbetänkande som idéerna fördes fram till bredare debatt. I samband med att förslaget lades fram, framkom även andra alternativ till en modifiering av åldergränserna. Fyra ledamöter i Vårdsskildringsrådet, bl.a. biografbyråns direktör, förordade i ett särskilt yttrande att den nuvarande 15-årsgränsen skulle mjukas upp samt att den föreslagna 18-årsgränsen skulle vara rekommenderad. Det skulle i praktiken innebära följande:

1. Rekommenderad från 15 år (barn ned till 11 år avråds, men har tillträde).
2. Rekommenderad från 18 år (ungdomar mellan 15 och 18 år avråds, men har tillträde).

En ledamot, representerande Barnmiljörådet (i dag Barnombudsmannen), reserverade sig mot Vårdsskildringsrådets förslag och förordade att reglerna skulle behållas i oförändrat skick. Ordföranden Ulla Pettersson och ledamoten Christina Linderholm (numera ordförande i Vårdsskildringsrådet), ansåg i ett särskilt yttrande att tvingande åldersgränser är en nödvändighet för att kunna avskaffa vuxencensuren. Kulturministern vid denna tidpunkt, Birgit Friggebo, ville gå ännu längre i avskaffandet av vuxencensuren. Hon förespråkade en bibehållen vuxengräns vid 15 år och samtidigt ett upphävande av vuxencensuren, dvs. att inga klipp skulle utföras i filmer som får en 15-årsgräns. Hon betonade emellertid att detta var hennes personliga önskan och inget lagförslag.

Vi gör faktiskt egentligen ingenting om vi avskaffar förhandsgranskningen av film som skall visas på bio för vuxna personer, eftersom verkligheten för ganska länge sedan sprungit ifrån den tanke som fanns bakom biografifilmscensuren. Tanken var ju att vi faktiskt skulle

hindra folk att se en del skildringar i rörliga bilder som riksdag, regering och förmodligen en stor del av svenska folket inte tyckte att man borde visa. Denna möjlighet existerar inte längre, om vi inte vill förbjuda parabler, stänga en del av videohandeln, avbryta samarbete med andra länder, hindra kabelnät att sända, och kanske sätta in en censor i varenda sändare av lokal TV. (Birgit Friggebo, Aftonbladet 1993 03 22)

I praktiken skulle detta [rådets förslag, anm.] innebära att bara filmer för dem under arton år bör förhandsgranskas medan de övriga filmerna helt enkelt kommer att sändas ocensurerade. (Dagen 1993 05 18)

[...] Det betyder slutet för Statens Biografbyrå. (Expressen 1993 05 14)

De som på olika sätt var knutna till pressen, filmskribenter och övriga journalister var (övervägande) positiva till ett avskaffande av vuxencensuren, få artiklar och ledare förespråkade ett bibehållande av de gamla reglerna eller en skärpning av dessa (dvs. att behålla vuxencensuren och höja gränsen till 18 år). Flera menade också att filmcensuren hade spelat ut sin roll:

Det är absurt att hålla på och debattera åldersgränser på bio i en tid då allt ändå finns att se på satellit-TV och video [...] Att den svenska förhandsgranskningen och censuren av biofilmer blivit fullständigt överspelad av den tekniska utvecklingen har länge varit alldeles uppenbart [...] Om Vårdsskildringsrådets förslag förverkligas kommer yttrandefrihetsaspekten att bli väl tillgodosedd. Däremot ligger förslaget om att införa en ny åldersgräns på 18 år helt klart tio år efter sin tid [...] Vi måste nu en gång för alla lära oss att det inte är den goda statens uppgift att styra barns och ungdomars film- och videotittande. Detta är i själva verket något som faller på föräldrarnas ansvar [...] Statens bio-

grafbyrå kan nämligen inte längre fungera som ett surrogat för föräldraansvaret. (Ledare i Östgöta Correspondenten 1993 05 15)

Det enda rimliga vore - och det tycks föresväva kulturminister Birgit Friggebo (fp) - att helt avskaffa den nästan sekelgamla biocensuren. Filmer som visas i Sverige - såväl på bio som på video - bör förvisso förses med rekommendationer som ett slags vägledning till framför allt föräldrar. Det är de, inte staten, som bör avgöra när rekommendationer skall övergå i tvång. (Ledare i Sydsvenska Dagbladet 1993 05 15)

Den nya mediasituationen gör att det inte längre framstår som särskilt ändamålsenligt att ha en filmcensur för vuxna. De filmer som vem som helst kan ta del av i sina hem, finns det knappast några skäl för att förbjuda på biograferna. (Ledare i Skånska Dagbladet 1993 05 15)

Allt mer patetisk ter sig Sveriges 80-åriga filmcensur i TV-satelliternas och videons tidsålder [...] Våldsskildringsrådets betänkande om filmcensurens hädanfärd beror heller inte av någon nymornad liberal insikt. Snarast innebär förslaget en ofrånkomlig kapitulation inför teknikens landvinningar på gott och ont. (Ledare i Falu-Kuriren 1993 05 18)

Finns det något mossigare debattämne än filmcensurens vara eller icke vara? (Ledare i Idag 1993 05 15)

Dock möttes förslagen om ett avskaffande av vuxencensuren av kraftigt motstånd i vissa organisationer, och bland privatpersoner. De förde en intensiv kampanj i tidningarna, vilket ledde till en hård och "jämn" debatt. I de politiska lägren uttryckte framför allt kd ett skarpt ogillande av ett eventuellt avskaffande:

Att låta blod och våld få allt större utrymme på våra biografers skador på sikt våra barn och ungdomar. Tro inte att det enbart handlar om att ta bort vuxencensuren över 18 år. Dessa filmer sprids ändå på sikt till allt lägre åldrar. Jag tror inte heller att en 19-åring mår bra av snittade likdelar på film. (Ulla-Britt Hagström, kd. Öppet brev till Birgit Friggebo i Skövde Nyheter 1993 09 28)

Även trossamfunden uttalade sig negativt om avskaffandet av vuxencensuren:

Avskaffa inte vuxencensuren på biograferna. Men höj gärna åldersgränsen för "barnförbjudna" filmer till 18 år. Det anser Sveriges Frikyrkosamråd och Svenska Kyrkans centralstyrelse i ett yttrande till kulturminister Birgit Friggebo. [...] Kyrkorna vill istället skärpa kraven så att även videofilmer omfattas av en obligatorisk förhandsgranskning, något som för närvarande är frivilligt. (Finanstidningen 1993 09 30)

-De kristna församlingarna måste agera i frågan om filmcensuren. Skriv spontanyttranden till Birgit Friggebo, uppmanar Harald Ljungström, ordförande i Föreningen Etiska Fonden. [...] -Om förslaget går igenom blir det fritt fram att visa vilka våldsfilmerna som helst, menar Harald Ljungström. (Dagen 1993 09 08)

[...] frågan är om inte också vuxna behöver, till viss grad, skyddas från profittörstiga filmproducenter som är villiga att gå hur långt som helst i sin människoförnedring. Långa plågsamma tortyrscener, grymma våldtäkter, sexuella perversiteter och barnmisshandel borde inte få släppas fritt på de svenska biograferna bara därför att människorna där uppnått en viss ålder [...] den människosyn som strömmar från biodukarna kommer utan tvekan att forma många av

åskådarna. Våld föder våld och förnedring föder förnedring [...] det vore glädjande om många starka röster höjdes för ett fortsatt skydd mot denna inre miljöförstöring. (Ledare i Dagen 1993 05 18)

Om friheten blir total för vuxenfilmen, får vi räkna med en automatisk förgrovning av filmproduktionen. Det är egendomligt att man i Våldsskildringsrådet vågar släppa alla restriktioner. All erfarenhet visar att vuxna människor låter sig påverkas [...] Vår slutsats blir att censuren för vuxenfilm bör bibehållas. (Ledare i Dagen 1993 02 03)

Svenska Läkarförbundets remissvar blev även ett inlägg i debatten:

Filmcensuren historiska uppgift har främst varit att begränsa utbudet av osedliga och omoraliska filmer. I dagens samhälle finns knappast behov av någon sådan censur, utan dessa bedömningar kan överlåtas till den enskilde vuxne, konstaterar Läkarförbundet och fortsätter: - Vår tid har ett annat och mycket allvarligare problem, nämligen produktionen av i många fall ytterst grova och kränkande våldsskildringar. Mot denna bakgrund ansluter sig Läkarförbundet till den reservation som framförs av kanslichefen vid Barnmiljörådet (numera Barnombudsmannen) Gunilla Bodin, att "den totala yttrandefriheten för vuxna inte får införas på barns och ungdomars bekostnad". [...] Läkarförbundet anser därför att det är bättre att behålla de åldersgränser som finns och som är väl inarbetade i svenska folkets medvetande. (Läkartidningen nr 42 1993)

Vad en 18-årsgräns skulle föra med sig hade till viss del redan undersökts:

Filmcensuren har redan, på förslag av Våldsskildringsrådet, börjat tillämpa 18-årsgränsen i

teorin. Sedan den 1 januari 1992 får varje film en speciell kommentar. En genomgång av 1991 års filmer i efterhand visar att samtliga våldsfilmerna hade kunnat visas utan klipp med en åldersgräns på 18 år. (Expressen 1992 12 28)

Filmindustrins företrädare i Sverige var dock mycket kritiska till en 18-årsgräns:

-En åldersgräns vid 18 vore förödande för hela biografnäringen, säger Per Tengblad, ordförande för Biografägareförbundet. Biografägarna vill istället behålla dagens åldersgränser, men göra om dem till enbart rekommendationer. Det vill man kombinera med att införa ansvariga utgivare som skulle bli straffansvariga enligt yttrandefrihetsgrundlagen för det som visas. (TT 1993 02 02)

-En feg censurmyndighet kan skicka upp filmer till 18 års gräns som tidigare skulle ha haft 15. Det skulle innebära ett publikbortfall på flera hundra tusen besök, säger Lennart Wiklund, VD för Svensk Filmindustri. (Idag 1993 03 12)

De föregående kommentarerna motsägs av de experiment som filmindustrin med framgång redan hade gjort med filmer i två olika versioner, och därmed olika åldersgränser (som är ett troligt scenario om en 18-årsgräns införs):

Nu bestämmer elvaåringarna villkoren på filmmarknaden. Barnförbjudna filmer specialdesignas till en yngre publik. De storslagna äventyrsfilmerna "Robin Hood - Prince of thieves" och "Dansar med vargar" har klippts ned och visas nu också i elvaåringarsversion. (Aftonbladet 1991 11 08)

Kommentar

Intrycket av pressdebatten om en föreslagen 18-årsgräns är att de röster som höjdes mot förslaget om vuxencensuren avskaffande förde fram mycket hård kritik och med ett större känslomässigt engagemang än artiklarna från dem som ansåg att vuxencensuren skulle tas bort. I pressen tog invändningarna mot vuxencensuren avskaffande upp minst lika stort utrymme som pläderingarna för förslaget.

De yttrandefrihetsrättsliga aspekter (dvs. om den vuxne bör ha rätt att själv bestämma vad man vill se) som var själva startpunkten för lagförslaget, framstod i debatten som mindre viktiga jämfört med varningarna för de risker för barn och ungdomar som ett mer liberalt censursystem skulle kunna innebära.

Filmindustrins företrädare var negativa till förslaget (de var positiva till det särskilda yttrande av biografbyråns direktör m.fl. som förordade rekommenderade åldersgränser, som i praktiken var en uppluckring av dagens bestämmelser). Att filmbolagen med förslaget om 18-årsgräns skulle ha full frihet att själva bestämma vilken åldersgräns en film skall få var uppenbarligen inte tillfredsställande för deras del. Detta trots att "Dansar med vargar", "Batman - Återkomsten" och "Robin Hood" först gick upp med 15-årsgräns och sedan på bolagets begäran klipptes så att de blev tillåtna från 11 år, vilket borde gett maximal ekonomisk utdelning.

Remissinstanserna visade en tämligen exakt uppdelning hälften för - hälften mot. Den dåvarande regeringen avvisade inte förslaget, men valde att låta förslaget vila.

TV-våld

Våld på TV i allmänhet

Diskussionen kring våldsinslag på TV är kvantitativt sett den som "allmänheten" var mest inblandad i, till skillnad från debatten om t.ex. "extremvåld", där aktörerna nästan uteslutande var experter på området, kulturjournalister, författare eller motsvarande. Att frågan om innehållet i TV var så angelägen för många har kanske sin främsta förklaring i TV:s överlägsna tillgänglighet och dess ofrånkomliga ställning som en viktig del av uppväxtmiljön för majoriteten av barn och unga. I Sverige i dag har ca 98 procent av alla hushåll TV och varje dag ser 85 procent av befolkningen på TV.

Till skillnad från artiklarna om filmcensuren var debatten om TV ensidig. Den handlade till största del om kritik av TV:s innehåll. Få var nöjda med eller försvarade TV:s utbud. Kanalansvariga kommenterade sällan angreppen om de inte direkt anmodades av journalister, vilket kommer att diskuteras mer ingående i slutet av detta kapitel.

Ett av de främsta diskussionsämnena var att kanalerna visade TV-serier och långfilmer med våldsamma och obehagliga inslag tidigt på kvällen, något som upprörde många föräldrar. Ett annat fenomen som uppträdde allt oftare var "trailer", dvs. av kanalerna egenhändigt producerad reklam för kommande program. Dessa trailer kunde ofta vara komprimerade collage av våldssekvenser och de placerades mellan program alla tider på dygnet. Många ansåg att man borde "freda" vissa tider från våld för att därigenom ge föräldrar en chans att kontrollera vad deras barn ser.

Pappa Olle Wester, 35, vågar knappt låta sina söner titta på barnprogrammen längre. Anledning: våldsamma trailers och blodiga nyheter. Nu har han fått nog - och startat en kampanj mot Sveriges Television där han kräver: -Inför en våldsfri kvart före och efter barnprogrammen. [...] Sam Nilsson säger sig ha stor förståelse för Olle Wester och hans förenings åsikter, men hävdar att man på Sveriges Television redan tar sitt ansvar. -Vi försöker i vår programverksamhet att undvika våldsinslag vid just den tidpunkten. -Men 18-sändningen [Aktuellt, anm.] är så etablerad att det skulle skapa stor irritation om vi ruckade på den. **Och trailer?** -Där har det förekommit en del olyckor, ja. Är det på någon punkt vi kan skärpa oss så är det där. (Expressen 1993 06 20)

Det vedervärdiga underhållningsvåldet i TV har de senaste åren vuxit till ett ohyggligt ångestskapande monstrum. Mellan "normala" program kastar man rakt in i ansiktet på den oförberedda tittaren snuttar med extremt våld, blod och osannolikt äckel som reklam för kommande program. [...] För de barn och ungdomar som inte stänger av är programmen direkt skadliga. [...] Det är dags att bilda en landsomfattande och mäktig förening som kämpar mot det extrema underhållningsvåldet. De människor som har sin försörjning av detta bör erbjudas andra arbeten och i en del fall vård och avgiftning. (Insändare i Dagens Nyheter 1992 12 22)

I skarven mellan olika program gör Sveriges Television ofta reklam för egna, senare sändningar ("trailer"). I princip ett lämpligt sätt att annonsera program. Men när man gör reklam för filmer av deckar-, agent- och västerntyp med våld som dominerande inslag, då finns det anledning att protestera. Både mot valet av filmer och det sätt på vilket dessa presenteras. Man väljer gärna

bildsekvenser med klart spekulativa inslag av grovt våld - bildfragment som oönskade och oförmedlat tvingar sig på åskådaren. [...] vad anser de folkvalda som närmast bär ansvar för utbudet i Sveriges Radios TV-kanaler och för kulturpolitiken i vidare bemärkelse? (Göteborgs-Posten 1992 01 29)

”Skriv till TV och kräv en kvart fri från våld i anslutning till barnprogrammen.” Det uppropet vill föräldrar och personal på daghemmet Fröet i Härnösand att landets alla barnomsorgsinspektörer hjälper till att sprida till alla daghem och dagmammor. (Motala Tidning 1993 06 17)

Vem av de TV-programansvariga är det som tror att svenska folket nödvändigtvis måste ”nattas” varje veckohelg med blodiga kvinnomord, exploderande bilar, kulsprutestrider och hela listan av förhärlikande kampsportsvåld? Nio av tio mord som visas på TV är av någon anledning kvinnomord. Och vem på TV4 är det som anser att man utan förvarning i ett frukostprogram, där även barnen tittar med, kan visa en obeskrivligt brutal våldtäktsscen?²⁵ (Insändare i Svenska Dagbladet 1993 04 08)

Utbudet av filmer och TV-serier med action och våld kritiserades hårt. Artiklarna menade ofta att kvaliteten på dessa program var undermålig och innehållet rent skadligt:

Jag kan inte dela uppfattningen ”att eftersom det redan finns så mycket våld i massmedierna så spelar det ingen roll med lite till”. Det är den ackumulerade effekten man har att räkna med och den är i sanning dyster. I den amerikanska läkartidningen JAMA nr 22 skriker barnpsykologen och beteendevetaren Brandon Centerwall [...]

²⁵ Här avses visningen av en bortklippt våldtäktsscen ur filmen *Sökarna*, se även sid. 16.

ut en förtvivlad anklagelse mot TV för massmord! Många undersökningar såväl i Kanada som i USA visar entydigt att TV-våld gör barn mer aggressiva och utgör ett påtagligt hot mot deras liv och hälsa [...] En tysk undersökning berättar om en nioårig pojke som var så psykiskt störd av våldsvideotittande att han inte längre ansågs behandlingsbar [...] Låtsasvåldet övergår allt tidigare i åldrarna i reellt våld. (Cajsa Muellern-Harvig, Vestmanlands Läns Tidning 1992 12 15)

Det är dags att ta i med hårdhandskarna nu. Ynglingar i 18-20-årsåldern blir mördare, rånare och alla sorters förbrytare. Jag vädjar till dem som bestämmer vad som ska visas i vår heliga ko televisionen att se över programutbudet. [...] Det är naturligtvis inte bara TV:n som är boven i dramat, men mycket kan säkert stoppas om vi slipper se alla dessa våldsfilm, där de som har ont i sinnet får gratisrecept. (Insändare i Arbetet 1993 03 26)

-Jag är så förtvivlat trött på alla våldsfilm i TV, de står mig upp i halsen! Spelar ingen roll vilken kanal man tittar på, det är bara actionvåld överallt... Killen som ringde mig var både upprörd och bitter. Helt klart delas hans åsikt av en majoritet tittare och jag kunde bara instämma till 100 procent. När jag i onsdags kväll dessutom hamnade på TV 5 Nordic [numera kanal fem, anm.] och där fick se den amerikanska actionfilmen *Mannen utan fruktan* från 1985 blev måttet rågat för min del också. Finalen i denna polisfilm blev nämligen rena vansinnesutbrottet av komprimerat våld [...] trots att denna filmgenre inte tillfört publiken ett uns av värde har alltför många recensenter tigit och samtyckt. [...] Med påföljd att vi har den smörja vi förtjänar i våra TV-apparater. Samt att gatuvåldet noggrant följer alla de slagsmålstrender man kan se i dumburken. (Stig Aggestad, Folket 1993 11 20)

TV 5 Nordic visade häromkvällen en amerikansk thrillerfilm om en galning, som mördade sex personer, varav några barn, innan han styckade kropparna och drack av offrens blod. Det var en orgie i våld och blod som visades i TV-rutan. Det finns redan många galningar i vår värld. Så varför späda på med sådan här skit? (Insändare i Skövde Nyheter 1993 01 28)

Det här är vad som mötte dem som såg filmen ”Fredagen den 13:e del 4” på TV4 förra veckan: Ett monster återuppstår på ett bårhus och dödar alla i sin omgivning. Han jagar ett gäng ungdomar och dödar dem, en efter en, med de mest brutala metoder. [...] Hela filmen är ett oändligt dödande, utan dess like. Jag är arg och upprörd och känner mig maktlös över den våldsfixering som våra barn får växa upp med genom sådana här filmer. Jag hoppas att fler reagerar som jag. Skriv till TV4 och klaga! (Insändare i Arbetet 1992 11 23)

[...] skall vi betala TV-avgiften i fortsättningen för den smörja som kommer in i TV-rutan eller måste det till ännu en veckas demonstrationer från oss TV-tittare för att få slut på dessa hatfilmer med skottlossning och våld. (Insändare i Falu-Kuriren 1992 02 12)

Vi dristade oss strax efter nyår att på den här platsen ha synpunkter på filmutbudet i TV. Vi påstod att det var onödigt våldsamt, blodigt och i flera fall föga lämpligt att sändas. Vi menar att TV:s filmsättare också har ett moraliskt ansvar och bör vara medvetna om att dåliga filmer, där våld framstår som huvudingrediens och handlingen är tunn som nattgammal is, kan ha en dålig inverkan på unga tittare. De kan ha svårt att skilja på film och verklighet och lockas att tro, att vanliga människor är lika stryktåliga som filmens hjältar och bovar. (Sala Allehanda 1992 01 22)

Varför satsar Sveriges Television så mycket på våld och destruktivitet? För några veckor sedan lanserades ungdomsserien "Highlander", vars hjälte, den odödlige Duncan McLeod, ofelbart råkade komma i vägen för ovanligt slemma, aggressiva och våldsfixerade typer titt som tätt. Varvid det hela inte sällan slutade med att Duncan efter våldsam svärdsfäktning tvingades hugga huvudet av sina motståndare. Nu har vi tyvärr begåvats med en ännu mer våldsfixerad actionserie, "Raven". Huvudpersonen Jonathan Raven är utbildad i gammaldags japansk stridskonst och kan alltså med hjälp av karatesparkar och dylikt ta livet av sina motståndare. Vilket han också gör. Inte minst skrämmande tycker jag det är att få skåda Raven lika fräsch som vanligt direkt efter alla de fruktansvärda och kraftödande slagsmålen. Samma sak kan sägas om hans äldre partner Ski. Vad är detta för förljugen och våldsförhärligande smörja? (Skaraborgs Läns Allehanda 1993 08 27)

Den populära TV-serien "Twin Peaks" är rena undervisningsfilmen i familjevåld. Den innehåller allt - från sexövergrepp till föräldrar som struntar i sina barn. Det menar Per-Olof Forslund, kriminalinspektör i Stockholm med lång erfarenhet av att utreda våld inom familjen. (Östra Småland 1991 04 05)

[...] TV-apparaten har blivit den moderna människans altare. Den är medelpunkten i hemmet. Där sker nu blodsoffer enligt hedniskt manér. Av detta präglas individer. (Per-Ola Larsson, Dagen 1992 03 31)

Svenska produktioner, som har en tendens att vara "realistiska" i sin våldsskildring, ansågs också onödigt påträngande:

I en nyligen visad TV-deckare av Olof Svedelid förekommer flera våldsscener. Bl.a. får man se hur en prostituerad mördas med rakkniv. Halspulsådern skärs av och ingenting fattas ifråga om åskådlighet. Den arma kvinnan, till yttermera visso iförd endast underkläder och omgiven av travar med disk och överfyllda askkoppar (hennes sista jordiska gärning är att fimpa cigaretten på en tallrik med matrester), framställs utan ett spår av medlidande: hon är en sugga i sin stia: Allt är snaskigt och präglat av människoförakt. [...] Man har anledning att ställa frågan om inte våldsglorifierandet i svensk TV gett exempel som utmynnat i en del av dagens tilltagande grova brottslighet. Det skulle vara fel att tillgripa censur, men det kan definitivt inte vara fel att ställa noggrannare krav vad beträffar både TV:s programköp och dess inhemska produktion. Vi behöver inget våld i "rutan", varken utländskt eller hemmagjort. (Gunnar E Sandgren, Smålandsposten 1992 04 30)

Såväl public service-kanalerna SVT1 och SVT2 som de kommersiella kanalerna i Sverige kritiserades. Bilden av att de marksända kanalerna, där även TV4 ingår, har mindre våld än kabel- och satellitkanalerna framträdde följaktligen inte. Vad som inte förekommer bland föregående artiklar är betal-kanalerna TV1000 och Filmnet trots att deras utbud till största delen består av USA-producerad action. Betalkanalerna hade dock vid denna tidpunkt en relativt begränsad spridning i hemmen.

Vad gäller politiska röster var det framförallt kd som kritiserade TV:s utbud. Kd var det politiska parti som främst profilerade sig som motståndare till våldsskildringar i rörliga bilder och var mest benäget att vilja lagstifta mot våldsskildringar. Partiet ville bland annat ha förhandsgranskning av videogram och restriktioner på TV-sändningar:

I programmet står att partiet vill skärpa lagstiftning när det gäller våldsskildringar. Man vill ha effektivare åtgärder mot TV-program som visar våld på ett närgånget, utdraget och glorifierat sätt. Några exempel på vilken typ av program det kan innebära - fanns det dock inga svar på igår. - Men trailers för kommande program skulle kunna vara ett exempel, sade Helena Höij som är politisk sekreterare i kd. [...] Särskilt tuffa regler vill kd ha för public servicekanalerna - alltså kanal ett och två, som är samhällsbetalda. -De behöver inte använda våldsskildringar för att slåss om tittare med de kommersiella kanalerna, de har ju ändå sin finansiering klar, sade Rose-Marie Frebran som dock inte kunde svara på om James Bond-filmer borde tillåtas på ettan och tvåan i framtiden. (Bergslagsposten 1994 08 03)

En av de tillfrågade amerikanerna menade att det är våldsskildringar i TV och på video som influerar och som inspirerar. Ja, vem vill tro något annat? Vilka föräldrar, vilka barn och ungdomar är det egentligen som har behov av att se hur gangsterfasoner exponeras i TV-rutor? Hur ben knäcks som trädgrenar, hur ansikten deformerar som lerklumpar, hur föraktet för medmänniskans liv och leverne upphöjs till något slags kraftfullt exempel? [...] nog måste man ha rätt att fråga sig om inte tryckfriheten är till för människan och inte vice versa. Är det så att dessa benknäckargalningar på TV och video inspirerar unga människor till att gå ut och upprepa de vidrigheter de sett och göra detta på oskyldiga förbipasserande medborgare - jag tror att det förhåller sig så - då ska väl ändå ingen inbilla sig att den därefter rullstolsbundne eller de efterlämnade barnen till den nedslagne och döde sitter och hyllar tryckfriheten. Låt oss slå vakt om tryckfriheten. Men det krävs då sannerligen parallellt att våldet stoppas och trängs tillbaka och inte får förgifta unga otrygga sinnen.

(Alf Svensson, partiledare kd, i Jönköpingsposten 1993 01 09)

Kd:s åsikter i sammanhanget återfanns i många insändare som ansåg att krafttag borde till för att sanera TV-utbudet:

Den mest effektiva lösningen vore att alla TV- och videofilmer där underhållningsvåld är dominerande förbjuds. En kraftig och genomgripande censur skulle våra barn och ungdomar må bäst av. [...] Tyvärr är det så att om alla våldsfilmers censurerades bort så skulle det skapas en illegal marknad med våldsfilmers. Men en sådan marknad skulle trots allt bara en mindre procent av befolkningen ta del av. De flesta har varken mod eller pengar att ständigt vilja smyga sig in i skumma lokaler. [...] Ett omfattande förbud mot underhållningsvåld skulle kunna hjälpa oss, och i synnerhet barnen, att äntligen slippa förföras av allt det demoniska som TV dagligen vill förgifta våra själar med. (Insändare i Södermanlands Nyheter 1994 07 16)

Filmer och TV-serier med grymt och utspekulerat våld som främsta ingrediens fyller otvivelaktigt vardagen för många - unga som gamla. Varför reagerar ingen på det sjuka frosseriet i andra, låt vara fiktiva, människors lidande? hur kan vi nånsin låta döden, detta allvarliga och känsliga ämne, bli reducerat till ett lättsamt tidsfördriv? (Insändare i Nerikes Allehanda 1994 07 16).

Andra valde att vädja till kanalledningarna:

Vad medie våldets mönsterbildning i kombination med tillgång på vapen kan föra med sig visar den tickande döds klockan vid Times Square i New York. Den registrerar i år alla dödsskjutningar i USA och antalet vapenlicenser. Dödssiffran ökar med tre-fyra per timme. Våldet förekommer i alla kanaler, men ett särskilt ansvar

åvilar TV4 som skulle ge oss en fri och nyskapande television. Med all respekt för den ärliga och duktiga nyhetsredaktionen på TV 4 kändes det ändå magstarkt att se deras chockreportage från Falun i en kanal där trailers för våldsfilmerna sänds ideligen mellan programmen och en hurtigt insmickrande röst berättar om kommande filmer med ”skjutglada” män. [...] Här är ett förslag till ledningarna för Kanal 1, TV 2, TV3, TV4, och Femman: Ta ert ansvar för att bryta våldsspiralen. Avsätt under ett år en gemensam tyst minut varje vecka på bästa sändningstid för våldets offer i världen. 52 minuter per år mot våldet - det måste ni ha råd med! Något måste göras. Vem har modet? (Kristian Holmgren, Sändaren nr 26 1994)

Svensk press hade en fortlöpande rapportering från USA som visade att man även där såg våld på TV som en påtaglig fara för uppväxande generationer. I USA riktade man gärna in sig på tekniska lösningar för att hindra barn från att se allt för våldsamma program:

Bygg om TV-apparaterna så att misshandel och skräck försvinner från rutan, löd ett lagförslag till den amerikanska kongressen häromdagen. Förslaget kräver att alla TV-apparater som säljs i USA har ett litet datachips inmonterat. Chipset blockerar våldsprogram när det får en liten elektronisk signal från kanalen som visar otäckheter. Därmed kan föräldrar skydda sina barn mot de läskigaste programmen, motiverar demokraten Edward Markey från Massachusetts det lagförslag som han har tagit initiativet till. (Dagen 1993 08 07)

Den metod som nämns i föregående artikel kallas numera ”V-chipset” och har utvecklats vidare till ett seriöst menat alternativ för oroliga föräldrar. Från och med 1998 skall alla TV-apparater i USA vara utrustade med chipset. Även i Europa har ”V-chipset” börjat diskuteras som en lösning, även om

många länder är tveksamma till tekniska sanktioner i yttrandefrihetsfrågor.

I Sverige började kanal fem under 1995 att sätta åldergränser på sina långfilmer och TV-serier. Före programmet lästes en rekommenderad åldersgräns upp i rutan. Även i tidningarnas TV-sidor sattes åldergränser på kanal fems program ut, om än sporadiskt. Man övertog metoden från USA där man började med detta under 1992-1993:

De fyra största amerikanska TV-bolagen, CBS, NBC, ABC och FOX, har nyligen meddelat att de från och med i höst kommer att varna sina tittare före "särskilt våldsamma program". Därutöver planerar man att skicka varningstexter till alla tidningar som trycker TV-tablåer. (Svenska Dagbladet 1993 07 07)

Nyhetsvåld

Förutom våldsamma actionfilmer, deckarserier och barnprogram, dvs. det fiktiva våldet, uppmärksammades på 1990-talet även våld i TV:s nyhetssändningar i debatten.

Skall nyhetssändningar censurera allt för starka bilder och reportage? Om våld i rörliga bilder påverkar i negativ riktning, är reellt våld "bättre", det vill säga mindre skadligt än det fiktiva?

Våldsskildringsrådet gav 1994 ut en uppmärksamman rapport av medieforskaren Birgitta Höijer med titeln *Våldsskildringar i TV-nyheter. Produktion, utbud, publik*.²⁶ Rapporten undersökte dels om våldsinslagen i TV-nyheterna hade ökat mellan 1979-1993, dels om det var någon skillnad mellan public service-

²⁶ Våldsskildringsrådets skriftserie nr 9. 1994.

kanalerna (SVT 1 och SVT2) och kommersiella kanalers (TV4) nyhetsrapportering i våldshänseende.

Undersökningen visade att andelen våldsinslag hade ökat markant. Som exempel kan nämnas att 1979 handlade 16 procent av nyhetsinslagen i Rapport (SVT2) om våld i någon form, 1993 hade andelen ökat till 25 procent. Närbilder på lemlästade människor, lik och blod hade ökat. Skildringar av våldsbrott med sexuell bakgrund var också mycket vanligt. Undersökningen visade vidare att den kommersiella kanalen TV4 inte framhävde våldet mer än public service-kanalen SVT2, tvärtom hade TV4 fler nyhetsinslag som skildrade våldets orsaker och konsekvenser än SVT2. Ett annat resultat av forskningen visade att mängden brutala inslag ledde till en övermättnad hos tittarna; att de till slut inte reagerade.

Uppmärksamheten kring Birgitta Höijers rapport blev stor. Tidningarna ville ha de nyhetsansvarigas reaktioner på resultatet av undersökningen:

- Vi har en skyldighet att visa hur våldet ser ut, även om det är jävligt. Rapportchefen Jan Axelsson anser inte att svenska TV-nyheter är onödigt brutala. [...] På Rapport finns det ingen uttalad policy för hur nyhetsinslag med våld ska användas.- Nej bara att vi ska visa bildmaterial som är relevant [...] Att Rapport har ökat andelen inslag som innehåller våld menar Jan Axelsson har tekniska förklaringar: - Vi har en helt annan tillgång på bilder än vad vi hade för tio-femton år sedan, till exempel från krigsområden. Och de distribueras så oerhört mycket snabbare eftersom satellitsändningar är vardagsmat. Jan Axelsson poängterar också att man inte tar bort bilder bara för att de är otäcka. [...] -Jag tror att våra våldsbilder avtrubbar mycket, mycket mindre än de som finns i allmän-televisionen. Underhållningsvåldet är betydligt mer allvarligt, menar han. Jan Axelsson hävdar att Rapport

försöker anpassa bildurvalet till sändningstiden, att undvika otäcka bilder på till exempel morgonen då sändningarna ligger i anslutning till barnprogram. **Kan man konkurrera med våld?** - Nej, snarare tvärtom. Jag tror att det vore bättre ur konkurrenssynpunkt att inte visa något våld alls. (Idag 1994 09 26)

Den avtrubbade effekt som tas upp när det gäller underhållningsvåld, ansåg vissa i debatten även kan gälla för dokumentära våldsskildringar på TV-nyheter:

Jag tycker det borde visas fler våldsamma barnprogram. Mer Power Rangers till ungarna! Då kan vi i framtiden alltid ha en förklaring till allt våld och elände som kommer att inträffa. Om en fyraåring knivhugger sin tvååriga lillasyster kan vi ropa: "Han har sett för mycket Power Rangers och för mycket tecknat våld!". Vi vill ju att verkligheten ska vara lättförklarlig. Enda problemet är att verkligheten aldrig är lättförklarlig. [...] man kan framförallt inte förklara att tre sexåriga pojkar ger sig på en femårig flicka med att de sett för mycket våldsamma barnprogram på TV. Jag menar, kom inte och snacka skit om våldsamma barnprogram när varenda svensk unge kan se nyhetsprogrammets frossande i likdelar från bussprängningen i Tel Aviv. (Stefan Lindqvist, Nordvästra Skånes Tidningar 1994 10 21)

Hur i all världen kunde TV-Aktuellt i sitt nyhetsprogram fredag den 15 januari klockan 18.00 sända ut dessa vedervärdiga bilder från ett nyöppnat panoptikon [vaxkabinett, anm.] [...] och detta endast några minuter innan barnprogrammet ska starta? Finns det ingen som helst ansvarskänsla hos Aktuells ledning? Inser de inte risken för att små barn helt oförberedda får beskåda dylika skräckbilder? [...] Jag anser att TV-Aktuellt klockan 18.00 borde i sitt val av nyheter ta hänsyn till det närliggande barnprogrammet. (Insändare i Gefle Dagblad 1993 01 26)

Under 1990-talet blev nyhetsjournalistiken på TV alltmer bildberoende i takt med att tekniken utvecklats. Möjligheterna till direktsända krigsreportage och snabb bildöverföring från utländska nyhetskanaler (CNN m.fl.) ansåg vissa vara orsak till vinklade reportage:

Sammanfattningsvis kan man konstatera att mediernas bildförmedling under kriget i Bosnien inte bara varit okritisk, utan dessutom rest anspråk på att likt en spegel reflektera krigets vederstyggliga verklighet. I en TV-debatt från den 5 maj i år formulerade Aktuellts Stig Fredrikson med all önskvärd tydlighet denna mediernas oreflekterade hållning: "Vi kan inte göra annat än att återspegla krigsförloppet." I de kommande artiklarna skall jag försöka visa att medierna med sin bildjournalistik inte gör annat än att aktivt regissera krigsförloppet. (Kari Andén-Papadopoulos, Dagens Nyheter 1993 09 12)

I likhet med diskussioner om film och video kom frågan om påverkan och vad som orsakar våldsamt beteende upp i olika skepnader. Ett ökande flöde av utländska (framför allt amerikanska) program och filmer i svensk TV, samt utvecklingen inom kabel-TV med nya kanaler som inte lyder under svensk lagstiftning ökade oron för att våld blir accepterat i allt högre grad. Många av de artiklar som redovisats tidigare menar att TV-våld bär en del av skulden till vad som upplevdes som ett allt våldsammare samhälle. Forskare inom området framhöll svårigheterna med att presentera säkra fakta som påvisar ett samband mellan ökat våldsutbud och våldsamt beteende i verkligheten. Problemet ligger i att det är så många olika faktorer som spelar in att det är vanskligt att peka ut en enskild som direkt orsak:

I USA bär TV ansvaret för 10 000 mord, 70 000 våldtäkter och 700 000 andra mindre allvarliga överfall varje år. Det

hävdar den amerikanske barnpsykiatern Brandon S. Centerwall vid universitetet i Seattle. Men våldsvågen kommer först tio, femton år efter det att barn börjat exponeras för våld i TV, menar han. - En teori som är väl värd att fundera närmare på, säger Jerzy Sarnecki, en av Sveriges främsta brottsforskare. [...] Men Jerzy Sarnecki vill ändå varna för alltför snabba slutsatser: När man introducerar TV i ett land sker så oerhört många andra förändringar i samhället utan att de är relaterade till TV, säger han. - Man får också komma ihåg att vi inte har samma utveckling i Sverige som i USA. - Dessutom måste man se vilka andra faktorer, rent medicinska till exempel, som kan spela in. Kanske har akutmottagningarna blivit effektivare. Kanske kommer offren snabbare till sjukhus än förr och överlever av den anledningen. De flesta av oss vill dock tro att det finns en koppling mellan det ökade våldet i samhället och våld i TV, menar Jerzy Sarnecki: - TV- och videovåldet är obetingat negativa fenomen och därför lätta att skylla på. - Det blir genast mer komplicerat om man ska se sambandet mellan våld och olika kulturella eller etniska problem. - Man behöver bara ta en sådan sak i vårt land som alkoholen. (Idag 1992 12 02)

-Anledningen till att det inte finns ett enda svar på om detta [våldsskildringar på TV, video och biograf, anm.] är skadligt eller ej, är att forskarna dels studerar olika delar av verkligheten, dels undersöker våldets påverkan på och innebörd för vitt skilda tittargrupper. Självklart befinner sig ett barn, som i väntan på ett barnprogram får se scener där någon drar kniv, i en annan mottagarställning än det gäng tonårsgrabbar som medvetet hyrt en video med våldsamma scener. Hur ser då framtidens TV-utbud ut? Ökar våldet, blir det än mer detaljerat? Om det vill forskarna helst inte sia. - Vem hade kunnat ana att vi skulle få se porr och våld i TV i sådan utsträckning som nu? Att slåss mot det tycks vara en hopplös kamp, inte minst beroende på att mycket

kommer från andra länder via satellit, säger Cecilia von Feilitzen. (Dagens Nyheter 1993 06 19)

Våldsamma barnprogram

Våld i barnprogram var under den undersökta perioden en viktig fråga om man ser till det utrymme det fick i pressen. 1993 mördades en tvåårig pojke i England av två pojkar i tioårsåldern. Den engelska pressen lyfte fram video- och TV-våld som en avgörande faktor till mordet. 1994 dräptes en femårig flicka i Norge av sina lekkamrater, som enligt media fått inspiration till dådet från barnprogram.

I Sverige diskuterades redan 1991-92 de så kallade "Turtles" ("Teenage Mutant Ninja Turtles", också kända som "Hero Turtles") och deras inverkan på svenska barn. I "Turtles"-programmen som visades på TV1000 ingick kampsportsinslag med "karatepinnar", höga sparkar och en inriktning på våld som en metod att lösa konflikter. När barn började imitera dessa beteenden i sandlådan, på dagis och i skolan väckte det starka känslor. Här följer några representativa klipp från debatten om "Turtles" från 1991-92:

När de fyra Turtles drog in på våra dagis ökade konflikter och bråk mellan barnen. [...] -Barnen tycker att Turtles är goda, de slåss ju mot det onda. Men det är ingen bra moral. Konsekvensen blir ju, att är man bara "god" så får man använda våld, menar Ingrid Ekström, förskollärare på Dagmasken. (Anders Bendroth, Arbetet 1991 12 09)

De tuffaste och populäraste bildar ett Turtelslag och resten är dumma. Alla medel att lägga ner motståndaren är tillåtna. Om det finns vuxna i närheten stoppas tillhyggen, men vad händer när barnen är utan vuxentillsyn? Frågar man om leken är rolig så vrålar Turtelslagen hotfullt att det

är jätteroligt. De andra säger inte så mycket. (Arbetet 1991 04 23)

-Barnen behöver få leka våld, säger Eva Norén-Björn, som är psykolog och arbetar på barnmiljörådet.

-Turtles handlar ju också om kampen mellan gott och ont, precis som berättelserna om Superman och de andra. Det är bara synd att denna kamp framstår så trubbig. Sköldpaddorna ser inte vidare snälla ut, de är starka och har en massa vapen. (Falu-Kuriren 1991 04 19)

Turtles har namn efter berömda konstnärer som Raphael och Michelangelo. Dom älskar pizza och slåss med ninjavapen. SPLASH och BOOING och huvet av. Hur kul som helst. (Abrakadabra 5/91)

”Mobbing? Nej vi leker bara Turtles!” [...] Har vi vuxna blivit så vana vid allt våld i samhället att vi inte märker att Ninja Heroes talar nutidens actionspråk. Fast det är kanske inte så farligt när det är tecknat. Lätt att ta efter i leken är det dock. Att barn s k a p a r aggressioner genom att se barnprogram, som de sedan måste leva ut - förstår jag inte vitsen med. Finns det inte tillräckligt i vårt vardagsliv som man kan bli "uppeldad" av. (Insändare, Arbetet 1991 10 16)

Mot Turtles kan jag inte värja mig. Mitt privata initiativ är meningslöst på denna marknad [...] Mitt liv med Tötels tar slut först när Tötels inte längre säljer grejer som förr. (Mikael van Reis, Göteborgsposten 1992 01 29)

Vilken åldersgräns blir det för ”Teenage Mutant Ninja Turtles II” inför biopremiären 19 juli? UIP försökte inte ens klippa ned första filmen, för att få en lägre åldersgräns. -Vi diskuterade det ingående. Men det var slagsmål med karatesparkar och karatevapen hela tiden, säger Katarina Berglund. -Blir det 11-årsgräns,

blir det jättepådrag. Då satsar vi ihop med leksakshandlarna. (Jan-Olov Andersson, Aftonbladet 1991 04 24)

I slagsmålsscenerna i "Turtles II" spills aldrig den minsta droppe blod fast folk faller som käglor. Man ser tydligt att hoppen och sparkarna aldrig träffar utan att det är just ett uppgjort rörelsemönster precis som i modern dans [...] Tänk om barnen började härma. Jo, det gjorde dom förstås, men det liknar också mera lite fumlig dans än slagsmål när dom tumlar om varandra på vardagsrumsgolvet. Och blodvite har aldrig uppstått. (Ann Helena Rudberg, Dagens Nyheter 1992 02 03)

Den nya och andra delen av filmerna om "Teenage Mutant Ninja Turtles" är USA:s populäraste film just nu. När jag ser den blir jag ännu mera styrkt i min uppfattning att det här är vår tids viktigaste och mest intressanta filmsagor. (Lasse Anrell, Aftonbladet 1991 04 24)

För några månader sedan blev två små barn i ett dagis [i Sydafrika, anm.] som galna. De försökte hugga sina kamrater med kniv och sa att de hade fått idén från den populära TV-serien Ninja-sköldpaddorna. (Sylvia Vollenhoven, Expressen 1990 12 23)

Uppmärksamheten kring "Turtles" avtog sedan något och riktades i stället mot bl.a. "Transformers" som var ett slags japanska stridsrobotar som kunde förvandla sig till vapen och stridsvagnar. "Transformers" importerades som tecknad TV-serie till Sverige och visades på TV 3 men fick inte lika stor uppmärksamhet som "Turtles".

Även i andra länder menade pressen att barn är särskilt lättpåverkade och att fiktionsvåld har ett negativt inflytande på dem. 1993 rapporterades från England om en tvååring som

mördats av två pojkar i tioårsåldern. Det ansågs att pojkarna blivit förledda av videovåld och engelsk press hävdade att pojkarna dels fått *inspiration* till själva dådet samt *instruktion* i tillvägagångssättet från en film.

Mordet i Norge (oktober 1994) innebar en återkoppling till "Turtles"-problematiken, då det spekulerades i att pojkarna som mördade flickan inspirerats av dessa figurer och TV3-programmet "Power Rangers":

Ofta brukade de fyra leka Ninja Turtles. Pojkarna var Michelangelo, Raphael och Leonardo, som de goda sköldpaddorna i den tecknade serien. Ibland fick också Silje Marie [den mördade flickan, anm.] vara med i gänget, då med tilltalsnamnet Donatello. Men många gånger var hon Shredder. Den onde från planeten Dimension X. Ninja Turtles värsta fiende. (Expressen 1994 10 18)

Från polisutredningen i Trondheim har det sipprat ut uppgifter om att en av sexåringarna beundrar de kampglada sköldpaddorna i den tecknade serien Ninja Turtles. (Idag 1994 10 18)

-När våld på TV-skärmen blir våld på näthinnan måste vi överväga ingripanden. Det sade Norges statsminister Gro Harlem Brundtland igår med anledning av fem- och sexåringars mord på en femårig lekkamrat. (Göteborgs-Posten 1994 10 18)

Mordet gav upphov till en mycket stark läsarreaktion i svensk press. Pressmaterialet kring mordet och våldsamma barnprogram var mycket omfattande. Televisionen utpekades som det främsta problemet, TV3:s "Power Rangers" som det värsta programmet. Insändarna krävde ett stopp för "TV-våldet". Kvällspressen hade flera "läsarstormar" där läsarna fått ringa in

sin åsikt om hur våldet på TV förstör barnen. Åsikterna publicerades på flera uppslag i tidningarna. Man letade även upp äldre fall där barn misshandlat varandra och drog paralleller till Norge-mordet. En överväldigande majoritet av alla inlägg krävde ”ett stopp för TV-våldet”:

Naturligtvis har varje normalt funtad människa upprörts oerhört över den lilla norska flickans död [...] Men kom inte och lägg skulden på dessa sexåriga pojkar! Nu djäklar måste det börja rensas bland alla profithungriga vuxna som skapar behov hos barn och tonåringar [...] Hur kan vi tillåta att vuxna sitter och producerar TV-program, filmer, data-spel m m som innehåller allt grövre våld och perversiteter? (Insändare, Norra Västerbotten 1994 10 22)

Stoppa våldet i alla TV-kanaler [...] Varför sänder ni tecknat våld och det på bästa barnprogramstid? [...] Kvaliteten är usel och innehållet är elakt, våldsamt och destruktivt. (Insändare, Göteborgsposten 1994 10 22)

Jag och många, många med mig håller före att allt detta underhållningsvåld som visas i TV vid alla udda tider får ta på sig den mesta skulden [...] sanera programmen ordentligt med det snaraste innan vi hamnar i en värld som mer liknar ett dårhus. (Insändare, Oskarshamnstidningen 1994 10 20)

Våldet på våra TV-skärmar har blivit normalt. Och det är ingen diskussion längre - våld innebär en risk, understryker massmedieprofessorn Jo Groebel som gått igenom tusentals vetenskapliga studier på temat våld och TV. Det vore naivt att tro att vi kan förbjuda våldet på skärmarna, men vi måste åtminstone få stopp på inflationen av våld. (Nils Gunnar Nilsson, Sydsvenska Dagbladet 1994 10 23)

Dödsmisshandeln i Norge förra veckan, när en femårig flicka slogs ihjäl av sexåriga pojkkamrater har aktualiserat frågan: Vilken skuld har det accelererande våldet i TV-programmen? [...] tveklöst tar barn och ungdom intryck av det inte sällan förhålligande våldet som ges ett allt större utrymme, framförallt i importerade serier. (Lars Johansson, Barometern 1994 10 24)

TV ger signalerna: Våld är rätt sätt att lösa dispyter [...] Det tragiska Siljefallet i Norge har givit upphov till en våldsamt debatt om TV-våldets skadliga inverkan på barn [...] Jag blir både förvånad och arg när programdirektören Lars Weiss på TV 4 har mage att påstå att det inte finns något belägg på att det finns ett samband mellan underhållnings-våld och verkligt våld. Det finns inga experter som håller fast vid katharsisteorierna längre, d v s att våld på film eller video ger en renande och befriande effekt. (Björn Fremer, Idag 1994 10 23)

Barn apar efter, plagierar, gör som vuxna gör. [...] Ser barn våld i TV och på film gör de som de sett sina större hjältar göra; de försöker överträffa varandra för att imponera på sina kamrater. (Insändare, Aftonbladet 1994 10 21)

En femårig flicka misshandlas [...] och lämnas avklädd att dö i snön. Många undrar om den fasansfulla händelsen har samband med våld i TV. Detta kan väl ingen svara på men det är begripligt att frågan ställs. [...] För övrigt tycker jag, alldeles oberoende av eventuella orsakssamband, att vi borde slippa denna förfärliga underhållningsfascism. (Gunnar Fredriksson, Aftonbladet 1994 10 21)

Alla tycks vara överens om att det är motbudande, skadligt, fel, destruktivt, ja, rent av kriminellt. Jag talar om våldet i TV, främst då våld i program för barn. Mordet på den femåriga Silje i Norge har startat en ny debattvåg.

Flickan sparkades och förnedrades av tre sexåriga pojkar och frös ihjäl i snön. Tre vanliga familjepojkar som lärt sig brutal misshandelsteknik någonstans, förmodligen inte av sina föräldrar. Troligen kommer lektionerna från TV-rutan, den senaste hysteriska "underhållningen" på barntid, "Power Rangers". (Mats Lilja, Idag 1994 10 27)

Allting började med Turtles. De gulliga tecknade sköldpaddorna verkade harmlösa. Men de lärde ungarna att slåss och startade en vålds- och kampsportsvåg som sen dess bara blivit värre [...] TV 3 har blivit kanalen för de större och mer brådmogna barn som vet vad de vill se. Den senaste tiden har det inte varit annat än "Power Rangers" (Britta Svensson, Expressen 1994 10 18)

Det är rörande att läsa artiklar från 60-talet om våldet i TV-program för barn. "Tjorven och Båtsman skrämmer en del barn." "Spänningsskapande musik kan skrämma, som flöjttonen i "Plupp". [...] Våldsspiralen har snurrat ofattbart fort sen denna idylliska tid. [...] Ett amerikanskt barnprogram innehåller i genomsnitt 32 våldshandlingar per timme. [...] "He-Man" var den första dagliga våldsserie som lanserades tillsammans med figurer som kunde köpas i leksaksaffärer. Sen dess har det blivit en koppling som alltid görs till nya våldsserier. "Turtles", "Batman" och "Power rangers" är de serier som haft störst genomslag de senaste åren. - Sverige är snällast i hela Europa när det gäller barn-TV, säger TV 4-chefen Lars Weiss. Han tycker det är "populistiskt" av TV 2 och TV 3 att stoppa två av sina våldsserier. - Det är dumt att ge ett intryck av att TV hade skulden i tragedin i Norge. Det är inte bra för branschen. Självklart är det inte bra för "branschen" att diskussionen om TV-våldet har tagit fart. (Britta Svensson, Expressen 1994 10 20)

Olle Andersson, VD för TV 3, har beslutat att tillsätta en oberoende utredning som ska undersöka det eventuella sambandet mellan dramatiserat våld i barnprogram och verkligt våld. - Den tragiska händelsen i Norge blev droppen för många föräldrar, inklusive mig själv, förklarar Andersson. (Aftonbladet 1994 10 19)

Återigen diskuterades TV:s "skuld" till verkliga händelser. Behovet av att hitta orsaker till svårbegripliga beteenden i verkliga livet ledde ofta till enkla sambandsteorier. Ständigt återkom dock forskares påpekande att problemen är mer komplexa än de förefaller vara. Forskare inom olika discipliner hade dock ofta olika uppfattning om medie våldets inverkan och betydelse:

För att förstå en del av de mekanismer som kan ha legat bakom rekommenderar Magnus Kihlbom [barnpsykiatriker, anm.] boken Flugornas Herre av nobelpristagaren William Golding: - Han visar ganska klart hur de grymma impulserna - som finns hos oss alla - snabbt kan väckas till liv om gruppen och olyckliga omständigheter sammanfaller. (Aftonbladet 1994 10 18)

Vid en föreläsning på högskolans temadagar kring fiktion och verklighet påstod Jonas Wall att barn och ungdomar kan hantera TV-program med mycket våld i. - Forskningen är entydig. Barn, ända ner i förskoleåldern, förstår skillnaden mellan fiktion och verklighet, menar Jonas Wall. Jonas Wall arbetar dels på Statens biografbyrå, dels forskar han kring mediernas inverkan på barn och unga vid institutet för massmediaforskning. (Hallandsposten 1994 11 04)

Andra experter tonar emellertid ned mediavåldets betydelse. Dan Olweus, professor i psykologi vid universitetet i Bergen, hör till dem: -Snarare är det så att aggressiva barn

dras till våldsamma filmer, vilket i sin tur förstärker deras aggressivitet. Oskyldigt gnabb mellan kamraterna kan istället ha utlöst helgens tragedi, enligt Olweus. - Aggressiva barn som fostras utan klara gränser dras lätt ned i en våldsspiral, där de söker överträffa varandra genom att begå fruktansvärda handlingar. Ingen känner sedan ansvar för det som skett. (Idag 1994 10 18)

Oroliga och aggressiva barn söker sig till våld på film och video. De utgör en stor lönsam marknad som TV-kanalerna gärna vill erövra i kampen mot videofilmerna. - Därför krävs det nu en fortsatt utvidgad debatt. [...] Det här säger Olle Elthammar, psykiater och forskare vid barn- och ungdomspsykiatriska kliniken i Lund, om den pågående debatten om TV- och videovåld. [...] - Ungdomar som har en mera orolig och störd bakgrund föredrar att se mera aggressiva filmer. De har färre intressen och hobbies än i en normalgrupp och blir också mera påverkade av vad de ser, säger Elthammar och hänvisar till flera långtidsutredningar från USA. (Göteborgs-Posten 1994 10 24)

Oenigheten uppträdde även i övriga debattartiklar:

En amerikansk forskningsrapport visar att barnprogrammen innehåller flest våldsinslag av alla TV-program. Jag vet inte vad forskarna räknar till barnprogram och vad de anser vara våldsinslag, men visst pangas och knockas det mycket i Tom & Jerry. Det våldet tror jag inte barn tar åt sig. Det är värre när riktiga människor lemlästar varandra. En ovanligt våldsam ny serie i Ettan är Highlander, en fransk-amerikansk äventyrsserie byggd på långfilmerna om den odödliga MacLeod. Hjälten kan endast oskadliggöra sin fiende genom att hugga av hans huvud i ett enda hugg, vilket skedde i första avsnittet. I andra avsnittet fick en man sina fingrar avbrutna av en gangster. Serien sänds på bästa barntid kl 19.10 på

onsdagar. Med tanke på innehållets i övrigt låga kvalitet, känns serien som en umbärlig eftergift för kanalkonkurrensen²⁷. (Jeanette Gentele, Svenska Dagbladet 1993 01 31)

Jag bestrider inte att TV-våld kan ha haft betydelse i sammanhanget [mordet i Norge, anm.]. Att barn härmade vad de sett utan att förstå innebörden i vad de gjorde. Men det är inte det samma som att TV-våld är orsak till själva företeelsen. Den har funnits före TV. (Yrsa Stenius, Aftonbladet 1994 10 25)

I samband med att "Power Rangers" m.fl. program drogs in, påverkades också vuxenutbudet i vissa kanaler till följd av de kraftiga angreppen på kanalernas utbud. Detta ledde till varningar om tendenser till en missriktad upprördhet:

Nu är det dags att sansa debatten om våld i TV en aning. Vilket våld är det som skall debatteras? Är det inte våld i barnprogram det handlar om? Hur kommer det sig att filmer för vuxna plötsligt dragits in? [...] Det var helt rätt att TV3 lyfte ut den våldsglorifierande "Power Rangers" [...] Men hur kommer det sig att det plötsligt också kommit att handla om våld i vuxenprogram på sen kvällstid? Det har inte med saken att göra. För OM det finns barn som sitter uppe och tittar på Schwarzenegger klockan 23 en onsdagskväll, då är det baske mig begreppet föräldraansvar som skall debatteras och inte våldet i filmen i fråga. (Gunnar Rehlin, Idag 1994 10 25)

Föregående artikel nämner att TV3 plockade bort sin mycket kritiserade serie "Power Rangers" i och med debatten kring Norgemordet. Även public service-kanalerna SVT1 och SVT2

²⁷ De som är kritiska till TV-våldet tvekar inte om att våld är en effektiv konkurrensmetod för kanalerna. Jämför detta med vad chefen för SVT2:s Rapport anser i föregående avsnitt, se sid. 87.

sållade bort varsitt program. SVT1 tog bort "Darkwing Duck" som kritiserats för att vara alltför våldsamt. Av samma skäl lade SVT2 ned barn/ungdomsprogrammet "The Edge".

I samband med den intensiva kritik som restes mot TV-kanalernas våldsutbud efter mordet i Norge, fördes ett radikalt förslag fram:

Främst är det reklam-TV som tar fram skräpvåldet. Jag vädjar därför till kulturministern: beskatta skräpet! Låt kommersiella kanaler betala en boms, en extramoms för barnkultur, som ska direkt gå till en pott för produktion av kvalitetsprogram. (Barnboks författaren och medlemmen i barnombudsmannens råd Gunilla Bergström, Dagens Nyheter 1994 10 26)

Jag vet inte vad som är värst, höstförkyllningen eller debatten om "TV-våldet". Gunilla Bergström skriver i Dagens Nyheter att man ska lägga skatt på "TV-skräpet", och pengarna ska gå till barnprogram "med kvalitet". Jaha. Vem ska bedöma det? [...] Nåt säger mig att "Alfons Åberg" säkert är "kvalitet"... [...] När jag var fem år lekte vi Rosornas krig, som jag tror kom från Astrid Lindgrens "Mästerdetektiven Blomkvist". Det började i liten skala men växte till gårdskrig, kvarterskrig och stadsdelskrig i Malmö. Det var tuffa tag, jag har fortfarande ett ärr i pannan, och barn fördes till sjukhus med brutna fingrar, spruckna läppar, utslagna tänder och sargade ögon. Det var aldrig någon som kallade det "TV-våld". Det kan bero på att det inte fanns TV. (Mats Olsson, Expressen 1994 10 29)

Bilda Alfons vänner och ställ TV-bolagen till svars för våldsinslagen de visar. Det föreslår kulturminister Margot Wallström. Hon avvisar barnboks författarinnan Gunilla Bergströms idé om att belägga de kommersiella TV-bolagen med en extra skatt. (Dagens Nyheter 1994 10 27)

[...] Det handlar om att TV-bolag har ansvar för sin egen programtablå. Liksom vi som skriver i tidningar har ansvar för vad vi gör. Det behövs en folkrörelse mot våldet. ”Slå inte min kompis” heter den. (Olle Wästberg, Expressen 1994 11 02)

Gunilla Bergströms utspel och Expressens intresse för detta resulterade i en artikelserie och en kampanj med knappar med budskapet ”slå inte min kompis” (i likhet med den antirasistiska kampanjen ”rör inte min kompis”). Knapparna visar hur Expressens geting omfamnar Alfons Åberg. Tidningen intervjuade ”kändisar”, sportidoler, skådespelare m.fl. som alla sade att man inte skall lösa konflikter med våld som de gör på TV.

Trots den intensiva kritiken av TV 3:s ”Power Rangers” och att kanalen plockade bort programmet till en början, beslutade kanalen en kort tid senare att återinföra det. Serien kallades då ”ungdomsprogram” och fick en senare sändningstid.

Aftonbladet frågade TV3-chefen Olle Anderson om ”Power Rangers” var lämpligt för ungdomar:

Ja, de kan skilja på saga och verklighet, säger Olle Anderson. Han tycker att kritiken mot TV 3 som en våldsfixerad kanal är orättvis. - Mellan klockan 18 och 20 varje veckodag har vi inget våld alls, säger han. (Aftonbladet 1994 11 02)

Andra kanaler formulerade sina åsikter om vad de har för ansvar gentemot barn och vilka krav de tyckte var rimliga att ställa på utbudet:

- Vår policy är att inte visa vålds- och actionfilmer före klockan 22.00, säger 5:ans VD Hans von Schreeb. [...] - Vi tar vårt ansvar. Men brytpunkten för var TV:s ansvar slutar

och föräldrarnas tar vid går någonstans vid nio-tiotiden, säger TV 4:s informationschef Helga Baagøe. (Aftonbladet 1994 11 02)

Kommentar

Som framgår av detta urval av artiklar och insändare är kritikerna av våldsutbudet i TV i stor majoritet. Kännetecknande för inläggen är en kraftig indignation och att de kräver en sanering av utbudet. Det rör sig sällan om några diskussioner kring vad som är "bra" eller "dåligt" TV-våld. Debatten hade heller inte den personliga prägel som till exempel den om "extremvåldet" (där debattartiklarna i många fall har formen inlägg - replik). Det fåtal som uttrycker en avvikande åsikt i fallet med TV-våld bemöts inte i samma utsträckning som i andra frågor utan ignoreras. De programansvariga förekommer förvisso i debatten och möts av skarp kritik, men de hävdar aldrig att våldet är bra eller fyller någon egentlig funktion, utan hamnar hela tiden i försvarsställning, vilket resulterar i en ensidig debatt.

Man skulle kunna tolka bristen på ställningstagande som ett utslag av dåligt samvete: Kanalerna anser inte att det som visas egentligen är värt att försvara, men så länge ingen klagar låter de våldet vara kvar eftersom tittarsiffrorna visar att det är gångbart. Två reaktioner kan urskiljas: antingen accepterar kanalerna kritiken och genomför den förändring som kritiken har begärt (till exempel SVT1 som tog bort programmet "Darkwing Duck"), eller så bestämmer kanalen sig för att hålla en låg profil tills stormen blåst över (till exempel TV3 som visserligen tog bort "Power Rangers", men sedan "smög" in det på en annan tid när uppmärksamheten kring programmet avtagit i pressen). Man kan därför knappast kalla dessa resignerade eftergifter från TV-kanalernas sida för ett ställningstagande i frågan.

De åtgärder som vidtogs som en följd av kritiken har nästan uteslutande handlat om barnprogram. Vad gäller ”vuxenutbudet”, actionfilmer, deckarserier och kvasi-dokumentärer i stil med ”Efterlyst” har ingen förändring kunnat spåras. Orsaken till detta kan ha att göra med att det egentligen inte är enskilda programpunkter som de kritiska rösterna vill åt, utan ett mer svårgripbart fenomen: att TV-sändningarna som helhet genomsyras av våld.

Vad gäller nyhetssändningarnas våldsinslag tycks en allmänt spridd uppfattning vara att nyheterna måste visa obehagliga bilder och våldsskildringar, men att kanalerna bör ta hänsyn till sändningstiderna för nyheter med våldsinslag.

En annan observation utifrån debatten i tidningarna som bör understrykas är att samtliga angrepp på TV-våldet, medvetet eller omedvetet, utgår från föreställningen att våldet påverkar tittaren (framför allt barnen) i negativ riktning. Denna teori har fått ett sådant genomslag att det i dag tas för givet att så är fallet. Forskningen i Sverige på detta område har varit betydligt mer försiktig i sina uttalanden.

Två effekter av debatten kring barnprogram i samband med mordet i Norge 1994 kan konstateras. För det första har den visat att utbudet kan påverkas genom massiv kritik. Den andra effekten är att den har tvingat TV-kanalerna att formulera en form av policy vad gäller visning av våld över huvud taget.

Av debatten framgår att en sanering av barnprogramsutbudet är angelägen. I andra hand kräver man att underhållningsvåldet bör begränsas och senareläggas.

Pornografi

Den så kallade ”vanliga” pornografin debatterades visserligen i pressen, men störst uppmärksamhet riktades mot ”våldspornografin” (dvs. pornografi med våldsinslag som tortyr, sexuellt tvång m.m.) och barnpornografi. De artiklar som berörde ämnet var till övervägande majoritet kritiska och vad gäller våldspornografin var fördömandet enigt. Den ”vanliga” pornografins försvarare uppträdde inte i pressen.

I Sverige är skildringar med sexuellt våld och tvång förbjudna och faller under rubriceringen olaga våldsskildring. Detta hindrar inte att åtalbara filmer förekommer i specialbutiker och på postordermarknaden som är mycket svårkontrollerad. Vad gäller barnpornografi, har de senaste årens beslag och upptäckter bland annat lett till en strängare lagstiftning. Tidningarnas nyhetsrapportering om utvecklingen på detta område har varit mycket omfattande.

Våldspornografi

I likhet med debatten om underhållningsvåld och övrigt våld utan sexuell inriktning såg många skribenter en koppling mellan våldspornografiska skildringar och verkliga händelser som våldtäkt och sexuell misshandel.

Sambandet mellan pornografin och kvinnomisshandel, våldtäkt och incest är helt klart. Några säger om porren att, om den får säljas fritt, så blir folk ”mätta”. Då försvinner den av sig själv. Men den teorin håller inte. Det fungerar snarare så att, om du ser en våldtäkt på film gång på gång,

blir du mätt i bemärkelsen avtrubbad. Nästa gång krävs mer för att du ska reagera. Det är också vad vi kunnat lära oss av porrens utveckling i Sverige de senaste 20 åren då den varit fri. Och tror någon att porrprofitörerna skulle bli mätta på en omsättning på flera hundra miljoner? Nej, de som tjänar på porren vill ständigt tjäna mer, och därför förändras porren hela tiden, blir råare och brutalare så att efterfrågan hålls uppe. (Insändare i Östgöta Correspondenten 1992 01 30)

Pornografi är makt, våld och förtryck. Ett förtryck som i första hand drabbar kvinnor och barn [...] Den som konsumerar porr blir inte mätt. Han behöver ständigt nya sensationer, hårdare och grövre porr för att nå tillfredsställelse. I slutet på denna skala återfinner vi lust/styckmördare. (Insändare i Sundsvalls Tidning 1991 04 12)

-Vill vi se våra söner växa upp till känslolösa bestar? -Vill vi se våra döttrar skändade, våldtagna och förnedrade? [...] Den grova våldspornografin breder ut sig allt mer och blir alltmer brutal och människoförnedrande där män framställs som monster och kvinnorna deras offer, villiga offer till råga på allt [...] Tag ert förnuft tillfånga! Gör slag i saken - förbjud pornografin! (Insändare i Skaraborgs Läns Allehanda 1991 10 08)

Tidningen Arbetet publicerade vid årsskiftet 1991/1992 en artikelserie som granskade pornografiutbudet i Göteborg. Artiklarna belyste både det omfattande utbudet och de problem som uppkommit kring våldspornografins juridiska situation.

Det kallas för bisarr pornografi. Den är extrem, ofta våldsam och förnedrande. Kvinnor har sex med djur, med grisar, hundar och åsnor. Män klämmer fast klädnypor i kvinnors bröst och blygdläppar. Män uttalar hot och ser på när kvinnor onanerar med yxor och pistoler. Man skulle

kunna tro att dessa filmer är svåråtkomliga och att de ses av en liten grupp extrema och möjligen också skadade individer. Men i ”porrboomens” Sverige har också utbudet av extempornografi ökat. Oklarheter om var gränsen mot den olagliga porren går bidrar till utvecklingen [...] Knytnävssex eller ”fistfucking” håller också på att smyga sig bort från ”specialhyllorna” [...] En del hävdar att detta är en lycklig utveckling, där sinnen utvecklas och tabun och hämningar raseras. Andra pekar på hur pornografins trender återspeglas i verklighetens våldtäkter och sexmiss-handel [...] Fram tills i år har spridandet av filmer med fistfucking delvis hindrats av lagen om olaga våldskildring, ”videovåldslagen”. Statens Biografbyrå [...] klassade fistfucking som våldspornografi och landets åklagare hade framgång i domstolarna när de ställde porr-månglarna inför rätta. Men i våras kastades allt över ända när Hovrätten för västra Sverige friade en distributör av bisarr pornografi sedan man konstaterat att knytnävs-knullande kvinnor på film inte led eftersom de var ”tränade, använde glidmedel och smärtstillande droger”. Sedan dess råder ett juridiskt vacuum [...] -Även om detta videovåld är ämnat att väcka lustkänslor så räcker det numera inte för att driva ett åtal, säger Peter Tjäder, åklagare i Malmö och lägger ned åtalet för ”Black fist orgy”. (Anders Nilsson och Hans Peterson-Hammer, Arbetet 1991 12 26)

Den senaste trenden inom porrfilmsbranschen kallas Home. Det är porrfilmer som präglas av autenticitet därför att amatörer agerar såväl bakom som framför kameran [...] Med Home får porrfilmsproducenterna ett skäl att ytterligare försämra tekniken i sina filmer [...] de fyra filmer som vi hyrde på Andra Långgatan i december [...] Det finns många av deras sort i porrfilmsbutikerna [...] Eels for pleasure [...] började med gruppsex med innehåll av anal och fistfucking. Filmen gör en paus när alla utom en

kvinnan och en man sätter sig och röker i en soffa. Golvet är plötsligt belagt med plast och mannen håller en ål i sin hand. På golvet ligger fler ålar. Uppenbarligen nyss dödade. Kvinnan ser ut att tveka, hon är inte ett dugg tänd på idén och mannen visar sig sedan ha stora problem att få in ålarna i hennes underliv [...] Kvinnan söker vid ett flertal tillfällen kontakt med någon vid sidan om kameran med sin blick. Uppenbarligen för att vädja om att det hela skall avbrytas [...] Filmerna påminner inte om våra egna sexuella erfarenheter, varken de vi gjort i fantasin eller i verkliga livet. Dessa filmer saknar ömsesidighet, respekt och framförallt spänning. De fick oss att tända av helt och hållet. Vi frågar oss om inte producenterna borde syssla med något annat. Och hoppas att kvinnorna i filmerna åtminstone fick bra betalt. Männerna i filmerna är en historia för sig. (Anders Nilsson och Hans Peterson-Hammer, *Arbetet* 1992 01 03)

Kvinnojourerna var aktiva i debatten och framförde skarp kritik. De kritiserade branschen som helhet snarare än att peka ut särskilda filmer:

Vad är det för nöje med att se kvinnor förnedras sexuellt - piskas, våldtas och kanske till och med mördas och lem-lästas? -Fråga de män som är villiga att betala för att se det, säger Ebon Kram. Hon är ordförande i Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige [...] -Kvinnan är i pornografins värld bara ett ting eller ett djur som ska underkasta sig och förnedras, säger Ebon Kram. -Men det är absolut ingen fantasivärld som många tror [...] I Sverige är det inte svårt att få tag på porrfilmer med sadistiska inslag. De säljs via postorder och står fullt synliga på porrbutikernas hyllor. Den mest extrema varianten är så kallade snuff-movies²⁸,

²⁸ ”Snuff-movies” är ett problematiskt begrepp. Förekomsten av sådana filmer har hittills inte kunnat beläggas.

filmer där offren till slut lustmördas och styckas på riktigt. Den typen av videofilmer importeras också till Sverige, om än bara i riktigt ”exklusiva” kretsar [...] Kvinnojourerna ser en klar koppling mellan pornografi, kvinnomisshandel, prostitution och incest i barndomen [...] -Att man inte skulle påverkas och avtrubbas av porr är bara nys [...] Porrmotståndarna har trots allt lyckats påverka opinionen och politikerna. Barn- och våldspornografi har blivit olaglig [...] -Men porrfilmsproducenterna är inte dumma, säger Ebon Kram. Hon visar en bild på en kvinna som ligger i en stor spjäsäng med napp i munnen, babyhätta och som skrevar mot kameran med rakat könsorgan och en gummibatong i slidan. -Det här är inte åtalbart, men jag tycker det är ren reklam för incest. (Ebon Kram intervjuad i Upsala Nya Tidning 1991 11 26)

Vi kvinnor som arbetar inom Sveriges 115 kvinnojourer träffar och talar dagligen med kvinnor och barn som blivit utsatta och förnedrade av misshandel, våldtäkt och incest. Detta till följd av den syn på kvinnan som målas upp i herrtidningarna som finns att köpa i dagligvaruaffärer, kiosker och bensinstationer runt om i landet [...] En kvinna dör i Sverige efter våldtäkt och misshandel. Att acceptera pornografi är som att acceptera våldtäkt och misshandel. (Insändare i Arbetet 1991 10 03)

Det fanns dock debattörer (såväl kvinnliga som manliga) som ansåg att argumentationen mot pornografi var alltför enkelspårig:

-Varje särbehandling av kvinnor, positiv eller negativ, skadar bara jämlikhetssträvandena, säger Margareta Rönberg, filmforskare, feminist, censurmotståndare och styrelsemedlem i Statens biografbyrå [...] Hon ogillar porrmotståndarnas förenklade och slagordsmässiga sätt att debattera [...] Dessutom är våldsporren en liten del av all

pornografi, säger Margareta Rönnerberg, och den breder inte ut sig lavinartat som porrmotståndarna säger [...] Visst gör kvinnoorganisationerna ett mycket viktigt arbete med att hjälpa och skydda kvinnor som blivit misshandlade och våldtagna, anser Margareta Rönnerberg. Men de kan inte hävda att porren skulle påverka männen till brotten, eftersom det inte finns belägg för det. -Istället för att peka på något fiktivt, måste man ta reda på de verkliga orsakerna till det verkliga våldet. Och inte göra någon skillnad på om det är sexuellt eller inte, eftersom allt verkligt våld är skadande och kränkande. (Margareta Rönnerberg intervjuad i Norrköpings Tidningar 1992 01 02)

Varför går inte kvinnojouren ut och kräver hårdare straff för kvinnomisshandel och grova våldtäkter? I stället skyller ni på porren. Ni menar att om den skulle försvinna skulle det bli den totala kvinnofriden i vårt samhälle. Är det så ni menar ser ni alltså en våldtäktsförbrytare i varje man som tittar på porrfilmer [...] kom ihåg att våldtäkter av kvinnor inte kommer att försvinna även om ni skulle få bort porren och sexfilmerna från vårt samhälle. (Insändare i Sundsvalls Tidning 1991 09 26)

Videobranschen tog till viss del till sig av kritiken. För att komma tillrätta med problemen tog vissa videobutikskedjor bort pornografiska filmer från utbudet.

En videobutik behöver inte ha porrfilmer i sitt utbud för att klara sig ekonomiskt. Det säger Kent Granath, marknadschef på videobutiken Premiär, som sedan något år tillbaka inte längre hyr ut porrfilmer. (Dagen 1991 09 20)

Andra föreslog att man skulle göra tvärtom:

Ska kooperationens varuhus sälja porrfilm? Vi som jobbar med filmdistribution inom KF Handel tycker det [...] Det

finns resande försäljare i porrfilm och vi tror oss veta att en del av våra varuhus köper filmer av dem, filmer som sedan säljs "under disk". Dessa filmer är inte godkända av censuren. Vi skulle vilja sanera marknaden. Vi har kontakt med leverantörer som erbjuder enbart filmer som är godkända av censuren. Varför ska vi då sälja porrfilm? Därför att efterfrågan finns. Och så kallad actionfilm verkar vara allmänt godtagen. Det är ofta film med grovt våld. Varför ska sexfilm vara mindre tillåten än våldsfilm? (Per Bertilsson, säljare. Kooperatören nr 27 1991)

I likhet med "extremvåldsteman"²⁹ började våldspornografiska teman uppträda i så kallade "mainstreamfilmer". Framför allt sadomasochistiska inslag användes som kittlande element i thrillerfilmer. Det mest omskrivna exemplet var *Basic Instinct* (USA 1992) som innehöll "bondage" och lustmord. Den kvinnliga bisexuella mördaren hugger ihjäl sina offer med en ishacka som klimax på sexualakten. Tidigare hade *9 1/2 vecka* (USA 1986) uppmärksammas för sin skildring av ett sadomasochistiskt förhållande. Ingen av dessa filmer klipptes av biografbyrån.

Barnpornografi

Trots de makabra inslagen i våldspornografin var det ändå barnpornografin som orsakade flest upprörda röster. I den mån det rådde meningsskiljaktigheter kring barnpornografins varande rörde det sig om juridiska problem och frågeställningar: Skall innehav av barnpornografi kriminaliseras? Skall "simulerad" barnpornografi ("vuxna" skådespelare som ser ut som och är klädda som barn) räknas som barnpornografi? Vilken typ av straff är lämpliga? Debatten kring barnpornografin hade på grund av dessa problem en starkt politisk

²⁹ "splatter"- och "gore"-filmer. Se avsnitt om extremvåld, sid. 25.

prägel. De flesta pressklippen utgörs av nyhetsrapportering, som dock hade stor betydelse för debatten.

Omfattande beslag av barnpornografi gjordes under 1992, 1993 och 1994 i bland annat Huddinge, Norrköping, och Sundsvall och detta medförde krav på en strängare lagstiftning. I Norge kriminaliserades innehav av barnpornografi redan 1992. Under 1994 inleddes ett samarbete mellan svensk polis och den amerikanska tullkriminalen som hävdade att:

-Över 75 procent av de barnpornografiska bilder som distribueras via databaser kommer från skandinaviska länder, säger Jim Fottrell från USA:s tullkriminal [...] -Just nu vet vi att det finns tre BBS [Bulletin Board System, ung. "databaser", anm.] med barnpornografi i Sverige, säger Donald Huycke, chef för projektet vid amerikanska tullkriminalen. (Barometern 1994 01 18)

När kriminalisering av innehav aktualiserades, vilket skulle förutsatt en grundlagsändring, hann dock inte den svenska regeringen komma med ett förslag i tid till riksdagen³⁰. Därför sågs Konstitutionsutskottet som en genväg till en snabb lagstiftningsändring. KU motsatte sig dock en sådan grundlagsändring.

Till vår stora bestörtning, gick fyra moderater och en folkpartist i KU mot en grundlagsändring av barnporr. Motargumentet var att tryckfriheten hotas. Videofilmer där barn torteras och förnedras sexuellt kan inte anses vara uttryck för den yttrandefrihet som grundlagen vill skydda [...] Barnpornografi är för det mesta skildrande av sexuella övergrepp på barn. Barnpornografi fungerar ofta som

³⁰ Förslag om grundlagsändring skall väckas senast nio månader före riksdagsval. Om Konstitutionsutskottet är enigt kan dock en grundlagsändring påskyndas.

recept för brott mot barn, samt för att dölja övergrepp. Dessa barn går tragiska levnadsöden till mötes, deras framtid är ödelagd. Är det fria ordet viktigare än våra barn? Vems intresse skyddar KU? (Tina Andersson, Hanna Björklund - Kvinnocentrum. Arbetet 1994 05 28)

Justitieminister Gun Hellsvik (m) har med sitt motstånd mot ett förbud mot barnpornografi slagit vakt om tryckfrihetens helgd hellre än att underlätta för polisen att beslagta barnporr och hindra spridning av videofilmer där barn utnyttjas och förnedras. Sveriges jurister och politiker har med all rätt värnat vår gamla och generösa tryckfrihetslag. Men nu är det nödvändigt att inse hur stor skillnaden är mellan det tryckta ordets fantasier, och foton eller filmer där övergrepp dokumenterats med kamerans hjälp [...] Det är rimligt att ha en striktare lagstiftning för foton och filmer än för det tryckta ordet. (Ingrid Petersson, c, Nya Wermlandstidningen 1994 01 19)

-Sambandet mellan barnpornografi och sexuella övergrepp mot barn kan inte negligeras, sade Rädde Barnens ordförande Karin Söder. Barnpornografi kan inte produceras om inte brott begås. Därför kräver vi att innehav av barnporr kriminaliseras. (Norra Västerbotten 1994 01 18)

Mot dessa krav ställdes framförallt juridiska argument som pekar på de ingrepp på yttrandefrihetsgrundlagen som en kriminalisering av innehav skulle innebära. Dessutom uppmärksammades de problem som uppkommer med spridning via datorer (främst BBS:er).

En sak som verkligen bekymrar mig är all den okunskap och felaktiga påståenden som präglar debatten. Vissa påstår att konstitutionsutskottet röstat emot kriminalisering. Ibland låter det nästan som om spridning av barnpornografi vore lagligt. Andra hävdar att det är omsorgen om

yttrandefriheten som värnas högre än omsorgen om barnen. Konstitutionsutskottet skulle ta ställning till om man skulle göra undantag från grundlagen som säger att för att riksdagen skall kunna ändra i en grundlag krävs att förslaget skall ha presenterats för riksdagen senast nio månader innan kommande val. Denna tidsgräns är satt för att riksdagen skall kunna göra en noggrann konstitutionell granskning av förslaget. Beslut skall även tas av den nya riksdagen efter valet för att det skall vara giltigt. Anledningen till denna långdragna procedur är att det inte skall vara lätt att ändra grundlagarna [...] Ett särskilt problem är att barnpornografin kan spridas med hjälp av den nya datateknologin. Tryckfrihetsförordningen omfattar inte alster som sprids elektroniskt. Alltså skulle en kriminalisering av innehav av barnporr inte påverka spridningen genom datanät. Detta är ett allvarligt problem som bör utredas, det vill säga hur vi skall komma åt barnpornografi, våldspornografi och hets mot folkgrupp, som är förbjudet i grundlagen, när det sprids genom den nya datateknologin [...] Barnpornografi är en fruktansvärd avart som vi på alla sätt måste försöka få bort. Samtidigt får vi inte på grund av vår upprördhet hetsas till att frångå de demokratiska spelreglerna. Denna viktiga debatt måste bygga på fakta! (Ingela Mårtensson, riksdagsledamot fp, Hallandsposten 1994 05 25)

En kriminalisering av innehavet skulle knäcka principen att man ska få inneha vilken information som helst, även om den är olaglig att sprida. Det skulle öppna möjligheten för censur, när innehavet inte bedöms som "försvarligt". Frågan är vem som skall göra den bedömningen? (Carl Fredrik Graf, riksdagsledamot m, Hallandsposten 1994 05 28)

I grundlagarna finns precis det som namnet anger, nämligen själva grundvalarna för vår samhällsordning. Men

rätten att äga barnporr kan väl inte vara en sådan grundläggande rättighet? Det är den självklara invändningen. Problemet är att vi hittills inte har någon som helst inskränkning i rätten att inneha tryckt material, bilder, ljudupptagningar, videoinspelningar eller filmer. Därför är det en allvarlig sak att bryta upp den principen. Har man väl gjort det är det oundvikligt att krav på andra förbud kommer och de blir svårare att avvisa [...] Avskyn för barnporren är så stark att den får många att vifta undan alla den här sortens invändningar. Det är just av det skälet som våra grundlagar är så svåra att ändra. Syftet är att tvinga riksdagen och oss alla att tänka efter noga. (Ledare i Östgöta Correspondenten 1994 01 19)

Det förekom även förslag på alternativ till kriminalisering av innehav som skulle innebära mindre problem med grundlagen.

Konfiskering innebär en begränsad förändring i grundlagarna, betydligt mindre inskränkningar än vid en kriminalisering. Lagförslaget om konfiskering bör dessutom kompletteras med möjlighet att förverka de medel som spridaren tjänat på sin hantering. Det är stötande och orimligt att man ska få behålla de pengar som tjänats på ett sådant brott. För att sammanfatta. Övergrepp på barn är brottsligt. Produktion för spridning av barnporr är brottsligt. Spridning är brottsligt. Med konfiskering kan vi beslagta det som påträffas. Eftersom konfiskering löser de stora problemen, med mindre ingrepp i grundlagen, är vi beredda att acceptera ingreppen, för barnens skull. (Ola Karlsson, riksdagsledamot m. Nya Wermlandstidningen 1994 05 19)

Sveriges grundlagar fäster stor vikt vid yttrandefrihet och vid ett skydd även för vissa företeelser som de flesta av oss som individer ogillar. Så skall det också vara. Det ligger också i grundlagars natur att det skall vara tidsödande och

besvärligt att ändra dem - just för att ge tid för ordentlig eftertanke och analys [...] Men det betyder inte automatiskt att varje förslag till förändring av grundlagarna så som de just i dag ser ut skulle vara fel. Ibland finns det tunga och goda argument för ändringar - och det finns det i det här fallet. Ett förbud mot innehav av barnpornografi behövs men måste omges med bestämda begränsningar och självfallet kompletteras med andra åtgärder, t.ex. bättre möjligheter för polisen att organisera sitt arbete på ett rikstäckande och effektivt sätt. (Gunnel Arrbäck, direktör för Statens Biografbyrå, Finanstidningen 1994 06 15)

Kommentar

En intressant aspekt av pornografidebatten och framför allt vad gäller barnpornografi, var den politiska prägeln. Man talade direkt om lagändringar och politiker ställdes till svars för den aktuella juridiska situationen. Barnpornografen betraktades av de flesta som ett fenomen som inte borde omfattas av något yttrandefrihetsrätligt skydd. Som i andra fall kräver ett enat motstånd mot en företeelse ofta direkta förändringar men frågan om vilka åtgärder som är lämpliga är fortfarande kontroversiell.

Vad gäller våldspornografen kan man konstatera att underhållningsbranschen, och uppenbarligen även publiken, i dag är intresserad av sexuella avvikelser, vilket återspeglas i "mainstreamutbudet". Filmer avsedda för biografvisning lånar från "bizarr"-genren (*Bind mig, älska mig, Kärlekens matadorer* och *Kocken, tjuven, hans fru och hennes älskare*). "Lånen" uppträder dock i betydligt mildare form än i rent våldspornografiska eller bizarr-sexfilmer. Flera av insändarna uttrycker också en oro för att olika former av förnedring blir allt mer accepterat på film och video.

Dataspel, TV-spel och BBS:er

Under den undersökta perioden togs ett nytt medium upp i debatten om våld i rörliga bilder: datorn. Vare sig det rörde sig om hemdatorer eller TV-spel gällde diskussionen det samma: spel med våldsamma eller pornografiska inslag.

Det förekom rykten om en illegal marknad ("hemgjorda" spel m.m.) som skulle innehålla grov pornografi, barnpornografi samt extremt våld och nazistpropaganda. Den främsta spridningskällan för sådana bilder och spel ansågs vara så kallade BBS:er.

Förkortningen BBS står för Bulletin Board System, vilket enkelt uttryckt betyder "elektronisk anslagstavla". En närmare beskrivning av vad detta innebär samt en undersökning av vad som förekommer i dessa finns i nr 11 av Våldsskildringsrådets skriftserie: *BBS-kommunikation - vad är det?* (1995). BBS är en metod att sprida information, t.ex. spel. Antag att man är i en mataffär. Vid ingången brukar det finnas en anslagstavla som alla kan använda sig av. Man tillför information genom att sätta upp egna lappar och man inhämtar information genom att läsa andras.

När debatten om dataspel bröt ut var BBS ett tämligen okänt begrepp för allmänheten vilket ledde till att debatten främst kom att handla om TV-spel och spel till hemdatorer med "vanliga" spridningsmetoder, det vill säga från en hand till en annan (försäljning eller diskettkopiering).

TV-spelen har som regel varit mer lättillgängliga för barn än dataspelen, delvis beroende på priset. För att kunna spela ett

dataspel krävs en dator vilket fortfarande är betydligt dyrare än TV-spelskonsolerna. De två största företagen inom TV-spelsbranschen, SEGA och Nintendo, lanserade i början av 1990-talet allt våldsammare spel och vissa försågs på eget initiativ av tillverkaren eller distributören med åldersgränser.

Det i pressen mest uppmärksammade spelet var *Mortal Kombat* och dess ”förbättrade” uppföljare, *Mortal Kombat II*, som försågs med en 15-årsgräns av tillverkaren Nintendo. Spelet gick ut på att med olika former av kampsportstekniker slå ut sin motståndare vilket i och för sig inte var någon nyhet. Denna typ av spel var en av de tidigast förekommande i utbudet. Det speciella med *Mortal Kombat* och dess efterföljare var att man efter ”nedslagningen” av motståndaren kunde avrätta honom/henne genom att t.ex. slita ur hjärtat och hålla upp det i en triumfatorisk gest och andra utstuderade våldsamheter. Även mängden av sprutande blod var större i *Mortal Kombat* än i dess föregångare.

”Mortal Kombat” är inte bara ett av de mest populära spelen någonsin, det är också ett av de mest våldsamma. Och vad är det nu för kul med allt detta våld, är en annan fråga som i mitt tycke de flesta borde fråga sig, men som knappast hörs alls [...] Den nya versionen av Mortal Kombat går att spela på de Sega och Nintendo-apparater som finns i inte mindre än 50 miljoner amerikanska hem, och varningstexten som avråder föräldrar att låta barn under 13 år använda dem kommer enligt de flesta experter bara att locka desto fler 12-åringar och yngre till att köpa det. (Gunilla Faringer, Arbetet 1993 11 01)

I huvudsak nämndes *Mortal Kombat* och liknande spel som t.ex. *Streetfighter* och *Double Dragon* tillsammans under beteckningen ”slagsmålsspel” eller ”våldsvideospel”. Även i detta sammanhang, som i debatten om TV-våld, videovåld och

filmvåld, varnade flera artiklar för det fiktiva våldets negativa effekter:

-Spelen kan bli vanebildande och missbrukande barn får samma eufori av dem - och går igenom samma abstinensbesvär - som rökare och alkoholister, sade Mark Griffiths och Catherine Hilton från University of Plymouth [...] Och en än viktigare upptäckt, enligt forskarna, var att även om ”missbrukarbarnen” inte spelade, så tänkte de på spelen. -Dessutom har de uppvisat toleransökningar - de måste spela mer och mer [...] Psykolog Håkan Jonsson är behandlingschef vid Backgården i Hedemora, behandlingshem för bland andra spelmissbrukare [...] -Det är likadant med barn som med spelberoende vuxna [...] De blir nedstämda, oroliga och håglösa. Och precis som när du stänger av en alkoholist genom att ta brännvinet ifrån honom, reagerar spelmissbrukaren. Jag har själv haft hand om sådana tydliga fall med kraftiga abstinensbesvär. Spelandet ger som vid missbruk av alkohol kraftiga lustupplevelser [...] Men det är först när det blir missbruk dygnet runt som det är farligt. Annars kan dataspelen leda till en enorm intellektuell utveckling. (Expressen 1994 09 22)

-Det finns tendenser att barn far illa av TV-spel. Det säger Birgit Bohlin, psykolog vid barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen på Kullbergsska sjukhuset, Katrineholm [...] För vanliga barn med normala levnadsförhållanden gäller mest att begränsa tiden och hålla koll på vilket slags spel det handlar om. Spel där man skadar varandra är inte bra i något sammanhang. (Katrineholms-Kuriren 1994 07 12)

Enligt många undersökningar, engelska, amerikanska och svenska, är inte våldsvideo, TV-spel innehållande våld, pedagogiskt utvecklande. Tvärtom mycket skadligt för barnens utveckling [...] Med detta på skolschemat är väl

våra 7-åringar snart Kumlainterner. (Insändare i Piteå-Tidningen 1994 07 05)

Jag vet, det är spel, det är bara på skoj. Och utmanande med alla kombinationer så länge spelet reduceras till tekniska övningar i perception och motorik. När jag därutöver tar hänsyn till berättelse, spelkaraktärer, moral och motiv kan jag inte undgå att bli betänksam över fantasilösa kreatörer som inte begripit att deras kunskap går att använda till annat än utvecklad träffsäkerhet i karatesparkar [...] Det är lätt att dra slutsatsen att spelmakarna lider av någon patologisk rubbning som får utlopp i perverterade upprepningsvång med allt råare och mer realistiska ingredienser. Jag väljer en något konspiratorisk men hoppfullare tolkning. Spelen är i själva verket pedagogiska överlevnadsstrategier i ett omänskligt samhälle, ett slags gerillaverksamhet för utsatta ungdomar hänvisade att klara sig själva. (Marie Nilsson, Dagens Nyheter 1993 02 02)

En del barnpsykologer hävdar med emfas att våldsamma videospel som "Mortal Combat" inte kan vara bra för barn. Tillverkarna försvarar sig med att sex-sju-åringar inte har råd att skaffa spelet och alltså inte behöver bli utsatta för våldet, och att "Mortal Combat" för övrigt bara bygger på fantasi och myt. (Dagens Nyheter 1993 09 17)

Hur påverkar TV-spelen barnen? Kanske är det många föräldrar som ställer den frågan. Det finns ingen större anledning till oro, anser Helena Nyrén, leg. psykolog på barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen i Fagersta [...] När det gäller innehållet i TV-spelen tar Helena avstånd från de alltför våldsamma. -De rent råa spelen vänder jag mig emot [...] Utbudet kunde vara bättre. (Fagerstaposten 1991 12 27)

-Det farliga med datorspelen är att barnen ofta spelar samma scen om och om igen, menar Gunilla Bodin på Barnmiljörådet. -Det finns ingen forskning om hur detta påverkar barnen, men vi vet att barn som ofta ser på video, är aggressivare och har svårare att koncentrera sig än andra barn. (Råd och Rön nr 10, 1991)

[...] dataspel har fått en stämpel. De kallas "barnsliga", "våldsfixerade", "verklighetsfrånvända", och har med hjälp av åtskilliga moraltanter och farbröder klassats som "farliga". Dataspelet skiljer sig dock inte från världslitteraturen. Den har samma ingredienser: våld, sex, kärlek, hämndbegär, girighet [...] Dataspel erbjuder litteraturen gyllene möjligheter. Inget slut blir slutgiltigt, du kan ändra och överväga i all oändlighet. Dina rollfigurer kan bli hur gamla som helst, de dör aldrig, de kan promenera fritt mellan hundratals universum, osårbara. Men samtidigt: handlar inte dataspel om den yttersta flykten, om önskan att drömma sig bort från ett ynkligt liv, från frustrationer och besvikelser? Främjar inte dataspel ett slags autistiskt beteende? (Ana L. Valdes, Dagens Nyheter 1991 08 05)

Ett av de populäraste TV-spelen på universitetsområdet är oerhört verklighetstroget. Datortekniken har kommit så långt att TV-spelet mera liknar en riktig film än ett videospel. Spelet går ut på att döda så många som möjligt. Man tar upp en plastpistol och riktar mot videoskärmen [...] På skärmen spelas det sedan upp ett väpnat rån. Ju fler rånare man dödar, desto mer poäng får man. (Jens Henriksson, Arbetet 1993 11 02)

Spelet som beskrivs ovan var egentligen inte ett TV-spel, utan ett "arkadspel". Med detta menas en maskin som står separat och som man stoppar pengar i för ett spel. Arkadspelen hade vid denna tidpunkt ofta bättre grafik än vanliga TV-spel. Detta spel fanns då bara i denna form.

Den svenska distributören för SEGAs spel, PlayMix, inledde ett samarbete med Statens biografbyrå för att få hjälp att bedöma spelen och att sätta åldersgränser på de mest våldsamma. Detta och Nintendos egna åldersgränser visade att den officiella delen av branschen var mån om att upprätthålla en ”anständig” profil.

-Det finns en oro bland föräldrarna till barn som spelar TV-spel. Genom att vi inrättar åldergränser markerar vi att TV-spelen säljs på en kontrollerad marknad, säger Stefan Lampinen, marknadschef på PlayMix. Redan tidigare har företaget stoppat distributionen av en del utländska TV-spel, bland annat kickboxingspel. (Aftonbladet 1993 11 23)

Det som tog upp mest utrymme i pressen var dock inte den officiella spelbranschen utan den svarta marknaden, där tidningarna påstod sig känna till existensen av de mest bisarra spel.

När mamma och pappa är ute i ärenden tar barnen fram spelen som de vuxna inte tror existerar. Det handlar om pornografi på hög nivå. -Alla mina kompisar har sådana här spel. Det är hur enkelt som helst att få tag på, säger Jocke, 12 år [...] Pojkar som inte ens blivit tonåringar matas med sexvarianter. Vissa bilder är rena gynekologin [...] Han berättar om ett onanis spel och man ryggar tillbaka. På ett annat får man köpa en prostituerad om man dödar en annan människa. De stulna pengarna går till den prostituerade som utför tjänsterna [...] Än värre blir det när våldsspelen kommer upp som ämne. Det handlar om att skjuta ner mörkhyade. På ett spel står de bakbundna och det är bara att skjuta ner dem. Datorn skrattar uppmuntrande när man lyckas. (Katrineholmskuriren 1993 03 06)

Rykten spreds om spel som gick ut på att våldta kvinnor eller köra över gravida kvinnor. Simon Wiesenthal-centret i Los Angeles lade 1991 fram en uppmärksammas rapport om förekomsten av antisemitiska tortyrspel. Dessa spel gick enligt Wiesenthal ut på att gasa ihjäl så många judar som möjligt. Även nazistiska spel med titlar som "antiturktest" och "arier-test" påstods förekomma och skulle ha framställts av "Adolf Hitler Software Ltd".

Det handlar om nazistiska och antisemitiska videospel och datorspel som vandrar ur hand i hand, hemmakopieras, mångfaldigas, sprids ut i klasserna. Inga videobutiker, inga postorderfirmor kan ringas in [...] Det farligaste med dessa nazistiska värvarprodukter är att de använder sig av computerspelets teknik för att dra in skolungdomar i vissa handlingsmönster och tankesätt. I början var det främst computerfreaks som var kunderna [...] Men småningom nådde de den stora "vanliga" ungdomsmarknaden. (Kristian Romare, Sydsvenska Dagbladet 1991 09 10)

Vissa av dessa spel skulle enligt Wiesenthal-centret ha sitt ursprung i Sverige. Detta ledde till att Våldsskildringsrådet skickade ut en allmän vädjan i pressen till svenska folket där man bad sådana som kommit i kontakt med spelen att antingen skicka in dem för granskning, eller ge annan information om deras ursprung eller förekomst.

Efterlysningen fick stor uppmärksamhet i pressen, men det faktiska gensvaret var tämligen magert. Många missuppfattade den och hörde av sig till Våldsskildringsrådet för att få veta vad rådet hade upptäckt. Rådet bestämde sig för att initiera en undersökning som resulterade i skriften *Om datorspel* (av Kai Honkonen och Magnus Rehn, nr 2 i Våldsskildringsrådets skriftserie) där det konstaterades att det inte förekom någon spridning av spel där kvinnor styckas, mördas, våldtas eller gravida kvinnor körs över.

Rådet gav även några personer med goda datorkunskaper i uppdrag att leta efter dessa spel utan att nämna i vilket syfte de efterfrågades. Resultatet visade att alla hade hört talas om spelen men ingen hade sett dem.

Honkonens och Rehns undersökning visade att det var ”hemgjorda spel” på Public Domain- och Sharewareområdet³¹, som innehöll nazistiska spel där judar gasades till döds. Sharewarespel sprids via baser som har Shareware-bibliotek som motsvarar en BBS. Nazistspelen föreföll dock inte ha någon spridning i Sverige utan snarare i Tyskland och Österrike. Vid tiden för denna undersökning var BBS-teknologin i början av sin utveckling. Därför är texten om detta område i Honkonens och Rehns rapport tämligen kortfattad.

Något år senare började dock BBS-näten att uppmärksammas av allt fler. Det fanns en oro för att det kunde förekomma avarter på de privata BBS-näten. Det rörde sig om få och begränsade BBS:er och tillgängligheten till dessa var begränsad. För övrigt handlade det i första hand om text och bilder (”stillbilder”) och inte om spel, det vill säga rörliga bilder. Detta enligt den andra undersökningen på området utförd av Christina Bäcker och Christer Rindeblad på uppdrag av Våldsskildringsrådet: *BBS - Vad är det?* (nr 11 i rådets skriftserie). Den publicerades dock först 1995 och faller därför utanför tidsramen för denna undersökning av pressdebatten. Kort kan sägas att undersökningen hänvisade till LO:s tidning Union som uppskattade antalet BBS:er med nazistiskt/rasistiskt innehåll till ett femtontal. Att dessa uppträdde mycket provokativt och ”samhällsfientligt” (enligt undersökningen uppmanade vissa av dem till misshandel och trakasserier av

³¹ Public Domain och Shareware är benämningar för betalningssätten. Public Domain är gratis och Shareware innebär att upphovsmännen vill ha ett mindre bidrag i utbyte för materialet. Dessa benämningar säger alltså ingenting om själva innehållet.

vissa personer som utpekades med namn och telefonnummer, samt gjorde reklam för rasistorganisationer som VAM, Ku Klux Klan och Riksfronten) rådde det dock ingen tvekan om. Även en ansenlig mängd barnpornografiskt material upptäcktes på ett fåtal BBS:er i några uppmärksammade fall.

Barnpornografi och den så kallade "barnporrhärvan" avhandlas i ett annat kapitel, se sid. 114, men den har beröringspunkter med detta område då en del av spridningskällorna var vissa BBS:er. Det rörde sig i de flesta fall om barnpornografiska bilder och viss text som funnits på BBS:er med "vanlig" pornografi. I Sundsvallsfallet hävdade Sysopen (BBS:ens "ägare") att han inte hade en aning om vad som fanns på BBS:en eftersom det strömmade in material från hans användare som han omöjligt kunde överblicka. I Sundsvallsfallet bedömdes dock sysopen vara den ytterst ansvarige för vad som fanns på BBS:en.

Den övervägande delen av debatten kring den svarta marknaden utgjordes av nyhetsartiklar som mer eller mindre korrekt återgav vad som hände på området. De som på olika sätt var knutna till branschen var naturligtvis mycket nöjda med resultatet av Våldsskildringsrådets undersökningar. Det uppfattades som positivt att en första undersökning på området äntligen var genomförd, men tolkningen av resultaten skilde sig åt:

[...] den främsta förtjänsten med Honkonen och Rehns lilla skrift är att den avdramatiserar och avmystifierar mycket av det främmande, skrämmande och hotfulla genom att mycket åskådligt [...] skildra hur datorspelen används av tonåringarna i verkligheten. Och den verkligheten torde se rätt mycket annorlunda ut än i de flesta förfärdade föräldrars fantasi [...] författarna aktar sig visligen för att avfärda farhågorna i alltför provocerande ordalag. Om man emellertid känner sig övertygad om att den kringflytande

oron och okunskapen är mycket större än de reella riskerna, känns det bra att kunna rekommendera den här skriften som lugnande medel. (Leif Furhammar, Dagens Nyheter 1992 01 22)

När han [Furhammar, anm.] nu recenserar Våldsskildringsrådets skrift "Om datorspel" tycks han ha ändrat inställning. Vuxna som intresserar sig för och undrar över spelens innehåll och funktioner får en nedlåtande klapp på axeln [...] För att själv få det lugnt vill han tydligen lugna alla andra vuxna [...] Rekommenderar skriften som "lugnande medel". Han tycks därför i stor utsträckning ha undvikit att läsa den. [...] Varför uppmärksammar inte Furhammar de påtagliga våldsinslagen i vissa av de spel som redovisas i skriften? Och hur kan man utfärda allmänt lugnande besked när vi inte känner till den marknad som skapas av piratkopior och crackers? Till och med den legala branschen konstaterar att "ett visst mått av våld kommer man inte ifrån. Det tillhör spelens natur." Vilken föreställning om manlig (teknikinriktad) sexualitet skapar det i skriften omnämnda onanispelet, som flickorna tar avstånd från genom att lämna rummet medan pojkarna är kvar för att tillfredsställa den masturberande kvinnan med joysticken? [...] Varför skall andra vuxna, masskulturens producenter i olika medier, få ta hand om våra barn medan vi själva håller oss undan? (Björn Sjöstedt och Didi Örnstedt, Dagens Nyheter 1992 02 19)

Att oroa sig för datorspelens destruktiva verkningar är en påkostande men förödande ineffektiv metod om man vill komma tillrätta med våld, rasism, könsroller och sexuellt utnyttjande. (Leif Furhammar, Dagens Nyheter 1992 02 19)

Tack, Våldsskildringsrådet. Som journalist är det skönt att få uppleva att även statliga myndigheter börjat kolla

sanningshalten hos uttalanden från s.k. experter. Det här betyder inte att debatten om våldet i datorspel är över. Fortfarande finns det ett grovt våld i vissa datorspel. Ett våld som med rätta kan ifrågasättas. Men nu kan debatten om detta våld ta ny fart igen, på en sansad nivå. (Christer Rindeblad, chefredaktör på Datormagazin. Datormagazin nr 1 1992)

Undersökningen visade också att det onanis spel som nämns i Sjöstedts/Örnstedts inlägg var det enda i sitt slag som påträffades. Spelet hette *MacPlaymate* och var konstruerat av en privatperson i USA (spelet hade alltså inget med företaget Macintosh/Apple att göra). Spelet gick ut på att med olika redskap stimulera en kvinna till orgasm. Detta spel var också det enda som dök upp vid Våldsskildringsrådets efterlysning och som av vissa beskrivits som våldspornografiskt. Detta skulle ha sin förklaring i att spelaren kan välja ”sexuell läggning” hos kvinnan som skall tillfredsställas och valde man den masochistiska varianten, försågs kvinnan med fot- och handbojor. Det bör understrykas att *Macplaymate* bara existerade på den svarta marknaden. I dag är situationen en annan, vilket diskuteras i kommentaren nedan.

Kommentar

Det föreföll som om Våldsskildringsrådets undersökningar till viss del skingrade den initiala oro som blossade upp kring den påstådda existensen av våldtäkts- och nazistspel. I takt med utvecklingen uppkommer emellertid ständigt nya spel och tendensen är att de våldsamma spelen blir allt mer våldsamma. Det kvarstår även problem med BBS:er (vilka dock har tappat i betydelse till förmån för Internet) då det fortfarande finns oklarheter i lagstiftningen, vilket gör det svårt att veta vem som ansvarar för vad som sprids. Lagstiftning saknas också än så

länge för Internet där en stor pornografisk marknad (till största delen i form av betaltjänster) existerar.

Företrädarna för den öppna, kommersiella datorbranschen förefaller vara angelägna om att uppvisa en självsanerande profil (bl.a. genom att låta biografbyrån granska spelen).

När CD-Rom med sitt överlägsna utrymme tog över diskettens position som informationsbärare ökade möjligheterna att lagra bilder (som upptar mycket minne jämfört med text) och avancerade spel, ledde det till att sexbranschen snabbt skaffade sig en del av marknaden. I dag, 1997, är spel som det tidigare nämnda *MacPlaymate* föråldrade. De interaktiva sexspelen är mycket avancerade både till innehåll och utseende. Spel som *Virtual Valerie* (som har samma idé som *MacPlaymate*, att man skall stimulera en kvinna till orgasm på olika sätt), *Seymore Butts Interactive*, *Heidis House*, *Virtual Vixens* m.fl. har filmsekvenser insprängda i en i övrigt interaktiv sexhandling. Dessa spel är i dag inte "underjordiska" eller "hemgjorda" utan helt öppet förekommande och lättillgängliga. En dator/nöjes-tidning som "HiScore" recenserar dem regelbundet.

Även våldsspelen har utvecklats med det banbrytande *Doom* som galjonsfigur. Naturligtvis är sex och våld inte det enda eller ens det dominerande utbudet på marknaden. Strategispel, äventyrsspel och "pyssel och knåp"-spel har gått fram med stormsteg och är mycket populära.

Ett stort problem med att debattera TV-spel och dataspel är att utvecklingen går så snabbt att kartläggningar av utbudet är svåra att genomföra. Spridningsmetoderna utvecklas också snabbt. I dag sker en stor del av spridningen via Internet. Kunskapen på området var under den undersökta tidsperioden begränsad till specialintresserade och personer med teknisk inblick. Detta gjorde det svårt för allmänheten att ha en initierad uppfattning i debatten. I stället riktade man gärna upp-

märksamheten på ett visst spel och dess berättigande. Därmed missades möjligheten att diskutera fenomenet som helhet.

Slutsatser

Argument i repris har tagit upp huvuddragen i den svenska pressdebatten om våldsskildringar i rörliga bilder under åren 1991 till 1994. De viktigaste slutsatserna kan sammanfattas:

1. Grundläggande för och det som initierar debatten är föreställningen om att fiktivt våld har en negativ inverkan på individen och samhället.
2. Det finns en tydlig uppdelning i två läger som representerar två olika ställningstaganden:

De som anser att det fiktiva våldet är skadligt och därför förespråkar ett samhälleligt ansvar. De vill på ett eller annat sätt ha utökade restriktioner för vad som får visas i rörlig bild.

De som anser att det fiktiva våldet inte är skadligt och därför förespråkar ett personligt ansvar, vilket innebär att de inte vill ha statliga restriktioner för vad rörliga bilder får innehålla, eller vilka som får se dem.

3. I en överlägsen majoritet av fallen är de som anser att det fiktiva våldet är skadligt "angripare" i debatten. I de fall där den andra gruppen är "angripare" är det Statens biografbyrå och vuxencensuren som är måltavla.

4. Nyhetsjournalistiken hävdar att det finns enkla samband mellan våldsfilmerna och verkliga brott, och att den ackumulerade effekten av stort fiktivt våldsintag resulterar i en aggressiv personlighet/aggressivt beteende.

5. Kvällstidningarna koncentrerar sig på nyhetsreportage med paralleller mellan verkliga brott och filmer/TV-program och en selektiv redovisning av rön kring området rörliga bilder (företrädevis upprörande resultat av forskning). Ett relativt begränsat utrymme ges åt debatt. Morgontidningarna har en mer fortlöpande debatt, men mindre av reportage om sambandet fiktivt våld - verkligt våld.

6. Det fiktiva våldet tas upp som en viktig anledning till ett ökat våld i samhället.

7. Det finns en stor oro för det ökande våldsutbudet och en stark opinion som motsätter sig en liberalisering av nuvarande lagstiftning på området rörliga bilder.

Vad gäller debatten som helhet kan man konstatera en påfallande likhet i det sätt som de olika ämnena behandlas på. Samma argumentation återkommer ständigt och problemen tros ofta kunna lösas via någon form av förbudslagstiftning. Intrycket av ensidighet har sin förklaring i att majoriteten av artiklarna är "angripare" snarare än "försvarare" och att aktuell medieforskning (som i dag är mer nyanserad än vad den var för 10-20 år sedan) och debatten kring den inte har lyfts fram till allmänheten i särskilt hög grad. Detta glapp gör att den som inte är initierad i frågorna "provoceras" av kvällspressens artiklar som ofta hävdar ett klart samband mellan fiktivt våld och verkligt våld, vilket leder till att denna uppfattning får stor spridning. Det fiktiva våldet blir en lämplig måltavla.

Ett tydligt exempel på denna typ av "provokation" är mordet på den norska flickan och den massiva mediedebatt som följde. Mordet föranledde tidningarna att leta reda på andra fall som anknöt till det norska samtidigt som man förde fram teorier som påtalade medieivåldets förstörande inverkan på barn.

Debatten har tidvis varit intensiv, men när nyhetens behag släpper avtar den. När verkligheten bjuder på nytt upprörande verkligt våld uppstår debatten igen.

606 artiklar

Av Carin Daal och Evalena Tholin

Detta är en presentation av de resultat vi kommit fram till i vår innehållsanalys av debatten om våldsskildringar i rörliga medier³², i åtta av Sveriges största morgon- och kvällstidningar: Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter, Göteborgs-Posten, Sydsvenska Dagbladet, Arbetet, Expressen, Aftonbladet och Idag, under perioden 1990-1994.

Innehållsanalysen är genomförd utifrån ett agenda-settingperspektiv. Agenda-settingforskningen intresserar sig för inflytandeprocessen i moderna demokratier. Studieobjekten är massmediernas, massmediepublikens samt politikens olika agendor ("dagordningar"). Dessa studeras för att se om det råder något orsakssamband mellan de sakfrågor eller ämnen som vid en viss tidpunkt uppmärksammas på de olika agendorna. Vi har valt att inleda kapitlet med att försöka förklara hur det kommer sig att debatten om våldsskildringar överhuvudtaget hamnat på medieagendan. Eftersom det är svårt att förklara hur ett ämne stannar kvar på medieagendan innan man förklarat hur det kom dit, har vi valt att kort redovisa vad som påverkar ett ämnes nyhetsvärde.

Efter denna korta inledning kommer vi redogöra för, samt diskutera och kommentera våra resultat.

³² *Debatten om medievåldet*. Carin Daal och Evalena Tholin, Lunds Universitet, avdelningen för medie- och kommunikationsvetenskap 1995.

Debatten om våldsskildringar och dess nyhetsvärde

Det material som publiceras i en dagstidning måste uppfylla vissa nyhetskriterier för att införas i tidningen. Detta gäller såväl nyhetsartiklar som debattartiklar. En nyhetsartikel har givetvis alltid ett nyhetsvärde, annars skulle det inte vara en nyhet. Även en debattartikel måste ha ett visst nyhetsvärde, debattartikeln behandlar oftast en fråga som vid den tid den skrivs är aktuell även i andra former av artiklar, varför även debattartiklar bedöms utifrån sitt nyhetsvärde.

Debatten om våldsskildringar i rörliga medier uppfyller ett flertal av de kriterier som Galtung och Ruge menar att ett ämne måste ha för att betraktas som en nyhet. Vi kommer nedan att punkt för punkt ta upp den lista över de tolv nyhetsvärderingskriterier som Galtung och Ruge satt upp och koppla samman dessa med våldsdebatten.

Galtung och Ruges lista över tolv egenskaper som ger en viss händelse ett nyhetsvärde:

- 1.) Tidsaspekten - högt nyhetsvärde om händelsen inträffar i nära anslutning till pressläggning eller hinner utvecklas mellan två pressläggningar.
- 2.) Omfattningen - ett slags tröskelvärde då en händelse når en sådan storlek att den passerar nyhetsvallen.
- 3.) Entydigheten - en mer komplicerad händelse har mindre chans att bli en nyhet än en okomplicerad händelse.
- 4.) Meningsfullheten - händelsen måste falla inom läsarens och journalistens kulturella ram eller ha relevans för den.
- 5.) Förutsägbarheten - en förutsägbar eller önskad händelse får högt nyhetsvärde.
- 6.) Ovanligheten.
- 7.) Så snart en händelse klassats som nyhet fortsätter bevakningen ”av bara farten”.

- 8.) En nyhet som är ensam i sitt slag kan ge nyhetsvärde även åt en händelse av lågt allmänt intresse.
- 9.) En händelse som berör elitnationer klassas lättare som en nyhet.
- 10.) En händelse som berör elitpersoner klassas lättare som en nyhet.
- 11.) En personpräglad händelse, som går att koppla ihop med någon individ ges ofta nyhetsvärde.
- 12.) En negativ händelse ges ofta högt nyhetsvärde (Furhoff, 1991:112 f).

Vad gäller listans två översta punkter, tidsaspekten och omfattningen, är det här svårt att avgöra om en händelse som kan anknytas till debatten har inträffat i nära anslutning till en pressläggning eller om debatten anses ha haft nyhetsvärde på grund av att dess storlek passerar nyhetsvallen. Däremot kan den placeras under punkt nummer tre, entydigheten, då debatten är relativt okomplicerad och lätt att redogöra för, vilket ger den ett högt nyhetsvärde. Dessutom faller debatten lätt inom både läsarens och journalistens kulturella ram samt har hög relevans för den, vilket motsvarar punkt fyra på listan.

I punkt fem pekar Galtung och Ruge på vikten av förutsägbarheten hos en händelse, då en förutsägbar eller önskad händelse får högt nyhetsvärde. Detta stämmer väl in på debatten om våldsskildringar i rörliga medier, exempelvis då allmänheten ”ropar” på åtgärder och dessa kommer i form av en politisk åtgärd. Ovanligheten, som är punkt sex på listan, kan säkerligen ha spelat in som ett kriterium för nyhetsvärdering vad gäller debatten om våldsskildringar. Detta i form av ovanliga forskningsrön eller uttalanden av något slag. Punkt sju säger att; ”så snart en händelse klassats som nyhet fortsätter bevakningen ”av bara farten”. Detta stämmer säkerligen in på de flesta nyheter och troligtvis även på denna debatt.

Att en nyhet som är ensam i sitt slag, vilket behandlas i punkt åtta, kan ge nyhetsvärde åt en händelse av lågt allmänt intresse är ganska självklart. Om detta är fallet för debatten om våldsskildringar är svårt att säga, då vi inte studerat varje separat händelse för sig. Punkt nio och tio handlar om att händelser som berör elitnationer eller elitpersoner lättare klassas som nyheter. Debatten om våldsskildringar i rörliga medier pågår internationellt och berör ofta elitnationers olika beslut om exempelvis censur av en viss film. Dessutom berör debatten vid ett flertal tillfällen elitpersoner i form av kända forskare, regissörer och politiker som tycker till i frågan.

En händelse som går att koppla ihop med någon individ ges ofta högt nyhetsvärde. Även på denna punkt, punkt elva, passar debatten om våldsskildringar in. Ett exempel på detta är mordet på femåriga Silje som misshandlades av två sexåriga pojkar och lämnades att frysa ihjäl i oktober 1994. Denna händelse försökte massmedierna koppla samman med våldsskildringar i rörliga medier och man letade till och med efter videofilmer i barnens hem som skulle kunna förklara barnens beteende. Silje kom på så sätt att ge debatten ett namn. I den sista av Galtung och Ruges tolv punkter framgår det att en negativ händelse ofta ges högt nyhetsvärde, även denna punkt stämmer väl in på den tragiska händelsen i Norge.

Debatten om våldsskildringar har under den period vi studerat, förts i alla de stora morgon- och kvällstidningarna i Sverige. Då vi inte går tillbaka tillräckligt långt i debattens historia är det svårt att se om det var någon speciell tidning eller ett visst massmedium som startade debatten om medievåldet. Vi kan dock konstatera att täckningen av ämnet varit omfattande och att debatten även förts i landsortspressen - det material vi valde bort att studera - och att denna kan ha påverkats av att de stora dagstidningarna ansett våldsdebatten ha nyhetsvärde.

Under den period vi studerat våldsdebatten har denna vid ett flertal tillfällen varit ganska intensiv. En av anledningarna till detta skulle kunna vara att när våldsdebatten väl fått fotfäste i tidningarna, uppfattades denna som viktig inte bara av publiken, utan även av journalisterna som fortsätter rapporteringen i ett höjt tempo.

I en såpass omfattande debatt som denna finns det gott om möjligheter att vinkla reportagen, vilket det finns flera exempel på i det material vi studerat. Ett sådant fall skulle kunna vara de reportage som berättar om den sexårige pojke som fick sitt ben avsparkat av en lekkamrat. Både den lille pojken och hans mor figurerar i pressen och anser att det är våldsamma barnprogram som bär skulden. ”Jag vill aldrig att någon skall leka karate mer” är ett av pojkens uttalanden som lyfts fram med hjälp av en stor bild på pojken och hans gipsade ben. Detta inträffar när debatten om vissa barnprogramms skadliga inverknings redan är hög, och på så sätt får debatten ytterligare en infallsvinkel. Vad det gäller källor och hur de används för att vinkla artiklar vill vi reservera oss lite och inte dra några direkta slutsatser. Detta med tanke på att vi inte vet vilka källor, förutom de som refereras till, som fanns tillgängliga för pressen i denna debatt.

Debattens utseende

I detta avsnitt presenteras de resultat som framkommit vad gäller debattens frekvens och utseende under den studerade perioden. Vi kommer även att se till de olika tidningarnas respektive nyhetsvärdering samt vilka källor som har kommit till tals i debatten och hur dessa ser på medievåldets påverkans-effekter.

Täckningen av debatten

Det totala antalet artiklar under åren 1991, 1992, 1993 och 1994 var 606 stycken, vilket i genomsnitt betyder lite mindre än en artikel varannan dag (var 2.4:e dag). Dessa artiklar visar sig vara relativt jämnt fördelade över den studerade tidsperioden med undantag från den mycket kraftiga topp i rapporteringen i slutet av 1994 (se fig 5). Vad denna plötsliga ökning beror på kommer vi att gå in på närmare litet senare.

Figur 5. Artiklarnas fördelning över tid, 1991-1994.

Då vi sett till täckningen av debatten i de åtta största morgon- och kvällstidningarna i Sverige är det intressant att se om de rapporterat lika mycket och huruvida deras rapportering sammanfaller. Det visar sig att rapporteringen skiljer sig i två hänseenden. Dels rapporterar tidningarna olika mycket i ämnet och dels visar det sig att de rapporterar om olika sakområden och händelser.

Om man till att börja med tittar på antalet artiklar som de olika tidningarna valt att publicera visar det sig att Aftonbladet, Dagens Nyheter, Arbetet och Idag är de tidningar som haft flest artiklar. Därefter kommer Svenska Dagbladet och Expressen med ungefär lika många artiklar var och slutligen Sydsvenska Dagbladet och Göteborgs-Posten med minst antal artiklar (se tabell 1).

Tabell 1. Antalet artiklar i varje tidning.

Tidningar	Frekvens	Procent
DN	97	16
SvD	72	12
GP	37	6
SDS	46	8
Arb	95	16
Expr	68	11
AB	98	16
Idag/GT	93	15
Totalt	606	100.0

Ser man till debattens fördelning över tid för varje enskild tidning, visar det sig att trots att man inte skrivit ett lika stort antal artiklar vid en viss tidpunkt så ligger debatten högt på samtliga tidningars dagordningar ungefär samtidigt. Detta behöver dock inte betyda att de rapporterar om samma händelser, utan endast att debatten tagits upp i någon form i både morgon- och kvällspressen (se fig 6).

Figur 6. Tidningarnas inbördes rapportering om medievåldet.

Vi har gjort uppdelningen mellan morgon- och kvällstidningar för att se om dessa skiljer sig vad gäller rapporteringen över tid. Det skulle ju kunna vara så att exempelvis kvällspressen endast rapporterar då någon utlösande händelse höjer ämnets - medie-våldet - nyhetsvärde och att den mer jämna och fortlöpande rapporteringen förs i morgontidningarna. Utifrån diagrammen ovan kan man dock se att det inte skiljer sig särskilt mycket mellan de olika tidningarnas rapporteringsfrekvens. Debatten om våld i rörliga medier återfinns i både morgon- och kvällspressen utan större uppehåll i någon av tidningstyperna.

Detta syns även tydligt då vi korrelerar de åtta olika tidningarna med varandra. Kvällstidningarna har alla hög korrelation med varandra, vilket också går att utläsa i diagrammet ovan (fig 6), medan morgontidningarna visar på ett något svagare samband sinsemellan. Svenska Dagbladet och Sydsvenska Dagbladets rapportering är mer lik kvällstidningarnas än de övriga morgontidningarnas rapportering, medan Dagens Nyheter och Arbetet skiljer sig från de övriga tidningarna, med en något tätare, men mindre intensiv rapportering (se fig 6).

Enligt våra resultat anser således samtliga åtta tidningar att medie-våldet och den debatt som förs kring detta har ett nyhetsvärde. Medelvärde för korrelationen mellan morgontidningarna är 0.56 och för kvällstidningarna 0.89. Vilket visar att kvällstidningarnas inbördes korrelation är högre än morgontidningarnas. Vad som inte framkommer här är dock om det är samma frågor som rapporteras om i ämnet, eller om de olika tidningarna rapporterar om medie-våldet, men inom skilda sakområden. Detta kommer vi att studera mer ingående i följande avsnitt.

Debattens innehåll

För att kunna undersöka hur den svenska pressen framställt debatten mer i detalj har vi delat in debatten i olika sakområden. Fördelningen i de 20 sakområdena visas i nedanstående diagram. Utifrån denna indelning kan vi konstatera att debatten handlat om främst tre av dessa sakområden; censur, våldet i vuxenfilm, och verkliga våldsdåd som kopplats eller försökt kopplas till våldsskildringar i rörliga medier. Censur utgör 14% av det totala antalet artiklar, medan de andra två utgör 12% vardera. Tillsammans utgör de således 38% av det totala antalet artiklar och är till stor del de sakområden som dominerar och *initierar* debatten. Detta framgår tydligt om man studerar dessa tre sakområden för sig under hela tidsperioden (se fig 8). Den kurva som då framträder är i stort sett samma kurva som kunde utläsas då antalet artiklar slagits ut över hela den studerade perioden (jämför med fig 5).

Figur 7. Pressens debatt angående våld i rörliga medier 1991-1994, antal artiklar inom varje sakområde.

Figur 8. Antal artiklar som handlat om våld i vuxenfilmer, censur och verkliga våldsdåd under den studerade perioden.

Som framgår av figur 7 ges underhållningsvåldet utrymme i 55 artiklar och de övriga artiklarna kan sägas vara fördelade i tre grupper; vuxenvideo, vuxenprogram i SVT1, SVT2 och TV4, porrfilm och politiska åtgärder behandlas i cirka 40 artiklar vardera. Barnprogram i kabelkanaler, dataspel, åldersgränser, Våldsskildringsrådet och kategorin övriga behandlas i mellan 20 och 30 artiklar vardera. Övriga sakområden ges endast utrymme i ett fåtal artiklar.

Det som vi har kategoriserat som underhållningsvåld, de artiklar som tar upp medie våldet i allmänhet och inte refererar till ett specifikt medium eller en specifik företeelse som exempelvis censur, våldsamma barnprogram etc., visar sig vara ganska jämt fördelade över undersökningsperioden. Detta sakområde behandlas i åtta artiklar 1991, 20 artiklar 1992, 15 artiklar 1993 och 12 artiklar under 1994. Dessa artiklar är ofta

någon typ av debattinlägg från filmvetare eller medievetare och kan ses som en påminnelse om att debatten ständigt pågår i samhället. Våldsskildringarna i SVT1, SVT2 och TV4, diskuteras flitigast under 1994 och pornografisk film främst under 1992. Vad gäller sakområdet ”politiska åtgärder” återfinns det främst i slutet av 1991. De övriga sakområdena är utspridda över hela undersökningsperioden. Detta kan bero på att dessa ämnen är mer av sakfrågekaraktär och kommer upp på medieagendan först när någon speciell händelse förnyar sakfrågans aktualitet.

Vi är förvånade över att inte fler artiklar behandlade rollspel eller IT, då dessa är de senaste nyheterna på marknaden som skulle kunna skapa mediepanik. Vi tror dock att detta kan bero på att de som har rollspel som hobby och de som var IT-användare fortfarande var relativt få under den aktuella perioden.

Vi har tidigare nämnt att morgontidningarna och kvällstidningarnas frekvens i rapporteringen inte skiljer sig nämnvärt åt. Vid en närmare anblick visar det sig dock att det finns en skillnad mellan just morgon- och kvällstidningarnas rapportering. Denna skillnad ligger i att de rapporterar om skilda sakområden (se fig 9). I diagrammet nedan går att utläsa att kvällstidningarna är de som främst rapporterat om de verkliga våldsdåd som inträffat och som man kopplat samman med medievåldet. Morgontidningarnas rapportering däremot visar sig vara av mer allmän karaktär. Mest rapporteras det om censur, underhållningsvåldet, våldet i vuxenfilmer och sådant som berör pornografisk film. (Se fig 9).

Figur 9. Antal artiklar inom varje sakområde i morgon- respektive kvällstidningarna.

Skillnaden mellan vad morgon- respektive kvällstidningarna rapporterar tror vi kan bero på att kvällspressen är mer sensationsinriktad, då det gäller för dem att sälja så många lösnnummer som möjligt. Verkliga våldsdåd skapar stora rubriker och säljer bra. Andra faktorer som skulle kunna spela in vad gäller olika tidningars rapportering, men som inte direkt syns

här är; geografisk närhet samt tidningens ideologiska inriktning.

Debattörerna och deras syn på medievåldet

I och med att det är en mängd olika sakområden som tas upp i debatten blir också antalet debattörer stort. Varje sakområde har sina debattörer och de olika debattörerna visar sig ha haft olika stort utrymme (se tabell 3). Drygt hälften av alla artiklarna är rena nyhetsartiklar. Därefter är de oftast återkommande debattörerna allmänheten, politiker och film- och kulturvetare.

Tabell 3. Antal inlägg från varje källa.

Källor	Frekvens	Procent
Nyhetsbyrå	26	4
Politiker	46	8
Film/kultur vet.	43	7
Läkare/medicinsk vet.	27	4
Sociologisk vet.	21	3
Skola	16	3
Polis	5	1
Journalister	335	55
Allmänheten	71	12
Filmskapare	16	3
Totalt	606	100.0

Diagrammet ovan visar att debattörerna är av mycket skilda slag med olika former av bakgrund. Frågan är om debatten färgats av detta?

För att få svar på detta har vi dels tittat på i vilken anda hela debatten gått och dels på om det är några grupper med en viss inställning till våldsskildringar i rörliga medier som präglar debatten. Det visar sig att den allra största delen av dem som fått komma till tals i debatten anser att medievåldet påverkar individen negativt. Endast 10% anser att det inte påverkar. Övriga 40% är uppdelade i två lika stora delar där man antingen ställer sig neutral till medievåldets påverkans effekter eller inte låter några åsikter framkomma. (Se fig 10).

Figur 10. Källornas attityd till medievåldet - antal som tror att medievåldet påverkar och antal som inte tror att medievåldet påverkar.

För att anknyta till det som vi skrev i bakgrunden - att det främst är film- och kulturvetare som är negativa till censur och att de inte tror på dess påverkans effekter på individen - har vi gjort en jämförelse mellan dem och de som företräder den sociologiska vetenskapen (främst medievetare). Det visar sig mycket riktigt att det finns en skiljelinje dem emellan och att ingen med sociologisk bakgrund tror att medievåldet är ofarligt. Däremot är ett flertal av de filmvetare som kommit till tals i debatten negativt inställda till censur och menar att fiktionsvåld är något helt annorlunda än verkligt våld. En vanligt förekommande åsikt är att det fiktiva våldet är att betrakta som underhållning och att skrämmande bilder aktiverar distanseringsförmågan, vilket gör att gränsen mellan fiktion och verklighet blir tydligare. Dessutom hävdar de att censurera en film är att göra ett ingrepp i ett konstverk, något som är omöjligt i andra konstformer.

Slutsatser gällande debattens utseende

Det totala antalet artiklar under perioden 1991-1994 utgörs således av 606 artiklar, vilka är relativt jämnt fördelade fram till slutet av 1994, då rapporteringen ökar drastiskt. Av de åtta studerade morgon- och kvällstidningarna är Aftonbladet den tidning som rapporterat mest om medievåldet och Göteborgs-Posten den som rapporterat minst. Det visar sig inte vara någon större skillnad mellan morgon- och kvällstidningarnas rapportering över tid, utan samtliga tidningar verkar ha haft debatten på sin dagordning ungefär samtidigt.

Däremot visar det sig att trots att debatten legat högt på samtliga tidningars dagordningar, har man inte skrivit om samma saker. Morgontidningarna har till största del fört en mer allmän debatt, medan kvällstidningarna skrivit betydligt mer om de verkliga våldsdåd som inträffat. Debatten i samtliga tidningar visar sig främst handla om censur, våldet i vuxenfilm och verk-

liga våldsdåd. Dessa sakområden har både dominerat samt initierat debatten vid ett flertal tillfällen.

Slutligen debattörerna (källorna) och deras syn på medievåldet. De källor som fått störst utrymme i debatten förutom journalister, har varit allmänheten, politiker och film- och kulturvetare, och de allra flesta har sett medievåldet som en samhällsfara, då de anser att medievåldet påverkar tittaren negativt. Endast 10% anser att medievåldet inte påverkar, medan resterande 40% är neutrala eller också framkommer det ej vad de tycker.

Betydelsen av ny information för debattens position på medieagendan

Vi kommer här att redogöra för de resultat som har framkommit vid våra försök att svara på följande frågeställning: har debatten behållit en position på medieagendan genom att ny information har tillförts ämnet? Denna frågeställning gör det intressant att mer ingående studera de tre toppar som uppstått under den studerade perioden.

För att göra detta har vi gått tillbaka i originalmaterialet och tagit ut data om de sakområden som präglat topparna för att på så sätt se vad som ligger till grund för den stegrande rapporteringen.

En ingående beskrivning av debattens tre toppar

Den första toppen pågår från årsskiftet 1991/1992 fram till augusti 1992, med viss variation i intensitet, vilket gör att den

utseendemässigt skiljer sig från de övriga två topparna (se fig 5). Vi har ändå valt att se perioden i fråga som en topp, då ett flertal mindre toppar avlöst varandra och rapporteringen överlag varit högre under denna period. Den första delen av 1992 präglas av en ökande våldsdebatt. Under januari och februari fanns cirka 20 artiklar och i mars ökade antalet till 28, för att i april hastigt gå ner till endast 8 artiklar. Debatten stegrades återigen under maj månad och kulminerade i juli, då antalet artiklar var på samma nivå som i mars. Återstoden av 1992 var debatten tämligen låg, bortsett från december där den ökade något.

De sakområden som främst behandlades under den första toppen är våld i vuxenfilm, censur och pornografiska filmer (se fig 11). Initialskedet i toppen präglas av inlägg angående våldspornografi, vilket tycks ha sin upprinnelse i en artikelserie i *Arbetet* tidigt i januari månad.

Figur 11. De sakområden som det rapporterades om under första toppen.

Diskussionen om filmvåldet pågår under hela denna topp, parallellt med andra ämnen som har en kortare uppmärksamhetstid. I mitten av januari blir filmen "Cape Fear" aktuell, med anledning av att Statens biografbyrå beslutat att klippa filmen och att detta beslut tagits upp inför kammarrätten. Detta leder till att censurdiskussionen - såväl för denna film som i stort - trappas upp. Censurdebatten består till stor del av inlägg från filmvetare och filmkritiker, där Jonas Sima på Expressen genom en artikel där han helt reviderar sin syn på censur får igång en diskussion. Film- och censurdebatten pågår under januari och en del av februari, dalar under några veckor, för att åter bli aktuell i mars. Vid den tidpunkten kommer beslutet att "Cape Fear" inte skall klippas ned och debatten tar åter igen fart.

En svacka i debatten inträffar i april, men i maj blir åter diskussionerna om våldsfilm och våldspornografi aktuella då ett antal pornografiska filmer som polisanmäls blir frikända. I juli tillkommer även censurfrågan i och med att filmen "Henry - en massmördare" går upp på biograferna den 24 juli 1992.

Denna första långa topp har tre sakfrågor som dominerar: våldsskildringar i vuxenfilm 21%, censur 18% och pornografi 15%. Tillsammans utgör de lite drygt hälften, 54%, av den totala debatten. Debatten visar på en stor bredd, hela 18 av de sammanlagt 20 sakfrågor som undersökts finns representerade i den första toppen. Dessa olika frågor som ständigt tillförts har sannolikt hjälpt till att hålla igång debatten under en så lång tid. De två huvudfrågorna, våldsskildringar i vuxenfilm och censur, har varit aktuella under stort sett hela perioden och ofta tagits upp tillsammans, medan pornografidiskussionen förts mer isolerat.

Av morgontidningarna är Arbetet den tidning som står för de flesta inläggen i debatten under våren 1992, 25%, medan Idag

med 16% är den kvällstidning som rapporterade mest. Morgontidningarnas rapportering dominerar den första toppen, tillsammans utgör deras material 63% av alla artiklar som publicerades under perioden.

Topp nummer två inleds i februari 1993, kulminerar i mars och avstannar redan i april samma år. De dominerande sakfrågorna var återigen våldsskildringar i vuxenfilm och censur. Dessa frågor var så dominerande att barnfilmen gavs ringa intresse och barnvideon helt utelämnades (se fig 12). Perioden inleds med en debatt om huruvida filmer bör censureras eller om en ny åldersgräns vid 18 år skall införas vid vissa filmer, för att göra det möjligt att visa filmerna helt ocensurerade. Denna debatt har sin källa i det förslag, om nämnda åldersgränser och nya censurregler, som Våldsskildringsrådet diskuterat och utrett under våren. Frågan om censur och åldersgränser börjar runt den 10:e mars och pågår fortlöpande under hela perioden.

Figur 12. De sakområden som det rapporterades om under andra toppen.

Till en början var det denna fråga som fick största utrymmet i pressen, men från den 24:e mars kom filmen "Sökarna" att dominera våldsdebatten. Filmen debatteras livligt under en kort period, vilket gjorde att den fick ett tjugotal artiklar på endast en vecka, med några efterföljande ströartiklar under de följande veckorna.

Våldsskildringar i vuxenfilm är det sakområde som får det största utrymmet i pressen, 41%, jämte censurfrågan vilken tas upp i 22% av artiklarna. Den andra toppen var kortvarig och ebbade snart ut. Fram till oktober 1994 höll debatten sedan en tämligen låg och jämn nivå.

Jämfört med den första toppens fördelning av reportage i morgon- och kvällspress har här skett en viss förändring. DN har det största antalet artiklar av samtliga tidningar, dock är skillnaden mellan DN:s och Aftonbladets rapportering marginell. Vid en sammanslagning av tidningarna inom grupperna morgon- respektive kvällspress visar det sig att rapporteringen är lika stor från båda sidor. Däremot återfinns debatten i samtliga kvällstidningar, medan endast tre av morgontidningarna publicerar artiklar som berör våldsskildringar i medierna.

Topp tre: Huvuddelen av 1994 karaktäriseras av ett lågt antal artiklar som behandlar medievåldet, endast dryga fem inlägg per månad fram till september. I september höjs antalet till 20, för att formligen explodera i oktober med hela 119 artiklar som berörde medievåldet på något sätt. November månad kände av vissa efterdyningar med 33 artiklar, men redan i december var toppen över och antalet reportage i frågan var återigen lågt.

Den 11:e juni 1994 skjuter tillsynes oförklarligt, den unge fänriken Mattias Flink, ihjäl sju personer i Falun. Händelsen skapar stora rubriker, men sammankopplas i det första skedet

inte med medievåldet. Drygt en månad senare, den 9 juli, publicerar Idag en artikel där mordet i Falun kopplas samman med filmen "Panik i Central Park". Filmen påstås ha varit det som inspirerade Flink, han ville göra som vietnamveteranen i filmen, starta ett eget privat krig.

Den försiktiga upptrappningen av debatten i mitten av september tycks främst bero på den våldsamma filmen "Natural Born Killers". Det förekom tidigt spekulationer om att denna film skulle ha givit ett antal människor impulser att begå mord, därför att den glorifierar våldet och framställer två psykopater som hjältar. Med Mattias Flink i färskt minne kanske denna parallell var lättare att dra.

Våldsdebatten går vidare i ett något förhöjt tempo under den senare delen av september. Frågan som är mest frekvent förekommande är huruvida medievåld påverkar barn och ungdomar till våldshandlingar. I stort sett alla rörliga medier tas upp som eventuella påverkansfaktorer, och filmen "Natural Born Killers" är fortfarande aktuell. Vid månadsskiftet september/oktober dör debatten plötsligt ut för att för att få förnyad aktualitet i mitten av oktober.

12 oktober misshandlas en femårig norsk flicka, Silje, av jämnåriga kamrater och lämnas att frysa ihjäl i snön. Denna händelse sätter igång debatten på allvar och från detta datum och fram till 6 november skrivs hela 152 artiklar som behandlar verkliga våldsdåd som kopplats till medievåldet. Tidningarna försöker hela tiden sammankoppla den norska flickans död med våldsamma barnprogram och annat våld i medierna; en sådan koppling var dock inte särdeles tydlig i detta fall. Tidigare händelser av detta slag tas upp på nytt och då främst mordet på den tvååriga James Bulger i England. Han misshandlades våren 1993 till döds av två tioåriga pojkar.

Mitt i denna debatt inträffar ett nytt fall där barn misshandlar barn. Denna gång är det en sexårig pojke från Åstorp i Skåne

som får benet avsparkat av en lekkamrat. Rubrikerna, speciellt i kvällspressen, är rena krigsrubriker. Händelsen förklaras vara direkt orsakad av våldsamma barnprogram i TV. Detta för med sig att flera TV-kanaler beslutar sig för att inte sända något så kallat underhållningsväld före klockan nio om kvällarna från och med 1 november.

I debatten som rasar dras alla upptänkliga former av medieväld in. Författarinnan till böckerna om Alfons Åberg, Gunilla Bergström, uttalar sig och skapar ytterligare en debatt i debatten. Alfons och andra "snälla" figurer ur barnprogram får stå som motpol till Power Rangers och Ninja Turtles. Även kändisar som kan tänkas vara förebilder för barn får uttala sig mot såväl det reella våldet som medieväldet.

Tredje toppens absolut mest omskrivna sakområde var "verkliga våldsdåd kopplat till våld i rörliga medier". Artiklar som berör detta område svarar för drygt en tredjedel, 40%, av samtliga artiklar. Sakområdet "vuxenprogram i SVT1, SVT2 och TV4", är det som det skrivs näst mest om, 17% av artiklarna behandlar denna fråga. Vid en sammanslagning av de fyra kategorier som behandlar våldsskildringar i TV, får dessa kategorier tillsammans 40% av täckningen (se fig 13).

Figur 13. De sakområden som det rapporterades om under tredje toppen.

Kvällspressen står för majoriteten av rapporteringen i den tredje toppen. 58% jämfört med morgonpressens 42%, vilket är en helt omvänd situation jämfört med första toppen där morgonpressens artiklar dominerade i antal. Samtliga tidningar som ingår i undersökningen rapporterar under den tredje toppen. Aftonbladet håller sig längst fram med 24% av artiklarna, de övriga kvällstidningarna ligger något under denna nivå medan morgontidningarna står för ca 8% vardera.

Slutsatser gällande betydelsen av ny information för debatten

Vid genomgången av de tre toppar som utkristalliserade sig under den studerade perioden, visar det sig att censur- och våldsfilmsdebatten hela tiden löper parallellt och uppträder tillsammans, eller med mycket liten förskjutning, i topparna (se

fig 8). Det verkar vara samma impulser som styr dessa båda sakområdena. Vid studiet av topparna visar det sig att den ena frågan oftast föregår den andra med ett par dagar och på så vis för in en ny vinkling på problemet, vilket gör att dessa frågor samtidigt förs högre upp på medieagendan och skapar en topp. Den vanligast förekommande utlösande faktorn för att en film/censurdebatt uppstår är en ny våldsamt film, där båda dessa frågor finns inbyggda.

Den utlösande faktorn för första toppen är filmen "Cape Fear", vilken togs upp jämsides med en censurdiskussion under hela aktualitetsperioden. Kulmen i topp två föregås av en relativt hög debatt om 18-årsgräns på biograffilmer, men det som gör att debatten verkligen skjuter i höjden är filmen "Sökarna".

Frågor om vålds- och barnpornografi är aktuella under de två första topparna och även detta sakområde får stora rubriker. Det allmänna debattklimatet kan påverka på så vis att det blir aktuellt att ta upp alla former av våld som förekommer i rörliga bildmedier, men pornografin sammankopplas aldrig med övriga sakområden i debatten, utan förekommer som en isolerad fråga.

Den tredje och mest utpräglade toppens karaktär är skild från de två föregående. Denna topp utlöses av en verklig våldshändelse, den norska flickan Silje som misshandlas till döds av andra barn, och rapporteringen stiger lavinartat på bara några dagar. En mängd andra sakområden dras in i debatten och sammankopplas med det verkliga våldet, vilket gör denna topp flera gånger högre än de tidigare. Det är främst kvällstidningarna som rapporterar om denna händelse och dessa drar även in kända människor, barn- och tonårsidoler, i debatten och skapar en form av kortvarig moralisk panik.

Vi kan således sluta oss till att de olika sakområdena inom ämnet våld i rörliga medier konkurrerar inbördes och på så sätt för upp debatten högre på medieagendan. Ny information och

nya tolkningar av ”gammal” information gör att debatten inte kommer in i några längre perioder av nyhetstorka. Vad vi däremot inte kan se är om andra ämnen som inte berör våldet kan påverka våldsdebatten i pressen, då vi inte studerar medieagendan i helhet, utan enbart ser till den del som berör våldsskildringar i rörliga medier.

Andra agendors påverkan på debattläget

Slutligen då till frågan om huruvida andra agendor påverkat mediedebatten vad gäller våldsskildringar i rörliga medier.

Sambandet mellan de olika agendorna

I vår analys av de olika agendornas inbördes påverkan har vi sett till medieagendan, den politiska agendan, forskningsagendan samt på antalet rapporterade våldsbrott under den studerade perioden. För att ta reda på om det råder något samband mellan dessa agendor har vi använt oss av två metoder. Dels har vi valt att studera och jämföra de olika agendorna rent grafiskt, och dels har vi utfört en korrelationsstudie.

Till att börja med har vi jämfört de olika agendorna och *the real-world indicator*³³ i ett linjediagram (se fig 14). För att få plats med de olika agendorna och *the real-world indicator* i samma diagram har vi fått ändra på de reella värdena för samtliga variabler. Detta har dock ingen betydelse för kurvornas utseenden i förhållande till varandra, utan förändrar endast

³³ Den ”objektiva verkligheten”.

kurvornas individuella skalor. Således stämmer inte Y-axelns skala överens med någon av kurvornas verkliga skalor.

Vid denna jämförelse visar det sig att agendorna i stort sett inte sammanfaller någon gång under åren 1991-1994 (se fig 14). Således går det inte att spåra något samband mellan den politiska agendan, antalet anmälda brottsfall eller medieagendan utifrån detta diagram. Vad gäller forskningsagendan, är det inte möjligt att göra samma typ av jämförelse mellan den och övriga agendor. Detta beror på att forskningsagendan inte gått att fördela över perioden på samma sätt som exempelvis brottsstatistiken, eftersom det inte gått att utläsa vilken månad en rapport utkommit, då endast tryckåret funnits angivet.

Figur 14. En jämförelse mellan de olika agendorna och the real-world indicator för hela tidsperioden.

Vi har även studerat sambandet rent statistiskt mellan de olika agendorna och *the real-world indicator* med hjälp av en korrelationsstudie.

Korrelationsvärdena i denna studie är låga och det går inte att utläsa något samband mellan de olika variablerna. Detta anser vi styrker de resultat som diagrammet ovan visar; att de olika agendorna inte sammanfaller vad gäller debatten om våldsskildringar (se fig 14).

Vi är dock medvetna om att detta inte visar att de olika agendorna och *the real-world indicator* inte påverkar varandra alls. Det enda vi kan utläsa från dessa diagram och statistiska uträkningar är att det inte föreligger något linjärt samband emellan de olika agendorna, vilket visar att debatten inte ligger högt på medieagendan därför att den gör det på den politiska agendan eller på grund av ett ökat antal anmälda brott.

Vad som dock inte går att utläsa ur ovanstående diagram (se fig 14 och tabell 3) är om agendorna påverkar varandra över tid och i så fall i vilken riktning. Det är ju tänkbart att effekten av att debatten legat högt på en av agendorna låter vänta på sig innan den ger något utslag på de andra agendorna.

Detta skulle kunna stämma väl in på forskningen och dess agenda, då forskningen ofta kommer som en reaktion på det som diskuterats i massmedierna och inom politiken. Detta tror vi framförallt gäller för den typ av forskning, främst medieforskningen, som vi relaterar till i vår undersökning. För att göra en jämförelse med Rogers, Dearing och Changs studie i ämnet AIDS, där det är den medicinska forskningen som initierar debatten, upptäcktes problemet av forskarna. För medieforskaren gäller det istället ofta att förklara ett samhällsproblem som ofta diskuterats en längre period i både massmedierna och bland politiker. Vi menar inte på något sett att medieforsk-

ningen skulle vara mindre innovativ, utan endast att det rör sig om två olika forskningstraditioner.

Utifrån detta resonemang skulle det vara intressant att följa debattens utveckling och se om och när en reaktion kommer från forskningen och politikens sida.

Påverkans effekterna över tid

För att kunna se eventuella tidsförskjutningar av agendornas inbördes påverkan har vi gått tillbaka i det material som legat till grund för forskningsagendan, den politiska agendan samt brottstatistiken. Detta material har vi därefter jämfört med medieagendans tre toppar, för att se om dessa uppstått på grund av en förskjuten påverkan ifrån de övriga agendorna och *the real-world indicator*.

Vad gäller den första toppen som uppstod i januari 1992 så kan vi inte se någon anknytning mellan den diskussion som pågick i riksdag och regering och det som rapporterades i pressen. Månaderna innan denna topp handlade den politiska diskussionen mestadels om en ny yttrandefrihetsgrundlag där all censur skulle förbjudas i medierna förutom biografcensuren. Lagen föreslogs senare att även omfatta kabel-TV. I slutet av 1991 talades om skärpt straff för sexövergrepp på barn. Inte några av dessa politiska förslag och beslut kunde spåras i de artiklar som ingick i denna första topp. Den föreslagna lagen om censurförbud har inte påverkat mediedebatten som visserligen handlade om censur, men om censurering av biograf-filmer, vilket den föreslagna lagen inte föreskrev. Våldspornografiska filmer skrevs det ett antal artiklar om, men dessa hade ingen koppling till barnpornografi.

De forskningsrapporter som utkom under 1991 handlade till övervägande del om barns medieanvändning, då främst deras

TV-tittande. Vi kan inte se något som tyder på att dessa forskningsrapporter påverkat mediedebattens utseende.

Slutligen antalet anmälda våldsbrott. Vad gäller *the real-world indicator* i stort, kan vi inte se några effekter av denna på medieagendan. Antalet anmälda våldsbrott har under åren 1991-1994 hållit sig på en jämn nivå och endast en marginell ökning har skett utslaget per månad. Således är det inte antalet våldsbrott som påverkar medieagendan, utan det är enstaka, mer utmärkande våldsdåd som för upp debatten på medieagendan.

För att övergå till den andra toppen, den i mars 1993, finns dock två tydliga exempel på hur den politiska agendan har påverkat medieagendan. Filmen "Sökarna" fick ett statligt anslag i februari 1993 därför att filmens budskap ansågs viktigt för att motverka ungdomsvåld och för att den skulle kunna visas i undervisningssyfte. Det faktum att debatten våren 1993 till stor del handlar om denna film tycker vi visar på ett dylikt samband. Pressen belyser filmen ur två synvinklar. Förutom anslaget i sig följer en censurdebatt efter det att filmen klipptes ner med fyra minuter. Detta gör debatten ganska motsägelsefull då filmen fick sitt anslag för att den ansågs viktig för att skildra och motverka ungdomsvåldet, men dessa skildringar ansågs förråande av Statens biografbyrå som klippte filmen.

Våldsskildringsrådets förslag att höja åldersgränsen för de våldsfilmerna som visas på biograferna till 18 år och därmed slopa vuxencensuren, skapar rubriker i pressen under debattens andra topp. Förslaget diskuteras där främst av politiker och censorer fram till dess att utredningen läggs fram i maj 1993.

Någon påverkan från forskningsagendan till medieagendan, som skulle kunna förklara toppen 1993, har vi inte funnit. Rapporterna har återigen främst handlat om TV-tittandet och dess eventuella effekter vilket inte anknyter till de sakområden

som främst tas upp i debatten under denna andra topp. Något nytt och revolutionerande från forskarnas sida som skulle kunna ha orsakat toppen kan vi således inte upptäcka.

Den tredje och mycket kraftiga ökningen i rapporteringen i slutet av 1994 påverkas i stort sett endast av de kopplingar som görs mellan verkliga våldsdåd och medievåldet. Möjligen skulle en politisk påverkan kunna skönjas i det att en ny granskningsnämnd för radio och TV diskuteras under våren 1994, och att ett flertal artiklar tar upp TV:s våldsskildringar senare under hösten.

Frågor som behandlar barnpornografiska filmer, samt hur de skall behandlas rättsligt sett, tas upp på den politiska agendan vid ett flertal tillfällen under 1994. Detta har inte uppmärksamats nämnvärt av massmedierna och den tredje toppen har inget med denna fråga att göra.

Den enda forskningsrapport som direkt varit med i debatten är Birgitta Höijers rapport *Våldsskildringar i TV-nyheter*. Denna togs upp i fyra artiklar direkt efter rapportens utgivning i september, vilket sammanfaller med det ökande antalet artiklar hösten 1994. Detta kan tyda på att den kom rätt i tiden och därför gavs mer uppmärksamhet.

Slutsatser gällande andra agendors påverkan på medieagendan

De slutsatser vi kan dra utifrån vår undersökning är att de olika agendorna och *the real-world indicator* inte har någon större påverkans effekt på medieagendan. Om det trots allt finns en sådan påverkans effekt måste denna sträcka sig över en längre tidsperiod än den vi har tittat på. Exempelvis skulle de två första topparnas censurdebatt kunna knytas till den politiska

diskussion i början av 1991 som handlade om granskning och kontroll av film och video.

Ett flertal lagar, motioner och propositioner under denna period rör IT-området. Detta styrker vår tes om att den politiska agendan inte påverkar medieagendan, då vi endast kunnat finna en enda artikel som behandlat våldspornografiska bilder som sprids via Internet.

Ett problem med att mäta debattens plats på den politiska agendan utifrån antalet motioner, propositioner och lagförslag, är att effekten av ett lagförslag ofta dröjer en längre tid. I en rapport om ämnet AIDS använder författarna sig istället av hur mycket statliga medel som lagts ner på forskning och utbildning om AIDS samt HIV-test, vilket skulle kunna vara ett bättre mått då massmedierna ofta kommenterar statliga anslag. Detta skulle kunna vara en orsak till att bland annat filmen "Sökarna" uppmärksammades såpass mycket i pressdebatten, då denna just fått ett statligt anslag för att kunna diskuteras mer i skolorna.

Brottsstatistiken har visat sig vara mycket jämn och visar därmed inte på några utslag på medieagendan. Något som vi däremot tror kan ha inverkat på debatten, och då främst under slutet av 1994, är diskussionen om att våldet skulle ha ökat i vårt samhälle under de senaste åren. Det hade varit intressant att jämföra den debatten med debatten om våldsskildringar i rörliga medier, för att se vilken av dessa debatter som är den initierande.

Sammanfattningsvis menar vi alltså att det inte verkar föreligga någon direkt påverkan på medieagendan från de övriga agendorna som vi studerat, utan att det istället ser ut som om enskilda händelser och företeelser är de som i största utsträckning påverkar massmedieagendan. Denna slutsats drar vi då det som påverkar medieagendan mest i vår undersökning är de verkliga våldsdåd som sammankopplats med medievåldet.

Slutligen de agendor som vi inte kunnat studera och deras eventuella påverkan på debatten och dess plats på medieagendan. Vi är övertygade om att den interpersonella agendan påverkar den massmediala debatten i hög grad. Detta baserar vi på det höga antal insändare som finns representerat i vårt material, hela 71 stycken.

Vad gäller opinionsagendan är det svårare att göra någon bedömning, men vi tror att antalet opinionsundersökningar skulle kunna tänkas öka om debatten åter skjuter i höjden så som den gjorde under hösten 1994.

Sammanfattning

Vi började med att se till hela debattens utseende. Det visade sig att debatten varit ganska konstant fram till hösten 1994. Den topp som då framträder berodde på den mängd artiklar som diskuterade verkliga våldsdåd relaterat till våldsskildringar i rörliga medier. Vidare studerade vi respektive tidnings täckning av debatten, vilket visade att tidningarnas rapportering i stort korrelerade. Främst gällde detta om man såg enbart till morgon- respektive kvällstidningarna, vilket beror på att de olika tidningstyperna representerar olika former av journalistik. Tydligt är att kvällstidningarna skrivit betydligt mer om de verkliga våldsdåd som sammankopplats med medievåldet. Detta tror vi beror på att de är mer sensationsinriktade.

Vi delade in ämnet medievåld i 20 mindre sakområden, för att lättare kunna se vilka sakområden som främst återkommit i debatten. Utifrån denna indelning kunde vi utläsa att 38% av alla artiklarna handlade om censur, verkliga våldsdåd samt våldsfilm för vuxna. Dessa visade sig också vara de sakfrågor som initierade en stegring i debatten vid ett flertal tillfällen. De

övriga sakområdena visade sig vara mer sporadiskt fördelade över hela undersökningsperioden.

Vi har även studerat hur de olika källorna representeras på medieagendan samt hur de såg på medieväldets påverkans-effekter. För att bortse från den hälft av debatten som journalisterna själva står för, är de oftast återkommande debattörerna allmänheten, politiker och film- och kulturvetare. Debattklimatet präglas av att hela 40% tror att medieväldet påverkar negativt, medan endast 10% inte tror på någon sorts (i alla fall ingen större) påverkans-effekt.

En jämförelse emellan filmvetare och sociologer visade att filmvetarna var de som trodde på individens kapacitet att själv behandla våldsskildringar och att denna kapacitet var starkare än den eventuella negativa effekten av medieväldet.

För att ta reda på vad ny information gjort för att få ämnet att behålla sin position på medieagendan studerade vi de tre största topparna var för sig. Utifrån denna mer detaljerade studie av medieagendan framkom att det som utlöste respektive topp var filmen "Cape Fear", filmen "Sökarna" samt verkliga våldsdåd som kopplades samman med medieväldet. I de två första topparnas fall gick debatten över att handla om censur och våldsfilm, medan den tredje toppens debatt höll kvar vid temat verkliga våldsdåds samband med medieväldet. Dessa olika sakområden som censur, vuxenfilm och verkliga våldsdåd som antas bero på en effekt av medieväld, bytte hela tiden plats och konkurrerade med varandra om att vara mest aktuella i pressen. Genom detta visade det sig således att den inbördes konkurrensen mellan de olika sakområdena inom ämnet våldsskildringar i rörliga medier var den faktor som förde debatten högre upp på medieagendan.

Slutligen har vi undersökt huruvida andra agendor, så som forskningsagendan och den politiska agendan samt *the real-*

world indicator påverkat medieväldets position på medieagendan. Vi studerade detta på två olika sätt. Dels gjorde vi en korrelationsstudie och jämförde de olika agendorna med varandra. Denna studie visade på att det inte råde något samband mellan de olika agendorna. Då denna korrelationsstudie inte visade på om det råde något orsakssamband över tid mellan de olika agendorna gjorde vi återigen en mer detaljerad studie utifrån de tre topparna. Genom att gå tillbaka i tiden med utgångspunkt i dessa toppar kunde vi undersöka om det utkommit någon forskningsrapport eller om det fattats något politiskt beslut som påverkat medieagendans utseende. I stort sett kunde vi inte märka någon sådan påverkan och vi fick därmed sluta oss till att om det råder något slags orsakssamband mellan de olika agendorna sker det över en längre tidsperiod än ett år, vilket var så långt vi gick tillbaka.

Våldsskildringsrådet har tidigare publicerat följande skrifter:

1. Mediekunskap i skolan. Vad vet vi? Vad gör vi? Karin Stigbrand. 1991.
2. Om datorspel. Kai Honkonen och Magnus Rehn. 1991. (Utgången) Stencilupplaga finns.
3. Min syn på våldet i bildmedierna. Reflektioner av sju riksdagsledamöter. 1992. Redaktör: Richard Lagercrantz. (Utgången) Stencilupplaga finns.
4. Konsumentinformation om videogram. - Finns den? Ann Katrin Agebäck. 1992.
5. Om medieverkstäder, lokal-TV och annat... Nya sätt att producera, utbilda och tänka. Antologi, redaktör: Karin Stigbrand. 1993.
6. Kontroll, granskning och CENSUR av FILM, en nordisk inventering - med utblickar även mot andra länder. Redaktör: Richard Lagercrantz. 1993.
7. Samtal i Hollywood - en reserapport. Ann Katrin Agebäck. 1993.
8. Våldsfilmerna på Folkets Bio. Ett mediepedagogiskt projekt. Charlotta Denward. 1994.
9. Våldsskildringar i TV-nyheter. Produktion, utbud, publik. Birgitta Höijer. 1994.

10. Våldet i bildmedierna. Reflektioner utifrån en attitydundersökning. Charles Westin. 1995.
11. BBS - kommunikation. Vad är det? Om användningen av de elektroniska anslagstavlor. Christina Bäcker och Christer Rindeblad. 1995.
12. TV - bundsförvant eller fiende? Om barn, föräldrar och TV-tittande. Inga Gustafsson, Leni Filipson och Gisela Eckert. 1995.
13. Inre och yttre hotbilder. Psykoanalytiker ser på våld i media. Anders Berge, Magnus Kihlbom, Else-Britt Kjellqvist. Rolf Künstlicher och Andrzej Werbart. 1996.
14. 40 timmar i veckan - en studie av våld i sex svenska TV-kanaler. Johan Cronström och Birgitta Höijer. 1996.
15. Jakten på videovåldet - om tillsyn och kontrollörer. Ann Katrin Agebäck. 1966.
16. Toppmötet - om TV:s och barns rättigheter. Cecilia von Feilitzen. 1996.

Skrifterna kan beställas i enstaka exemplar eller via prenumeration från Våldsskildringsrådets sekretariat, 103 33 STOCKHOLM. Tel: 08/405 30 03. Rådet ger också ut en tidning: Flödet. Även den kan beställas från sekretariatet.